

Tidsskrift for Landøkonomi

Nr. 2
Juni 2010
196. årgang

TIDSSKRIFT FOR LANDØKONOMI

Temanummer: Viden og erfaringer ind i fremtiden

NR. 2
JUNI 2010
196. ÅRGANG

Ansvarshavende redaktør

- Seniorrådgiver Henning Otte Hansen
Fødevareøkonomisk Institut
Københavns Universitet

Redaktion

- Professor Carsten Daugbjerg
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet
- Kontorchef Niels Lindberg Madsen
Landbrug og Fødevarer, Axelborg
- Professor Peter Nedergaard
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet
- Professor Niels Strange
Skov & Landskab
Københavns Universitet
- Afdelingsleder Torben Wiborg
Jyske Bank
- Direktør Henrik Zobbe
Fødevareøkonomisk Institut
Københavns Universitet

Oplag

- 1.000 stk.

Annoncepriser

- 1/2 side s/h 2.400,- kr. ex. moms
- 1/1 side s/h 3.900,- kr. ex. moms
- Annoncepriser for farvetillæg efter aftale

Abonnement

- 450,- kr. ex. moms pr. år
- Medlemmer af Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab modtager gratis Tidsskrift for Landøkonomi

Løssalg

- 125,- kr. ex. moms og forsendelse

Udgiver

- Fødevareøkonomisk Institut
Københavns Universitet
Rolighedsvej 25
1958 Frederiksberg C
Tlf 35 33 68 00
Fax 35 33 68 01
foi@foi.dk
www.foi.life.ku.dk
- Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab
c/o Landbrug & Fødevarer
Axeltorv 3, 1.
1609 København V
Tlf 33 39 42 20
Fax 33 39 41 51
1769@1769.dk
www.1769.dk

Produktion

- Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Lyngbyvej 17
2100 København Ø
Tlf 39 13 55 00
Fax 39 13 55 55
forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

INDHOLD

Tema: Viden og erfaringer ind i fremtiden

Redaktionelt forord:

Dansk landbrug: Udvikling gennem fortid og ind i fremtiden 109

Ph.d., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen,
Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet

Har dansk landbrug valgt et forkert spor? 113

Søren Kjeldsen-Kragh, professor,
Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet

Dansk landbrug i et hundredårs perspektiv 129

Jørgen Skovbæk, tidligere sekretariatschef i Landboforeningerne

Produktivitetsstigning og strukturudvikling i landbruget 143

Frederik Qvist, lic. agro og HD, tidligere forstander

Dansk Landbrugsrådgivning – en succes i verdensklasse 149

Niels Peter Skrubbeltrang, specialkonsulent, Dansk Landbrugsrådgivning

Danmark i det forjættede land.

Om landbrugets indtjening og økonomikonsulenter efter medlemskabet af EU 155

Henning Krabbe, konsulent, agronom & ph.d., Brønderslev

Tanker om videreudvikling af det driftsøkonomiske arbejde 179

Norup Studstrup, tidligere chefkonsulent i driftsøkonomi

Den danske konsumægssektors udvikling fra verdens største ægeksportør til hjemmemarkedserhverv med verdens sikreste konsumæg i skal 185

Tage Lysgaard, tidligere generalsekretær i Det Danske Fjerkræråd

Landbrugets overskrifter gennem 37 år. En forståelsesmodel 195

Jørgen Ougaard

Danske landbrugsorganisationer siden 1945. En historie om forandringer 205

Erik Hovgaard Jakobsen, tidligere afdelingschef i Landbrugsraadet

Sekretariatstilpasning i landbrugets organisationer

– en beretning om anvendelse af maskinstationstanken 219

Peter Bertelsen, agronom, tidligere ansat i forskellige af landbrugets organisationer

Dansk landbrugs økonomiske op- og nedture siden midten af 1970'erne 241

Jens Hansen, tidligere seniorforsker, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet

REDAKTIONELT FORORD

Dansk landbrug: Udvikling gennem fortid og ind i fremtiden.

Dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi er skrevet af en række personer, som har haft et langt og aktivt liv i den danske landbrugssektor. Artiklerne er dermed skrevet af personer, som har haft en faglig, videnskabelig, organisatorisk eller virksomhedsmæssig tilknytning til sektoren, og hvor »Landøkonomi« i ordets brede betydning har været en ledetråd.

Formålet med dette temanummer har været at få samlet og formidlet blot en lille del af den erfaring og kompetence, som disse personer har. Hensigten er dermed også at få samlet en række beskrivelser af landbrugets hidtidige situation og udvikling – og med det udgangspunkt give et bud på den fremtidige udvikling. Tema-nummeret er således ikke udelukkende historisk – det er også i vis udstrækning fremtidsorienteret med udgangspunkt i de erfaringer, vi kan drage af den hidtidige udvikling.

Temaet er »Viden og erfaringer ind i fremtiden«, og det hentyder til, at historien gentager sig – også i landbruget. I den udvikling, som landbruget gennemgår, kan vi næsten altid finde paralleller til tilsvarende historiske forløb.

Vi – og det gælder både forskere, landmænd, rådgivere og andre interessenter i landbruget – glemmer ofte hurtigt, og vi overser måske somme tider de erfaringer, som vi har gjort. Ganske vist er landbrugets verden i dag meget forandret i forhold til for et par årtier siden. Strukturudvikling, industrialisering, globalisering og liberalisering – fire markante rammer for nutidens landbrug – var ikke tidligere så vigtige som i dag, og derfor er landbrugets rammebetingelser meget forandrede. Alligevel opererer landmænd stadig på særlige vilkår, som er unikke for landbruget, og som ikke forandrer sig meget over tid. Derfor kan vi stadig sagtens lære meget af de erfaringer, som er opsamlet gennem tiden.

Den første artikel er af Søren Kjeldsen-Kragh, professor ved Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet. Titlen er: *Har dansk landbrug valgt et forkert spor?* Artiklen tager udgangspunkt i, at landbrugets udvikling efter 1960 har ændret sig drastisk. Det udviklingsspor, man har valgt, har været baseret på to mål. Man ønskede at opnå så stor støtte som muligt. Man ønskede meget store driftsenheder ud fra overdrevne antagelser om de økonomiske stordriftsfordeles omfang. Resultatet er blevet, at landbrugets udvikling ikke har bidraget til realiseringen af de tre opgaver som landbruget har.

Det vises derefter, at det udviklingsspor, som landbruget har valgt, ikke har sikret realiseringen af disse mål. Konklusionen i artiklen er derfor: Ja, dansk landbrug har valgt et forkert spor.

Dermed kan man sige, at banen er kridtet af til de øvrige artikler!

Den følgende artikel, *Dansk landbrug i et hundredårs perspektiv*, er skrevet af Jørgen Skovbæk, tidligere sekretariatschef i Landboforeningerne. I artiklen slås det fast, at i de sidste 100 år var land-

bruget ubestridt landets hovederhverv i de første 50 år. Produktionen blev fordoblet fra 1910 til først i 30'erne, hvorefter den stagnerede til 1950. Siden da er produktionen tredoblet under en voldsom strukturudvikling, hvor landbruget under afgivelse af en halv million arbejdsføre mennesker er gået fra det alsidige, integrerede landbrug til en koncentration af produktionen på få specialiserede bedrifter vel at mærke uden nogen markant forøgelse af det samlede kapitalforbrug og under bevarelse af det personlige ejerskab. Artiklen beskriver udviklingens forskellige faser, tidligere kriser og de bestræbelser, der har gjort det muligt at bevare og udbygge de tilbageværende landmænds selvstændighed.

I artiklen, *Produktivitetsstigning og strukturudvikling i landbruget*, af Frederik Qvist er udgangspunktet, at udviklingen i landbruget bl.a. er karakteriseret ved store produktivitetsstigninger. Dette forhold har nogle store konsekvenser, såvel for strukturen i landbruget som for det enkelte landbrug. I artiklen konkluderes det, at der ikke tegn på et fald i arbejdsproduktivitetsstigningen. Selv om der alligevel skulle ske en vis afmatning i stigningen i arbejdsproduktiviteten, vil det ikke ændre hovedtendenserne, nemlig at der over den næste generation fortsat må forventes et stort fald i beskæftigelsen i landbruget og det vil påvirke strukturen, og at den enkelte landmand er underlagt et stort krav om produktionsforøgelse pr. arbejdstime.

Den følgende artikel kommer fra Niels Peter Skrubbeltrang og har den optimistiske titel: *Dansk Landbrugsrådgivning – en succes i verdensklasse*. Som forfatteren selv påpeger, er det en dristig påstand i en tid hvor dansk landbrug og danske landmænd står over for en af de største udfordringer nogensinde. Presset på økonomi og stadig større krav om hensyn til miljø, klima og dyrevelfærd bevirker, at kravene også til rådgiverne og rådgivningsvirksomhederne stiger. Ud fra forfatterens egne erfaringer, opridses baggrunden og udviklingen af rådgivningstjenesten, og samtidig ser han på udviklingsmulighederne fremover.

Den følgende artikel er skrevet af Henning Krabbe og har titlen: *Danmark i det forjættede land. Om landbrugets indtjening og økonomikonsulenter efter medlemskabet af EU*. Udgangspunktet for artikler er, at det var en afgørende beslutning for landbruget, at Danmark blev medlem af EU i 1972, idet vi som stor nettoeksportør af fødevarer ville have svært ved at stå udenfor dette fællesskab. Men hvordan blev det så i det forjættede land, EU? Flød det med mælk og honning til de danske landmænd, eller blev dagligdagen en anden? I artiklen gives en summarisk gennemgang af erhvervets udvikling og indtjening i perioden, og der knyttes an til nogle af økonomirådgivningens aktiviteter og fokusområder. Til slut opsummeres den aktuelle vanskelige situation, og der gives forsigtige bud på mulige veje for det fortsatte landbrugserhverv i Danmark.

Norup Studstrup, agronom og tidligere chefkonsulent i driftsøkonomi har den følgende artikel med emnet: *Tanker om videreudvikling af det driftsøkonomiske arbejde*. Artiklen bygger på et strategiplæg fra 1971 – for næsten 40 år siden – udarbejdet for De sjællandske Landboforeningers udvalg for driftsøkonomi og for professor K.K. Skovgård. Det er en historisk artikel, og det er tankevækkende at se, dels at mange af problemstillingerne også gælder i dag, dels at en stor del af de foreslåede aktiviteter i dag er på skinner.

Den efterfølgende artikel er af Tage Lysgaard, tidligere generalsekretær i Det Danske Fjerkræråd. Emnet for artikler er: *Den danske konsumægssektors udvikling fra verdens største ægeksportør til*

hjemmemarkedserhverv med verdens sikreste konsumæg i skal. Som det understeges i denne artikel, så har næppe andre af landbrugets sektorer gennemlevet en udvikling svarende til den danske konsumægsssektor. Det tilføjes også, at sektoren stort set altid på mange områder har været foran de andre produktionsgrene.

Konsumægsssektorens udvikling gennem mere end 100 år beskrives, og til sidst vurderes nogle af de fremtidige udfordringer.

I den følgende artikel, *Landbrugets overskrifter gennem 37 år. En forståelsesmodel*, af Jørgen Ougaard gennemgås en række markante perioder, hændelser og forandringer i landbruget. I artiklen opridses mange interessante forhold og paradokser, som samtidig bliver både synliggjort, forenklet og forklaret. Ikke mindst den danske landmands rolle og betydning bliver understreget. Det konkluderes, at landbrugets særkende skal være, at det er landmanden, der er bannerfører. Drømmen for landbruget er, at livsnerven i landbruget er de medlemsstyrede selskaber og foreninger, hvor de valgte har påtaget sig et ansvar og løser deres opgaver.

I artiklen, *Danske landbrugsorganisationer siden 1945*, af Erik Hovgaard Jakobsen gives der et overblik over udviklingen inden for de danske landbrugsorganisationer med vægt på sammenhængen mellem organisationerne og den økonomisk-politiske udvikling nationalt og internationalt. Der lægges særligt vægt på udviklingen set fra Landbrugsraadet, hvor forfatteren var ansat i 1965-95 – altså næsten 30 år. Udviklingen deles bl.a. op til fire stadier, som viser nogle markante spring i landbrugets organisationsudvikling.

Peter Bertelsen har mange års erfaringer fra ansættelse i landbrugets organisationer, og derfor er der en god ballast bag hans artikel om *Sekretariatstilpasning i landbrugets organisationer – en beretning om anvendelse af maskinstationstanken*. I artiklen beskrives sekretariatstilpasning oplevet i landbrugets centrale organisationer med adresse på Axelborg i perioden 1988 til 2001.

Med »maskinstationstanken« henvises til den mulighed, at en forening i stedet for at have eget sekretariat køber sig til den nødvendige betjening i et større sekretariat mod at betale en sekretariatsgodtgørelse. Artiklen beskriver oplevelser og erfaringer, som har været en del af en udvikling frem mod større sekretariatsfællesskaber.

I den sidste artikel, *Dansk landbrugs økonomiske op- og nedture siden midten af 1970'erne*, af Jens Hansen analyseres dansk landbrugs op- og nedture siden midten af 1970'erne. Udgangspunktet er, at der hersker delte meninger om årsagen til og konsekvensen af den aktuelle krise, og at et tilbageblik på tidligere kriser kan give visse holdepunkter for en vurdering af den aktuelle krise.

I artiklen belyses bl.a. udviklingen i priserne på landbrugsejendomme, udviklingen i landbrugets produktion og investeringer samt i bedrifts- og besætningsstrukturen. Også ændringer i landbrugets økonomiske vilkår gennem de senere årtier analyseres.

Det konkluderes bl.a., at hverken landbrugsproduktionen, bedrifts- eller besætningsstrukturen påvirkes nævneværdigt af krisen.

God læselyst.

Ph.D., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen (ansvarshavende redaktør)

Fødevarøkonomisk Institut, Københavns Universitet

HAR DANSK LANDBRUG VALGT ET FORKERT SPOR?

Af professor Søren Kjeldsen-Kragh, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet

Frem til ca. 1960 spillede dansk landbrug en meget betydningsfuld rolle i samfundets udvikling. Erhvervet var baseret på ideen om, at det måtte klare sig uden støtte. Erhvervet var domineret af mindre og mellemstore brug.

Siden 1960 har udviklingen taget en drastisk ændring. Det udviklingsspor, man har valgt, har været baseret på to mål. Man ønskede at opnå så stor støtte som muligt. Man ønskede meget store bedriftsenheder ud fra overdrevne antagelser om de økonomiske stordriftsfordeles omfang.

Resultatet er blevet, at landbrugets udvikling ikke har bidraget til realiseringen af de tre opgaver som landbruget har. Landbruget skal sikre erhvervsudøverne rimelige indtjenings- og arbejdsforhold. Landbruget skal sikre et differentieret fødevareudbud og fødevaresikkerhed. Landbruget skal desuden anvende produktionsmetoder, der er i pagt med de miljømæssige, naturværdimæssige og dyreetiske mål, som samfundet sætter sig.

Det udviklingsspor som landbruget har valgt, har ikke sikret realiseringen af disse mål. Konklusionen er derfor: Ja, dansk landbrug har valgt et forkert spor.

Denne artikel tager i afsnit 1 og 2 udgangspunkt i den centrale rolle, som landbruget havde i udviklingen af det danske samfund 1750-1914. I afsnit 3 vises nogle tal, der illustrerer de strukturændringer, der er sket siden 1960 og frem til i dag. Afsnit 4 og 5 behandler, dels det idegrundlag som landbrugets udvikling siden 1960 har været baseret på, og dels de mekanismer som har styret udviklingen.

Afsnit 6 gennemgår kort de opgaver, som landbruget skal løse. Afsnittene 7-10 viser, hvordan det spor, som dansk landbrug har fulgt

siden 1960, ikke har ført til realiseringen af de mål, man naturligt skal sætte sig. Afsnit 11 anviser et alternativ inden konklusionerne drages i afsnit 12.

1. Danmark historisk set: Sammenfald mellem landbrugets og samfundets mål

Den økonomiske udvikling i Danmark ligesom i det øvrige Vesteuropa startede for alvor i anden halvdel af 1700-tallet. Den industrialisering der foregik i 1800-tallet var betinget af den øgede produktion af fødevarer. Dansk land-

brug ekspanderede, idet antal af brug, mængden af arbejdskraft og kapital i landbruget øgedes samtidig med, at en stadig stigende øgning i produktiviteten satte ind. Landbruget nød godt af de fremsynede landbrugsreformer i slutningen af 1700-tallet, af skoleloven af 1814 som indførte 7 års undervisningspligt, og af den selvorganisering som foregik i landbruget. Selvorganisering fandt sted på det økonomiske, det politiske og det kulturelle område. Landbruget samarbejdede på det økonomiske område – støttet af staten – med hensyn til etablering af landbrugsskoler og landbrugsforsøg. Man samarbejdede om etablering af sparekasser, banker og realkreditinstitutioner. Gennem andelsbevægelsen samarbejdede man om videreforarbejdning af primærprodukter og indkøb af gødning og foderstoffer. På det politiske område fik man indflydelse gennem partidannelser, og gennem nyoprettede dagblade fik man indflydelse på den politiske dagsorden. På det kulturelle område spillede højskolebevægelsen og de religiøse strømninger meget for selvforståelsen for erhvervslivets udøvere.

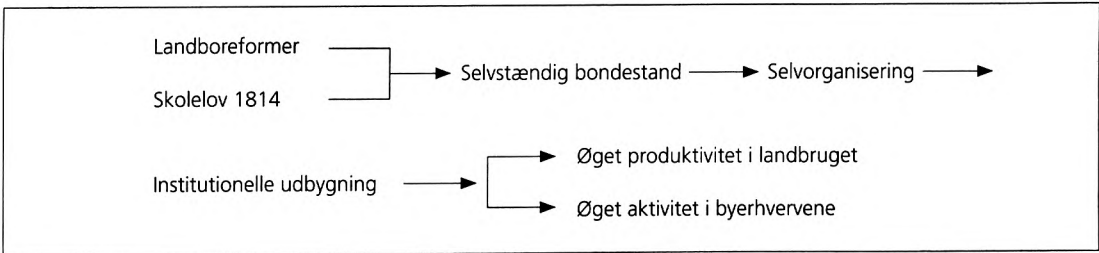
Selv om landbruget ekspanderede i 1800-tallet var befolkningstallet så kraftig stigende, at der også var plads til de nødvendige investeringer i landbruget og i samfundets infrastruktur (eksempelvis jernbaner) samt en industrialisering som især satte ind fra omkring 1870.

Danske landbrug var det erhverv, der i perioden 1750-1914 var drivkraften bag udvik-

lingen af det danske samfund. Selv om der over alt i Vesteuropa skete en udvikling inden for landbruget var den ingen steder stærkere og mere succesrig end i Danmark. I 1750 var produktiviteten i dansk landbrug slet ikke i top. Den lå på det europæiske gennemsnit, og det var i områder omkring de store byer som London, Paris og byerne i Holland, i Rhinlandet og i Norditalien man så det mest avancerede landbrug. Omkring 1850 havde dansk landbrug udviklet sig så positivt, at dansk landbrug var det mest produktive efter det engelske landbrug, som havde den højeste produktivitet.

Selv om Danmark først for alvor startede industrialiseringen omkring 1870 og selv om Tyskland i perioden 1870-1900 havde en meget kraftig industrialisering, der udfordrede den britiske førerposition var stigningen i bruttonationalproduktet pr. indbygger i Danmark kraftigere stigende end bruttonationalproduktet pr. indbygger i Tyskland. Den danske omlægning af landbrugsprodukterne 1870-1900 var så succesrig, fordi dansk landbrug evnede at tilpasse sig og satsede på animalske produkter med en høj indkomstelasticitet frem for vegetabiliske produkter (korn) med en lav indkomstelasticitet.

Det er klart, at der er flere forhold der er med til at forklare dansk landbrugs succes. Meget skematisk kan man beskrive nogle af de centrale årsagssammenhænge i et pileskema:

Et vigtigt led i denne kæde er etableringen af en selvstændig bondestand, der så som sin opgave aktivt at gå ind og præge samfundsudviklingen ud fra ønsket om at forbedre ikke blot ens egne økonomiske vilkår, men hele erhvervets og dermed samfundets vilkår.

Hvad er formålet med den korte historiske gennemgang, som man i øvrigt kan læse mere om i en bog jeg har udgivet (Kjeldsen-Kragh, 2007)? Formålet er naturligvis ikke, at vi skal vende tilbage til en verden, som ikke eksisterer mere. Formålet er ikke at idyllisere en fortid, som havde sine store problemer. Formålet er derimod at pointere, hvordan kloge politiske beslutninger bidrog til en kraftig økonomisk udvikling, hvor relationerne mellem landbrug og samfund var harmoniske.

I perioden 1750-1914 hvor landbruget var drivkraften i den økonomiske udvikling var der et sammenfald imellem alt det der gavrede den enkelte landmand og landbrugserhvervet på den ene side og samfundet på den anden side. Det forhold, at landbrugets såvel beskæftigelses- som indkomstmæssigt udgjorde så stor en del af samfundet betød i sig selv, at der måtte være et vist sammenfald. Dertil kommer, at det var landbrugets behov der styrede den industrielle opbygning af samfundet. Som allerede nævnt tidligere var det landbrugets folk der gennem selvorganisering i form af økonomisk, politisk og kulturel samarbejde, som i høj grad formede den institutionelle udbygning af samfundet.

Det ligger i sagens natur, at efter 1960, hvor landbruget har haft en betydelig tilbagegang og i dag kun spiller en marginal rolle, kan erhvervet ikke »sætte dagsordenen« som tidligere. At det er vanskeligt at sætte dagsordenen, behøver dog ikke at indikere, at man gennem sine tiltag bidrager til en række negative påvirkninger samfundsmæssigt.

2. Størrelsesstruktur og sporafhængighed

Hvis man sammenligner landbrugsudviklingen i centrale europæiske lande Storbritanien, Frankrig og Tyskland med udviklingen i Danmark historisk set er der en forskel, som er meget slående, og det er forskellene i størrelsesstrukturen i landbrugserhvervet.

I Storbritanien var landbruget præget af store enheder, der i vid udstrækning blev drevet af landmænd der lejede jorden af de store jordbesiddere. I Frankrig var der et meget stort antal små brug og meget få meget store brug. I Tyskland må man skelne imellem den vestlige del, dvs. området vest for Elben, hvor man havde en struktur der svarede til den franske, og området øst for Elben, hvor man havde en struktur domineret af store brug ligesom i Storbritanien. I Danmark fik man en størrelsesstruktur, som lå imellem de små franske og vesttyske brug og de store brug i Storbritanien og det østlige Tyskland. Der er næppe tvivl om, at det forhold, at man i forbindelse med landboreformerne satsede på de mellemstore brug i høj grad var bestemmende for etablering af den selvstændige bondestand, som gennem selvorganisering var med til at realisere andelstanken, som ikke slog an i de andre lande. I lande med store brug var der ikke interesse for andelstanken, og i lande med små brug var landbrugets interesseorganisationer domineret af de store brug, som ikke skønnede at have behov for det samarbejde, der lå i andelstanken.

Når man skal forklare en samfundsmæssig udvikling, er det meget vigtigt at være opmærksom på det, man kalder sporafhængighed (Kjeldsen-Kragh, 2007). Valg af størrelsesstrukturen for landbruget har en meget afgørende indflydelse på erhvervets udvikling. Som vist ovenfor er størrelsesstrukturen med til at

Tabel 2.1. Antal brug, bruttofaktorindkomst og beskæftigelsen i primærlandbruget 1960-2007

	Antal brug	Bruttofaktorindkomst i årets priser Landbruget	Bruttofaktorindkomst i årets priser Total	BFI i landbruget: Samlet BFI	Beskæftigelsen i landbruget: Total beskæftigelse ¹⁾
	1.000	Mia. kr.	Mia kr.	Procent	Procent
1960	196	5,9	40,5	14,6	18,0
1970	149	7,1	112,6	6,3	11,2
1980	119	14,9	316,0	4,7	8,0
1990	79	26,8	712,3	3,8	5,5
2000	55	25,0	1.093,3	2,3	3,6
2007	45	23,4	1.429,5	1,6	3,0

1) Tallene for landbruget inkluderer også tal for gartneri, skovbrug og fiskeri.

Kilde: Diverse numre af Danmarks Statistik, Landbrug og Danmarks Statistik, Statistisk Tiårsoversigt.

bestemme om man får en stand af selvstændige landbrugere, som har behovet og muligheden for at agere sammen med henblik på at løse fælles opgaver. Spørgsmålet om størrelsesstruktur er et valg, som bestemmer det spor som erhvervet kommer til at betræde. Når valget en gang er truffet er det meget svært end-sige umuligt at ændre strukturen, fordi der er iboende kræfter i processen, som fastlægger det fremtidige mønster.

I Danmark sker der en betydelig stigning i beskæftigelsen i landbruget frem til 1. verdenskrig. Beskæftigelsen toppe i perioden 1920-1940, og fra 1940 til 1960 sker der et fald i beskæftigelsen på godt 20 procent. Dette er dog for intet at regne sammenlignet med det fald der sker fra 1960 og op til i dag.

Det spørgsmål som skal rejses i denne artikel er, om den sporafhængighed som dansk landbrug har valgt efter 1960 har været fornuftig. Eller er det sådan, at man må konstatere, at erhvervet er kommet på afveje?

3. En kraftig reduktion af primærlandbrugets betydning siden 1960

Den del af fødevarerproduktionen, som foregår på landbrugsbedrifterne og som benævnes

primærproduktion, har samfundsøkonomisk været af stærk aftagende betydning. I tabel 2.1 vises antallet af brug, andelen af bruttofaktorindkomsten og andelen af beskæftigelsen i samfundet.

I 1960 var der stadig ca. 200.000 brug; andelen af bruttofaktorindkomsten var ca. 15 procent og andelen af beskæftigelsen 18 procent. Specielt i 1960'erne skete der store ændringer. Antallet af brug reduceredes med 50.000, andelen af bruttofaktorindkomsten faldt 8 procentpoint og andelen af beskæftigelsen 7 procentpoint. Det var i den periode, hvor afvandingen fra landbruget betød et stærkt stigende udbud af arbejdskraft i byerhvervene, som muliggjorde den stærke ekspansion i dansk økonomi i dette årti. Siden har der været en mere jævn tilbagegang i primærlandbrugets relative betydning.

I dag er der godt og vel ca. 40.000 brug og andelen af bruttofaktorindkomsten og beskæftigelsen ligger på 1,5-3,0 procent. De ca. 40.000 brug giver ikke en korrekt fornemmelse af produktionens fordeling på brug. Det fremgår af tabel 2.2, at antallet af deltidsbrug er faldet væsentligt mindre end antallet af heltidsbrug. I dag er der således kun ca. 14.000 hel-

tidsbrug. Produktionen på heltidsbrugene sker i tiltagende grad på meget store brug med flere ansatte.

Det er klart, at det ikke kun er i Danmark, at man har set denne udvikling. I alle industrilande har man set en tilsvarende udvikling, selv om den i omfang langt fra har været lige stærk i alle lande.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at selv om der er kræfter, der helt naturligt reducerer beskæftigelsen i landbruget, og som betyder, at brugene bliver større, er der ingen naturlov som siger, at jo større brugene er, jo bedre er landbrugets og samfundets situation. Tidligere havde man i landbrugsloven en række begrænsninger med hensyn til brugsstørrelse og ejerforhold. Disse begrænsninger er efterhånden alle fjernet. Der er imidlertid intet, der tilsiger, at afskaffelsen af disse begrænsninger har været til fordel for landbrug og samfund.

4. Hvad er dansk landbrugs idegrundlag?

I de sidste 50 år har dansk landbrug oplevet krisetider, der har vekslet med perioder med bedre indtjening. I krisetider har landmænd haft fokus på at overleve, og i bedre tider har der ikke været megen aktivitet med hensyn til

at overveje, hvordan landbruget på fornuftig vis skal indpasses i en samfundsmæssig sammenhæng.

Man kan ikke kræve af den enkelte landmand, at han udarbejder et færdigt idegrundlag. Derimod kan man godt kræve, at landbrugets organisationer deltager i et sådant arbejde. Det kan ske på eget initiativ eller i et samarbejde med det offentlige vedrørende varetægelse af samfundsmæssige opgaver. Det idegrundlag, som dansk landbrug og specielt erhvervets interesseorganisationer har arbejdet ud fra, har været præget af to mål.

Det ene mål har været at få så stor en støtte som overhovedet mulig. Det andet mål har været at afskaffe alle begrænsninger med hensyn til, hvor store brugene kunne blive. Derved har de mekanismer, der råder på markedet haft mulighed for at slå igennem. Det har betydet en udvikling i retning af meget store enheder. Man har antaget, at jo større enhederne var, jo bedre såvel driftsøkonomisk som samfundsøkonomisk.

Det er landbrugsstøtten kombineret med en tro på de ubegrænsede stordriftsfordele, der har skabt en landbrugsstruktur, der hverken er til fordel for landbruget eller for samfundet.

Tabel 2.2. Antallet af og beskæftigelsen på heltidsbrug og deltidsbrug 1990-2008¹⁾

	Antal brug ²⁾ 1.000			Beskæftigede. Årsværk 1.000		
	1990	2000	2008	1990	2000	2008
Heltidsbrug	35,7	22,5	14,2	70,3	50,3	37,5
Deltidsbrug	30,9	23,3	20,0	19,0	12,5	9,7
Alle brug	66,6	45,8	34,2	89,3	62,8	47,2

1) Deltidsbrug er defineret som brug hvor arbejdsindsatsen pr. år er under 1.665 timer

2) Antallet af brug er mindre end i tabel 2.1. I tabel 2.1 er alle brug på mere end 5 ha medregnet. I tabel 2.2 er alle brug på mere end 10 ha medregnet.

Kilde: Danmarks Statistik, Danmarks Statistikbank.

5. Landbrugsstøtte og et frit marked har styret strukturudviklingen

Hvis man skal give EU's landbrugsordninger en faglig begrundelse kan man sige, at i en overgangsperiode, hvor der må ske strukturtilpasninger gennem afvanding fra landbruget, kan det være rimeligt at give støtte for at lette tilpasningen.

Man kan dele brugene op i mindre, mellemstore og meget store brug. Der er uomtvistelige økonomiske fordele ved at gå fra de mindste brug til de mellemstore brug. Det ville derfor være rimeligt at give et incitament til at de små brug bliver lagt sammen til en mellemstor enhed eller at de mindre mellemstore brug får første ret til et mindre brug.

Det betyder, at landbrugsstøtten både af sociale grunde og strukturmæssige grunde bør differentierer efter brugsstørrelse. De små brug skal have mest støtte, de mellemstore mindre støtte og de store ingen støtte.

Det betyder også, at når strukturtilpasningen er bragt til ende, får man ikke mere støtte. Det er naturligt midlertidigt at yde støtte til et erhverv, som er ude i vanskeligheder, men det er et alvorligt problem, når støtten bliver permanent. Kommer landbruget uforskyldt ud i krise som følge af forhold, som ikke kunne forudses, og som den enkelte erhvervsudøver ikke har indflydelse på, kan det være rimeligt at give støtte til krisen er ovre. Ønsker man en strukturudvikling fra små urentable brug til større brug som er rentable kan det være rimeligt at give støtte til disse strukturændringer. Når de er gennemført, gives der ikke mere støtte.

Problemerne med EF/EU's landbrugsordninger har lige præcist været, at de ikke har levet op til disse krav.

For det første blev støtten knyttet til produktionsomfanget. Jo større en produktion man havde, jo større støtte fik man. Det har favoriseret de store brug, som dermed fik finansielle ressourcer til at blive endnu større.

For det andet er landbrugsstøtten aldrig blevet bragt til afslutning. Støtten blev indført i løbet af 1960'erne, og selv om den måde støtten ydes på er ændret, så eksisterer støtten stadig. Når en støtte bliver permanent bliver den indbygget i forventningerne til fremtiden, og den påvirker prisdannelsen på ejendomme og på jord.

Landbrugsstøtten giver større støtte til de store brug. Landbrugsstøtten er permanent hvilket giver en forventning om, at hvis en ny krisesituation opstår, kan man forvente støtte. Begge disse ting er med til at fremme interessen og mulighederne for at udvide.

Selv hvis der ikke var landbrugsstøtte ville konjunkturudsving i sig selv bidrage til større brug. I gode år med overskud har de større brug købt mere jord og investeret i bygninger, installationer og maskiner. Gennem investeringer har man fået et større afskrivningsgrundlag, som har kunnet nedbringe skattebetalingerne de første år. Meget hurtigt bliver afskrivningsgrundlaget reduceret, og hvis man derfor stadig har mulighed for det, vil ønsket om at reducere skatten give anledning til yderligere investeringer. Køb af jord og øgede investeringer hindrer den konsolidering af ejendommenes finansielle grundlag, som kan få alvorlige følger, når priserne og afsætningsmulighederne går erhvervet imod. Landbrugets aktuelle krise er et godt eksempel herpå.

De mindre brug havde ikke mulighed for at købe jord til de priser, som de store brug havde mulighed for at give blandt andet som følge af landbrugsstøtten. Årsagskæden er enkel:

Når brugene bliver så store, at det ikke er muligt for de unge at erhverve en gård af rimelig størrelse, som han kan finansiere, bliver tilgangen til erhvervet mindre. Når der er færre potentielle købere bliver det de store brug som udvikler yderligere. Generationsskiftet bliver vanskeliggjort, og man må indføre selskabsformer i landbruget. På grund af, at selv de meget store enheder har svært ved at give et fornuftigt afkast, er interessen for at stille kapital til rådighed for en selskabsdannelse meget begrænset.

I stedet for at satse på de meget store enheder burde man have satset på de mellemstore brug, som unge mennesker havde mulighed for at erhverve, og som kunne have givet en rimelig indkomst.

Det er klart at det ikke er dansk landbrug, der har udformet først EF's og siden EU's landbrugsordninger. Dansk landbrug har alligevel et stort ansvar med hensyn til den måde, som landbrugsstøtten har bidraget til den udvikling, som er skitseret i pilekemaet ovenfor. Det har været landbruget og dets organisationer, der har presset på med hensyn til at afvikle den landbrugslovgivning på nationalt niveau som tidligere satte begrænsning for brugenes størrelse og som begrænsede ejerformerne, således at det blev tilladt selskaber at eje landbrug.

6. Hvad er landbrugets opgave?

Når man taler om økonomisk udvikling er det rimeligt at forsøge at besvare, hvor det er man gerne vil hen både med hensyn til erhverv og samfund. Hvad vil vi med det danske landbrug? Hvad vil vi med det danske samfund?

De opgaver, som dansk landbrug skal løse, kan deles op i tre kategorier nemlig:

- Sikre, at de ressourcer, der er bundet til produktionen, får en rimelig aflønning samt sikre gode og udfordrende arbejdsforhold.
- Produktion af kvalitetsprodukter, som fødevarerindustrien kan videreforarbejde.
- Sikre, at landbruget bidrager til opfyldelse af en række mål, som det er naturligt, at samfundet stiller.

Dansk landbrugs udviklingsstrategi siden 1960 og ikke mindst i de seneste par årtier har været baseret på støtte og stordrift. Har denne strategi bidraget til realiseringen af de opgaver, som landbruget skal løse, og som er nævnt ovenfor?

Dansk landbrug er kommet ind i en sporafhængighed, idet udviklingen, som er baseret på støtte og stordrift, har nogle stærke iboende kræfter. Disse iboende kræfter betyder, at når man først er startet med støtte og stordrift er der en række dynamiske processer som går i gang, og de trækker udviklingen i retning af yderligere støtte og stordrift. Disse processer er ikke naturgivne, idet de kan standses gennem politiske indgreb. Det afgørende er imidlertid, at når de først er sat i gang, er de meget vanskelige at stoppe. Har udviklingen først taget et spor er det uhyre vanskeligt at styre udviklingen over i et andet spor. Under alle omstæn-

digheder vil et sådant »sporskifte« betyde en tilpasning til nye forhold, og det indebærer en række tilpasningsomkostninger.

Hvad har det spor som dansk landbrug har valgt betydet for de tre opgaver som landbruget har, og som er nævnt foran? Det bliver belyst i de følgende afsnit.

7. Landbrugets udviklingsspor og indtjeningen

At yde offentlig støtte kan være begrundet i økonomiske forhold og ikke økonomiske forhold. Støtte baseret på økonomiske forhold er eksempelvis støtte til sammenlægning af små brug til større brug, fordi de større brug giver et bedre økonomisk afkast end helt små brug. Hvis et erhverv uforskyldt er kommet ud i krise, kan det også komme på tale at yde krisehjælp. Under normale økonomiske forhold er erhvervet levedygtigt. Derfor yder man støtte for at erhvervet kan overleve. Kendetegnet for støtten baseret på økonomiske forhold er, at den er midlertidig. Når forholdene har ændret sig i den ønskede retning ophører støtten.

En støtte baseret på ikke-økonomiske forhold kan være en støtte til, at der eksisterer en brugerstruktur baseret på mellemstore brug, som det er muligt for unge mennesker, der er interesseret i at være selvstændige landmænd, har mulighed for at erhverve. Der kan være et ønske om, at arbejdsmarkedet er så rimeligt, at det er muligt at realisere ønsket om at blive selvstændig landmand.

En støtte som er økonomisk begrundet betyder, at erhvervet på længere sigt bliver mere økonomisk effektivt målt på den indtjening, som opnås.

Desværre må man konstatere at EF/EU's landbrugsstøtte ikke har bidraget til større indtjening på længere sigt. Støtten har heller ikke

betydet, at man har fået større brug, som i kraft af stordriftsfordele kan klare sig uden støtte.

Den måde støtten er blevet udformet på har betydet, at når støtten indføres er den kun til fordel for den generation af landmænd, som ejer brugene på det tidspunkt, hvor støtten indføres. Disse landmænd får en øget indtjening og de får en kapitalgevinst når de sælger ejendommen. Støtten bliver nemlig kapitaliseret i form af højere ejendomspriser. Resultatet er, at den unge køber i realiteten ikke længere får støtte. Han får den samme støtte, som den oprindelige ejer, men fordi han må give en tilsvarende høj pris på ejendommen, får han tilsvarende høje prioritetsrenter at betale. Landbrugsstøtten bliver således neutraliseret af de højere renteudgifter, og den unge køber er i samme situation som en gammel sælger før støtten blev indført. Det betyder, at der vil være et pres fra den nye unge generation for at få øget støtten. Som man kan se er der sat en proces i gang som principielt ikke har nogen ende.

Problemet med landbrugsstøtten er, at når den ikke er tidsbegrænset vil der opstå forventninger om, at den i krisesituationer altid vil blive øget, fordi man ikke vil skabe store problemer i store dele af erhvervet. Denne mekanisme er med til at holde jordpriserne oppe på et helt urealistisk prisniveau. Støtten i sig selv samt låntagning på grundlag af urealistisk høje jordpriser bidrager til udviklingen hen imod endnu større brug.

Man kunne sige, at der var et positivt element i denne mekanisme, hvis der ved etableringen af de større enheder blev opnået så store stordriftsfordele, at støtten til de store brug kunne afvikles. Som bekendt er det jo slet ikke tilfældet.

Mange økonomer og landbrugsøkonomer har nærmest en tro på ubegrænsede stordrifts-

fordele. Man glemmer, at de størrelsesøkonomiske fordele der eksisterer ved at gå fra små brug til mellemstore brug ikke fortsætter når man går fra mellemstore brug til store brug. Når man har et brug af mellemstørrelse vil enhedsomkostningerne ofte være konstante ved yderligere udvidelser. Desværre glemmer man et meget vigtigt resultat af alle empiriske analyser. Det er, at driftsresultatet for brug af en given størrelse, varierer meget afhængig af driftsleders dygtighed. Variationerne i driftsresultatet inden for en given bedriftsstørrelse er større end variationen i det gennemsnitlige driftsresultat for brug af forskellig størrelse.

8. Empiriske resultater vedrørende stordrift, støtte og indtjening

Tabel 8.1 viser driftsresultater, finansieringsomkostninger og driftstilskud for plantebrug, kvægbrug og svinebrug. Der er tale om det gennemsnitlige resultat pr. brug i de forskellige kategorier. Første række viser antallet af årsværk, når et årsværk er lig med 1.665 timers arbejde pr. år. Kvæg og svinebrugene er delt op i tre størrelseskategorier nemlig små brug med 1-2 årsværk (gennemsnit ca. 1,5 årsværk), mellemstore brug med 2-3 årsværk (gennemsnit ca. 2,5 årsværk) og store brug med mere end 3 årsværk (gennemsnit 4-5 årsværk).

Tabellen viser driftsresultat før finansieringsomkostninger og driftstilskud (række 2), Finansieringsomkostninger (række 3), driftsresultat efter finansieringsomkostninger og før driftstilskud (række 4), driftstilskud dvs. landbrugsstøtte (række 5) og driftsresultat efter finansieringsomkostninger og efter driftsresultat (række 6). Den vigtigste række er række 4, hvor man kan se hvilket driftsresultat de forskellige brugsstørrelser opnår efter finansieringsomkostninger er afholdt og før driftstil-

skuddene. Det giver en indikation af, hvad indtjeningen ville være uden støtte.

Når man skal vurdere hvilken brugsstørrelse der giver størst afkast skal man se på forholdene i normale år. Hvad der er normalt kan være svært at afgøre. Derfor er der i tabel 8.1 tal for hvert af årene 2006-2008 og gennemsnitstal for årene 2000-2005.

Hvad viser så tallene? Ser man på årene 2000-2005 og 2006 er driftsresultatet i række 2 stigende med brugenes størrelse. Finansieringsomkostningerne i række 3 stiger dog endnu mere med stigende brugsstørrelse. Det betyder, at der er en tendens til øget underskud specielt for de store brug, når man ser på driftsresultatet efter finansieringsomkostninger og før driftstilskud. Det gælder helt klart for plantebrug og kvægbrug. Derimod er underskuddet næsten det samme for svinebrugene uafhængig af brugerstørrelsen.

Til trods for tendensen til stigende underskud i række 4 med stigende brugsstørrelse viser række 6, hvor driftstilskuddet er inkluderet i driftsresultatet, en klar tendens til stigende indtjening med stigende brugsstørrelse. Forklaringen er naturligvis at driftstilskuddet, som er vist i række 5 stiger endnu mere med brugsstørrelsen end underskuddet i række 4 falder med brugsstørrelsen.

Konklusionen for årene 2000-2006 er ganske klar. Med stigende brugsstørrelse bliver kapitalintensiteten øget. Derfor er driftsresultatet før driftstilskud for de større brug ringere end for de mindre brug med undtagelse af svinebrugene hvor der er et konstant underskud. Detselve det forhold, at landbrugsstøtten stiger meget kraftigt med brugsstørrelsen, der betyder, at de større brug får en bedre indtjening. Uden landbrugsstøtte vil det specielt være de store brug, der blev ramte.

Tabel 8.1. Driftsresultater, finansieringsomkostninger og driftstilskud til heltidsbedrifter 2000-2008,

1.000 kr. Gennemsnit pr. brug

	Planteproduktion		Kvægproduktion			Svineproduktion		
År 2000-2005								
Årsværk	1,4	3,1	1,6	2,5	3,7	1,5	2,4	4,8
Driftsresultat før finansieringsomkostninger og før driftstilskud	62	273	85	330	543	162	362	785
Finansieringsomkostninger	-250	-755	-139	-397	-755	-218	-442	-882
Driftsresultat efter finansieringsomkostninger og før driftstilskud	-189	-482	-55	-68	-213	-72	-80	-97
Driftstilskud	264	645	137	245	427	132	238	423
Driftsresultat efter finansieringsomkostninger og efter driftstilskud	76	163	83	177	214	60	158	326
År 2006								
Årsværk	1,4	3,2	1,6	2,5	3,8	1,6	2,6	5,1
Driftsresultat før finansieringsomkostninger og før driftstilskud	95	590	152	463	757	-75	12	30
Finansieringsomkostninger	-260	-1.144	-205	-489	-1.021	-316	-565	-1.208
Driftsresultat efter finansieringsomkostninger og før driftstilskud	-169	-554	-53	-26	-264	-75	12	30
Driftstilskud	266	771	231	460	730	164	261	494
Driftsresultat efter finansieringsomkostninger og efter driftstilskud	97	217	188	434	466	89	273	522
År 2007								
Årsværk	1,4	3,2	1,5	2,5	3,9	1,6	2,5	5,0
Driftsresultat før finansieringsomkostninger og før driftstilskud	221	825	173	672	1.139	46	-8	-261
Finansieringsomkostninger	-426	-1.323	-202	-581	-1.287	-386	-729	-1.492
Driftsresultat efter finansieringsomkostninger og før driftstilskud	-205	-498	-29	91	-148	-340	-737	-1.753
Driftstilskud	305	771	237	419	738	162	281	485
Driftsresultat efter finansieringsomkostninger og efter driftstilskud	100	271	208	510	590	-178	-456	-1.268
År 2008								
Årsværk	1,4	3,5	1,4	2,5	3,9	1,5	2,5	5,1
Driftsresultat før finansieringsomkostninger og før driftstilskud	57	546	110	638	1.121	-2	-25	-103
Finansieringsomkostninger	-520	-2.273	-298	-876	-2.342	-518	-1.231	-2.929
Driftsresultat efter finansieringsomkostninger og før driftstilskud	-463	-1.727	-188	-238	-1.221	-620	-1.256	-3.032
Driftstilskud	304	836	247	412	720	152	301	519
Driftsresultat efter finansieringsomkostninger og efter driftstilskud	-159	-891	59	174	-501	-368	-954	-2.513

Kilde: Udregninger baseret på data fra Danmarks Statistikbank.

Tallene for driftsresultaterne i årene 2007 og 2008 taler også deres tydelige sprog. Disse krisear viser, at det især er de store brug, der bliver ramt i en sådan situation. Det gælder plantebrug, kvægbrug og svinebrug under et, selvom

det i absolutte tal er svinebrugene, der bliver ramt hårdest.

Man kan derfor konkludere, at uden driftstilskud bliver underskuddene i normale år 2000-2006 større når bruget er større. Samti-

dig hermed er de store brug udsat for større risici end mindre brug.

Udsvingene i indtjeningen er langt større for de store brug sammenlignet med de mellemstore brug. Det hænger sammen med omkostningsstrukturen, som er forskellig. De store brug har relativt større faste omkostninger og mindre variable omkostninger sammenlignet med de mellemstore brug. Det betyder, at de store brug i tider med stigende priser får en større stigning i indtjeningen end mellemstore brug. Omvendt vil de store brug blive ramt væsentlig hårdere under faldende priser. Ud over almindelig usikkerhed om pris- og omkostningsforholdet er landbruget også udsat for »naturlige« risici i forbindelse med vejrlig og sygdomme. Selv om både de store og mellemstore brug i dag er specialiserede er mulighederne for at spare omkostninger på store brug mindre end på mindre brug. Tilpasning af omkostningerne er lettere når de variable omkostninger udgør en større del af de samlede omkostninger.

Når man ser på tallene i tabel 8.1 må landbrugets satsning på støtte og stordrift siges at have været en fejlagtig strategi.

9. Landbrugets udviklingsspor og produktkvalitet

Der er ingen tvivl om, at dansk landbrug fra omlægningen af produktionen fra korn til animalske produkter i anden halvdel af 1800-tallet og frem til 1960 fik udviklet produkter, som med tidens øjne var af høj kvalitet. Høj kvalitet betød dengang, at varen var ensartet, at varen levede op til høje hygiejniske og veterinære krav, at varen var kalorierig, og at den havde god smag. Dansk landbrug var i stand til at levere et ensartet standardprodukt med ovennævnte egenskaber. Dansk landbrug leverede

varerne til slagterier og mejerier og fødevarerindustriens forædling var begrænset. De danske fødevarer kunne betegnes som bulkvarer.

Siden 1960 er fødevarerne i stadig stigende omfang blevet differentierede produkter. Det er sket i takt med at værdiforædlingen i fødevarerindustrien er blevet mærkbart øget.

I Danmark har man løbende haft diskussionen om landbruget tilstrækkelig tidligt og i tilstrækkelig omfang har satset på differentierede produkter og på nye produkter gennem produktudvikling. Andelsejet har i den forbindelse været nævnt som et problem, fordi landmændene, som har styret slagterierne og mejerierne, ikke har været villig til at hensætte de tilstrækkelige midler til nye tiltag og ikke har haft tilstrækkelig øje for den indsats, der kræves for at producere og sælge differentierede produkter, der kan afsættes til en høj pris.

Fødevarernes kvalitet afhænger af gode og sunde råvarer, der produceres hos landmændene og som videreforarbejdes i fødevarerindustrien. Landmændene har indflydelse direkte på råvarernes kvalitet og gennem andelsbevægelsen har de indflydelse på videreforarbejdningen. Fødevarernes kvalitet afhænger af en række størrelser knyttet til produktet. Det differentierede udbud skal tilfredsstille en række krav:

- Ingen sundhedsfare forbundet med varen.
- Ingen medicinrester i produktet.
- Ingen resistente bakterier i produktet.
- Ernæringsrigtige produkter.
- Smagsoplevelser knyttet til produktet.
- Forskellige produktvarianter med forskellig forarbejdningsgrad.
- Tiltrækkende udseende og indpakning.
- God information om varen.

De tre første problemer drejer sig om fødevareresikkerhed. De råvarer, som landbruget leverer

til videreforarbejdning, skal indeholde et minimum af sygdomsfremkaldende bakterier såsom salmonella og campylobacter. Råvarerne må ikke indeholde medicinrester eller bakterier, som gennem udbredt anvendelse af antibiotika i primærproduktionen er blevet resistente over for antibiotika. Det er betydningsfuldt at råvareproduktionen og hele fødevarekæden er organiseret på en sådan måde, at man hurtigt kan finde frem til den kilde, der er årsag til manglende fødevarer sikkerhed. Det er vigtigt, at man hurtigt kan gribe ind og rette problemerne. Råvarerne skal være ernæringsrigtige og give de smagsoplevelser, som forbrugerne ønsker.

De sidste tre punkter har med fødevareindustrien at gøre, men det er klart at fødevareindustriens mulighed for at levere kvalitetsprodukter også afhænger af råvarernes kvalitet.

Det centrale spørgsmål er, om det udviklingsspor baseret på støtte og stordrift, som landbruget har fulgt, har fremmet eller bremset processen hen imod et mere differentieret udbud og øget fødevarer sikkerhed.

Hvad angår landbrugsstøtten, og den udformning den oprindelig fik, er det klart, at den har haft en bremsende indflydelse. Når der ydes støtte til produktion af standardvarer, og når der indføres en mindstepris på markedet gennem intervention, er det klart, at interessen for produkt differentiering, produktion af nye produkter og aktiv salgsindsats ikke bliver fremmet.

Hvad angår stordrift er der ikke meget der taler for, at det skulle have fremmet interessen for et differentieret kvalitetsudbud, som tilgodeser de forskellige elementer i kvalitetsbegrebet. Storproduktion ender let i masseproduktion. De store brug har fokuseret på øget volumen med henblik på at sikre indtjeningen.

Det er også vigtigt i ethvert erhverv at sikre,

at nyskabelser har mulighed for at slå igennem. Nyskabelser kommer ofte fra de brug, hvor ejerne gør sig nogle tanker om hvad produktkvalitet er og tanker om hvordan produktionsforholdene skal være. De producenter, som har et sådant idegrundlag, er meget ofte ejerne af brug med et produktionsomfang, som er langt mindre end storproducenternes.

Er stordrift med til at sikre fødevarer sikkerhed? For øjeblikket kan man konstatere at tilsætning af antibiotika til foder og vand i svineproduktionen finder sted. Er det sådant, at de store svinebesætninger er blevet så store, at det er vanskeligt at holde øje med sygdomstilfælde, som bør behandles individuelt? Er det sådant, at anvendelsen af antibiotika i foder og vand til alle svin uanset, om de er syge eller ej, findes naturligt for at opnå en »effektiv« produktion?

10. Landbrugets udviklingsspor og de samfundsmæssige krav

Landmændene har en dobbeltrolle, idet de ikke blot er fødevareproducenter, men også naturforvaltere. Tidligere var der næppe den store konflikt imellem de to opgaver. Den private ejendomsret sikrede, at landmanden sørgede for, at jorden beholdt sit dyrkningspotentiale, fordi en overudnyttelse på kort sigt ville få negative langtidskonsekvenser, som ville ramme landmanden selv. Dette gælder ikke længere i dag, hvor der er helt klar konflikt imellem producent- og naturforvalterrollen, fordi landbrugsproduktionen siden 1960 er blevet langt mere intensiv end den var tidligere.

Hvad er det for samfundsmæssige krav, der stilles til landbruget? Det drejer sig om følgende:

- Undgå forurening af søer, vandløb, grundvand og jord.
- Sikre naturværdier.

- Sikre biodiversitet.
- Dyreetisk produktion.
- Bidrage til landdistrikterne udvikling.

Igen kan man spørge om landbrugets udviklingsspor har bidraget til opfyldelse af de samfundsmæssige krav.

EF/EU's landbrugsstøtte har været knyttet til produktionsomfanget. Herigennem har støtten bidraget til et mere intensivt landbrug med større brug af inputs i form af gødning og pesticider, end hvis priserne havde været lavere.

Med hensyn til stordrift kan man rejse en række spørgsmål. Forurener de store industribrug mere end mellemstore brug? Når det drejer sig om håndtering af naturgødning på en miljøvenlig måde er der flere muligheder. Man kan kræve at brugene er harmoniske, dvs. at arealet som hører til bruget og som anvendes i produktionen skal nøje svare til det antal husdyr, der er. Det er for at sikre, at gødningsmængden pr. ha ikke bliver så stor, at det betyder forurening. En anden mulighed er, at bruget, som har overskudsgødning, indgår aftale med brug, som er i underskud med gødning. En tredje mulighed er, at gødningen bearbejdes til et nyt gødningsprodukt eller anvendes til energifremstilling.

Er de helt store brug bedre til at sikre naturværdier og skabe et differentieret landskab? Er de helt store brug bedre til at sikre biodiversitet og foregår deres produktion på en mere dyreetisk måde?

Der er næppe grund til at antage, at de helt store brug i modsætning til mellemstore brug bedre er i stand til at undgå forurening eller at sikre naturværdier, biodiversitet og dyreetisk produktion.

Det er et samfundsmæssigt ønske, at der stadig er livsudfoldelsesmuligheder i landdistrikterne. Det kræver et befolkningsunderlag.

Her spiller fritids- og deltidsbrugene en central rolle. En udvikling hen imod de helt store brug er en udvikling hen imod en større kapitalintensitet i produktionen. Dette bidrager ikke til landdistrikternes overlevelsesmuligheder.

Der er en række samfundsmæssige opgaver som landbruget skal bidrage med at løse. Det valgte udviklingsspor baseret på støtte og stordrift har ikke fremmet landbrugets bidrag. Landbruget har været henholdende, hvor man kunne have ønsket sig en mere proaktiv holdning.

Dette har skadet landbrugets image. Dette er meget beklageligt for erhvervet, fordi det efterhånden spiller en marginal rolle i samfundsøkonomien. Jo svagere man står, jo mere afhængig er man af den goodwill, som kan opnås i samfundet.

11. Har der været et alternativ?

Mange, som har argumenteret for udviklingen baseret på støtte og stordrift, vil sikkert føje til, at der ikke har været noget alternativ. Man hører ofte det argument, at den teknologiske udvikling gør det rationelt at blive stadig større. Det antages med andre ord, at det er de teknologiske fremskridt, der styrer udviklingen.

Det er naturligvis forkert at sige, at den teknologiske udvikling ikke har indflydelse på de økonomiske forhold og den måde, man indretter samfundet på. Men det er lige så forkert at tro, at der er tale om, at udviklingen på entydig vis er determineret af teknologien, uden at erhverv og samfund har indflydelse på det der sker. Udviklingen er ikke blot bestemt af de teknologiske landvindinger, men også af den måde hvorpå vi indretter os institutionelt i samfundet.

Et eksempel fra sidste fjerdedel af 1800-tallet i Danmark illustrerer dette forhold. Dengang

centrifugen til smørfremstilling blev opfundet kunne man argumentere for, at det var til fordel for herremændene med de store brug. De havde mælk nok til at kunne udnytte fordelene ved centrifugen. Denne tankegang fører til, at man bør satse på store brug. Det gjorde dansk landbrug ikke. I stedet benyttede de sig af den sociale innovation, som hed andelsbevægelsen. Herved kunne man bibeholde den brugsstruktur med små og mellemstore brug, som man havde valgt, og samtidig gennem andelsmejerier udnytte den tekniske stordriftsfordel, som centrifugen gav. Der er heller ikke tvivl om, at det forhold, at man i forbindelse med landboreformerne skabte en brugsstruktur, der gav basis for etablering af en selvstændig bondestand, bidrog til andelsbevægelsens hurtige udbredelse. Dette er et eksempel på den store betydning som det valgte udviklingsspor i starten har for den fremtidige udvikling.

I de sidste 50 år har dansk landbrug været præget af en ensidig udvikling. Man kan med rette spørge om erhvervet og samfundet har været tilstrækkelig åben over for alternativer. Et oplagt alternativ ville have været, at de mindre og mellemstore brug havde udbygget deres samarbejde eksempelvis ved etablering af driftsfællesskaber. Sådanne driftsfællesskaber kan på en pragmatisk måde være mere eller mindre omfattende. Man kan starte i det små og så gennem en læreproces finde frem til, hvor omfattende ønskerne er for samarbejdet.

Det er klart, at arbejdsforholdene er meget forskellige på mindre og mellemstore brug, der samarbejder end på de meget store brug, hvor det er ansatte, der udgør arbejdskraften. Et alvorligt problem i dag er, at de store brugsenheder er så kapitalkrævende, at man må benytte selskabsformer. Det betyder, at det er så

godt som umuligt for unge, der ønsker at være landmænd, at få sig etableret. Det betyder naturligvis et fravalg af erhvervet. Tilgangen af unge bliver mindre og det bidrager yderligere til udviklingen i retning af meget store brug.

En satsning på mindre og mellemstore brug har den fordel, at de kan erhverves af personer, som er villig til at acceptere en lavere indtjening mod den fordel som de ser i at være selvstændig med mulighed for selv at tilrettelægge arbejds-gange. Dette er med til at skabe et mere fleksibelt arbejdsmarked, hvor personlige præferencer kan slå igennem.

Når man tænker på de indtjeningsproblemer, som de store brug har, se tabel 8.1, er det klart at disse brug har et finansieringsproblem. Når brugene er organiseret i selskabsform kan man spørge, hvor den risikovillige kapital findes, som er villig til passivt at investere i brugene.

12. Konklusion

Dansk landbrug har haft en afgørende betydning for udviklingen i det danske samfund. Den brugsstørrelse, som blev resultatet af landbrugsreformerne, var mellemstore brug set ud fra forholdene i tiden. Dermed var udviklingssporet for dansk landbrug lagt. Der voksede en selvstændig bondestand op, som gennem selvorganisering bistået af god regeringsførelse skabte udvikling for erhvervet og for samfundet.

Indtil omkring 1960 var landbruget et erhverv baseret på liberal tankegang, det vil sige uden støtte, og en struktur, hvor de mellemstore og små brug var helt dominerende.

Fra omkring 1960 sker der drastiske ændringer. Landbrugets betydning bliver stærkt reduceret, således at erhvervet i dag produktions-

mæssigt og beskæftigelsesmæssigt kan betragtes som et erhverv med marginal betydning.

Idegrundlaget for dansk landbrug har været koncentreret om to forhold, nemlig at opnå så stor støtte som muligt og at lægge brug sammen for at få meget store brugsenheder. Det har været landbrugsstøtten kombineret med en gradvis afskaffelse af de eksisterende begrænsninger i brugsstørrelse og ejerformer der har styret denne udvikling.

Denne udvikling har været meget beklagelig, fordi den ikke har bidraget til at løse de opgaver som landbruget har. Landbruget har tre opgaver. For det første skal erhvervsudøverne sikres en rimelig indkomst og rimelige arbejdsvilkår. For det andet skal erhvervet levere kvalitetsråvarer, der kan videreforarbejdes til kvalitetsprodukter, der falder i forbrugernes smag. For det tredje skal landbruget bidrage med at opnå en række samfundsmæssige mål, som har noget at gøre med landbruget som naturforvalter.

Landbrugets idegrundlag nemlig landbrugsstøtte og stordrift har på ingen måde bidraget til løsningen af ovennævnte tre opgaver.

Landbrugsstøtten og troen på ubegrænsede stordriftsfordele har betydet stadig større brugsenheder. Det har imidlertid ikke sikret bedre indtjening. Tværtimod. Regnskabsresultater viser, at de store brugs driftsresultat efter afholdelse af finansieringsomkostninger og

inden driftsstøtte (landbrugsstøtte) er dårligere end for de mindre og mellemstore brug. Regnskaberne viser også en stærkt stigende landbrugsstøtte med stigende brugsstørrelse. Det er kun gennem støtte at de store brug undgår store tab. Regnskaberne for forskellige år viser også, at de store brug er specielt sårbare over for ændrede vilkår.

Det er også vanskeligt at konkludere, at landbrugets udviklingsspor har gavnet de to andre opgaver, som erhvervet har. Der er intet der peger på at landbrugsstøtte og stordrift har fremmet udbuddet af nye og bedre kvalitetsprodukter. Der er heller ikke noget, der tyder på, at landbrugets udviklingsspor har tilgodeset de samfundsmæssige krav specielt med hensyn til produktionsmetoder, som man naturligt må stille til erhvervet.

Har der været alternative udviklingsspor? Man kunne have satset mere på mindre og mellemstore brug som indtjeningsmæssigt sagtens kan klare sig i konkurrencen med de store brug, når der ses bort fra landbrugsstøtten. Man kunne have gjort en større indsats for at fremme samarbejde under forskellige former mellem de mindre brug. Gennem driftsfællesskaber kan man opnå økonomiske gevinster. Man opnår, at flere er selvstændige blandt andet fordi der er større mulighed for unge i erhvervet at købe en bedrift.

Svaret på artiklens titel må blive: Ja, dansk landbrug har valgt et forkert udviklingsspor.

Litteratur

Danmarks Statistik: Diverse årgange af Landbrug

Danmarks Statistik: Diverse årgange af Statistisk Tiårsoversigt

Danmarks Statistik: Danmarks Statistikbank

Kjeldsen-Kragh, Søren (2007): The Role of Agriculture in Economic Development, Copenhagen Business School Press

DANSK LANDBRUG I ET HUNDREDÅRS PERSPEKTIV

Af Jørgen Skovbæk, tidligere sekretariatchef i Landboforeningerne

I de sidste 100 år var landbruget ubestridt landets hovederhverv i de første 50 år. Produktionen blev fordoblet fra 1910 til først i 30'erne, hvorefter den stagnerede til 1950. Siden da er produktionen tredoblet under en voldsom strukturudvikling, hvor landbruget under afgivelse af en halv million arbejdsføre mennesker er gået fra det alsidige, integrerede landbrug til en koncentration af produktionen på få specialiserede bedrifter vel at mærke uden nogen markant forøgelse af det samlede kapitalforbrug og under bevarelse af det personlige ejerskab. Artiklen beskriver udviklingens forskellige faser, tidligere kriser og de bestræbelser, der har gjort det muligt at bevare og udbygge de tilbageværende landmænds selvstændighed.

Ved indgangen til et nyt årti kan det være naturligt at kaste et blik bagud, før der tages bestik af fremtiden.

Forsnart 100 år siden udspandt sig i 1912 en diskussion mellem dansk industris førstemand, Alexander Foss og Landhusholdningsselskabets præsident, forpagter Chr. Sonne. Foss mente, at Danmarks fremtid beroede på industrien, mens Sonne hævdede, at Danmark som følge af vores mangel på råstoffer fortsat ville være afhængig af en videre udvikling af landbrugets produktion og eksport. Man kan tilbageskuende hævde, at ingen eller begge fik ret.

Der skulle således gå 50 år, før industrieksporten oversteg landbrugseksporten. Og også i de sidste 50 år har landbruget bidraget væsentligt til samfundsøkonomiens vækst gen-

nem periodens uovertrufne produktivetsforøgelse, der under fortsat vækst i produktion og eksport har frigjort en halv million arbejdsføre mennesker til produktion og velfærdsforøgelse i det øvrige samfund. Og så er fødevarersektoren stadig en af landets vigtigste kompetenceklynger.

Udviklingen forud for 1900-tallet

Sonnes selvbevidsthed på landbrugets vegne i 1912 grundede sig på den vældige vækst, der var sket i landbrugsproduktionen i de forudgående 3-4 slægtled, hvorved det i Danmark var blevet landbruget, der lagde grunden til det moderne udviklede samfund, mens det i andre lande typisk var industrien.

En væsentlig forudsætning for dansk land-

brugs markante fremgang i 1800-tallet var de tidlige og omfattende fredeligt gennemførte landboreformer i 1780'erne, der både skabte en rationel landbrugsstruktur og frigjorde det menneskelige initiativ. Dermed brød man med det landbrugssystem, som havde været praktiseret siden »den sorte død« i 1300-tallet, hvor mange landsbyer og gårde blev lagt øde, og hvor der fremkom en struktur med nogle få godser og mange bøndergårde, som bestod i 600 år frem til 1960. Det var selve landbrugssystemet med fællesdrift af landsbyens jorder med plumpe redskaber trukket af små heste, der blev ændret afgørende med udskiftningen og svingplovens indførelse, som muliggjorde en udvidelse af det dyrkede areal og en intensivering af dyrkningen.

Med bøndernes frigørelse og nyvundne skolekundskaber åbnedes for udfoldelse af deres individuelle initiativer, der blev understøttet af først landboforeningerne og senere af højskoler og landbrugsskoler. Dermed magtede bønderne også at besvare 1880'ernes kornsalgskrise med en udvidelse af husdyrproduktionen og gennem andelsbevægelsen at organisere en moderne fødevareindustri og -eksport. Det var denne velorganiserede produktion, der kunne afsættes under frie markedsforhold, som hele samfundet profitede af i årene omkring 1912-diskussionen, hvor dansk landbrug oplevede en guldalder.

På de 150 år, der var gået siden de første lokale reformer, var landbrugsproduktionen blevet 8 gange større, så man ikke alene kunne forsyne en over tre gange så stor befolkning bedre end før, men også præstere en stor valuta-taskabende fødevarieeksport. Det var den udvikling, der var baggrund for Sonnes udsagn.

Det alsidige, integrerede landbrug, 1910/14 – 1950

Denne periode er præget af de to verdenskriges afspærringsforhold og produktionstilbage-slag. Det frie marked blev genoprettet i 1920'erne, men atter ophævet under 30'ernes krise med Ottawa-aftalerne i 1932. For vareområdet blev det for dansk landbrug først genoprettet ved tilslutningen til EF i 1973, og det frie kapitalmarked med lavere finansieringsomkostninger genopstod først midt i 1990'erne.

Produktionsnedgangen under 1. verdenskrig var genoprettet i 1921, og i resten af 20'erne steg produktionen med hele 6 pct. om året, så den ved 30'ernes begyndelse var blevet dobbelt så stor som i 1921 og i 1910/14. Efter 1932 stagnerede produktionen, og den faldt i krigsårene, men var i 1949-50 atter på førkrigsniveau. Siden er den samlede landbrugsproduktions mængde steget 2,7 gange, men korrigeres der for, at skummetmælkens protein nu næsten 100 pct, sælges ud af landbruget, mens man endnu i 1950 fik over 60 pct. tilbage som skummetmælk til foderbrug, er der reelt tale om mere end en tredobling af landbrugets salgsproduktion.

Mens det landbrugssystem, der udviklede sig i perioden forud for 1880 var baseret på en stadigt større produktion af korn og levende kreaturer til eksport, betød 1880'ernes kornsalgskrise en omlægning til stadig større satsning på en eksport af forarbejdede animalske produkter.

Dette system viste sin styrke i årene før første verdenskrig. Det udviklede sig vældigt i 1920'erne, og det blomstrede for alvor i årene omkring 1950, hvor man evnede at nyttiggøre alle de fremskridt, som landbrugsvidenska-

berne havde stillet til rådighed vedr. gødskning, fodring, planteforædling og husdyravl. Teknologisk skete der ikke de store ændringer i perioden 1910 – 1950. Trækraften blev leveret af hestene, der også forestod en stor del af vejtransporten. Selvbinderen og tærskværket var de almindelige høstmaskiner i hele perioden. Kun elektromotorens indførelse medførte gradvis en stadig større indengårds mekanisering af kornets tærskning og formaling, og af roeskæring, malkning og vandforsyning. Dermed blev det også muligt at øge produktionen med uændret arbejdsstyrke.

Det alsidige landbrugssystem indtil og omkring 1950 var et meget *integreret* system. Nok var det kommercielt og markedsorienteret, men alligevel indeholdt det – set med vore dages øjne – megen naturaløkonomi, idet hovedparten af planteproduktionen i det almindelige bondebrug blev omsat gennem husdyrene. Kun på de store gårde var kornsalget af betydning, og kun husmandsbrugene var afhængige af væsentlige kornkøb.

Bortset fra elektriciteten var man selvforsynende med energi gennem havre- og græsmarker til hestene. Køerne omsatte grovfoderet, dels fra de ukurante græsarealer, der ikke egnete sig til korndyrkning, dels fra sædskiftets kløvergræsmark, der også samlede kvælstof til efterfølgende afgrøder, dels fra den roemark, der var indlagt i sædskiftet til afløsning af de gamle brakmarker, og som tilmed gav en større produktion end en kornmark. Kvægets forbrug af kløvergræs og rodfrugter gav således store sædskiftefordele. Svinenes opgave var at omsætte foderkornet suppleret med proteinet i den skummetmælk, der kom retur fra mejeriet, og hønsene omsatte i vid udstrækning det fransede korn.

Udover den organiske sammenhæng havde det alsidige landbrug også to andre kvaliteter. Det udjævnede således *arbejdsprofilen*. Køerne krævede mest arbejde om vinteren på stald, mens planteproduktionens arbejdsbelastning lå om sommeren, hvor køerne selv klarede fodringen på græsmarkerne. Det var også *konjunkturudjævnende*, når man havde flere salgsprodukter at spille på.

Som følge af det alsidige landbrugs overlegenhed var der i årene op til 1950 ikke ret store forskelle i landbrugssystemerne og i produktionsfordeling mellem landsdelene. Det blev der afgørende ændret på i de følgende årtier.

Koncentration, specialisering og regionalisering, 1950 – 2010

Gennem de sidste 50-60 år der sket en samling af produktionen på langt færre bedrifter samtidig med, at der er sket en specialisering og en regionalisering. Hvorfor?

Koncentrationen på færre bedrifter har navnlig sin baggrund i markmekaniseringen med stadigt større traktorer og mejetærskere, men også den fortsatte indengårds mekanisering har spillet ind, og i det nye årtusind har muligheden for elektronisk overvågning og rapportering muliggjort langt større besætninger end tidligere.

Specialiseringen er muliggjort af

dels at den bedre jordbehandling, større gødningskraft, kunstvanding og den kemiske ukrudts- og sygdomsbekæmpelse har reduceret det alsidige sædskiftes betydning,

dels at der ved mejeriernes nyttiggørelse af al skummetmælk og adgangen til billig soja-protein ikke længere er en organisk sammenhæng mellem kvæg- og svineproduktion,

dels at arbejdsprofilerne i både kvæg- og markbrug er udjævnet ved udbredt staldfod-

ring året rundt og ved planteavlernes brug af vintermånederne til maskinvedligeholdelse,

dels ved den øgede prisstabilitet, især i perioden 1973-92, og senere ved pengeinstitutternes øgede villighed til at lade kassekreditterne opfange konjunkturudsvingene.

Den større *regionalisering* af produktionen har et langt stykke årsagsfællesskab med specialiseringen. Det gælder navnlig kvægproduktionen, der er blevet koncentreret i de egne, hvor salgsafgrødernes konkurrencekraft overfor grovfoder er mindst. Den arbejdskrævende husdyrproduktion har som helhed mistet betydning i den østlige del af landet, hvor der både er skarp konkurrence om arbejdskraften fra de bynære områder, og hvor planteproduktionens konkurrencekraft på de bedre jorder er størst.

Resultatet af denne udvikling er, at antallet af landbrugsbedrifter er faldet fra ca. 200.000 i 1950 til ca. 40.000 i 2010. Mens 80 pct. af alle bedrifter havde både kvæg og svin i 1950 er denne andel i 2008 faldet til 5 pct., og mens

der i 1950 kun var 7 pct. af bedrifterne, der hverken havde kvæg eller svin så er dette tal nu vokset til knap 50 pct.

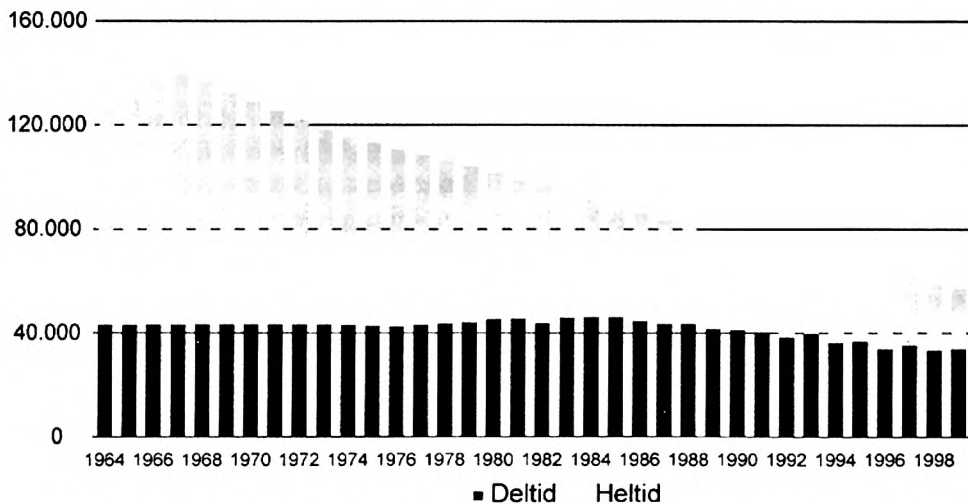
Regionalt var andelen af bedrifter næsten sammenfaldende med andelen af både plante- og af de forskellige husdyrproduktioner i 1950. Nu derimod har Øerne øst for Storebælt med 22 pct. af bedrifterne kun 6 pct. af malkekøerne, mens Nord-, Vest- og Sydjylland med kun halvdelen af bedrifterne har hele tre fjerdedele af malkekøerne.

Bedriftsantal, produktionsfaktorer og produktionsomfang, 1950 – 2008

En mere detaljeret belysning af udviklingen siden 1939/1950 er med ti års intervaller vist i tabellerne 1-3, der er baseret på Landbrugsstatistik 1939 og 1950 og Landøkonomisk Oversigt 1962-2009.

Det fremgår af tabel 1, at antallet af landbrugsbedrifter er faldet til en femtedel, mens det dyrkede areal som følge af byudvikling, naturgenopretning og skovplantning er faldet

Figur. 1. Udviklingen i heltids- og deltidsbedrifter siden første opgørelse i 1964. Landøk.Overs. 2001. Udviklingen er fortsat efter årtusindskiftet, men da opgørelsesmåden er ændret, kan figuren ikke fortsættes.

Tabel 1. Produktionsgrundlaget

	1939	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2008
Landbrugsbedrifter, 1000	208	206	196	140	114	77	53	42
Landbrugsareal, 1000 ha	3.250	3.147	3.094	2.941	2.884	2.768	2.618	2.634
- heraf med korn, 1000 ha	1.357	1.277	1.444	1.739	1.816	1.566*	1.499	1.505
Gnsn. bedriftsstørrelse, ha	16	15	16	21	25	36	50	63
Erhvervsmæss. beskæft., 1000	517	470	325	215	158	117	72	57
- heraf lønmodtagere, 1000	309	214	128	34	25	20	(20)	25
Andel af samlet beskæft., pct.	29	25	13	9	6	5	3	2
Antal heste, 1000	594	502	171	45	50	38	-	-
- malkekøer, 1000	1.642	1.577	1.438	1.153	1.104	753	636	558
- svin, 1000	3.183	3.208	6.147	8.360	9.957	9.497	11.922	12.738
heraf søer, 1000	383	399	681	999	1.091	914	1.083	1.058
- høner, 1000	13.935	11.508	9.735	6.330	4.563	4.327	3.681	3.521
- mink, avlshunner, 1000		43	(500)	1.090	965	2.231	2.188	2.832

* Det kraftige fald i kornarealet fra 1980 skyldes øget dyrkning af raps og ærter.

med 20 pct., og den gennemsnitlige bedriftsstørrelse er firdoblet fra 16 ha til 63 ha. Bemærkelsesværdigt er det, at det navnlig er antallet af heltidsbedrifter, der er faldet dramatisk, jfr. figur 1, der viser udviklingen fra 1964 til 1999, for hvilken periode der foreligger en ensartet opgørelse.

Den erhvervsmæssige beskæftigelse er faldet til en niendedel af, hvad den var i 1939, og landbrugsbedriftenes andel af samtlige beskæftigede i landet er faldet fra 29 pct. til 2 pct. I strukturudviklingens første fase skete afvandringen fortrinsvis fra lønmodtagerne, hvorefter flere og flere heltidsbedrifter blev enmandsbetjente. I de seneste år har en stigende andel af heltidsbedrifterne dog to eller flere medhjælpere ansat. I alt er den statistisk opgjorte erhvervsmæssige beskæftigelse faldet med 460.000, men hertil kommer, at der på de nedlagte bedrifter har været et stort antal husmødre, der ikke er registreret som beskæftiget i landbruget. Derfor ligger det antal arbejdsføre mennesker, som strukturudviklingen har frigjort, på mellem 500.000 og 600.000.

Arbejdshestebestandens afvikling tilendebragtes allerede i årene omkring 1960.

Antallet af malkekøer har med den stigende mælkeydelse kunnet reduceres til en trediedel, og antallet af æglæggende høns er reduceret til en fjerdedel, mens den samlede svinebestand er godt og vel firedoblet, selv om sobestanden som følge af flere fravænnede grise pr. årssø ikke en gang er tredoblet.

I tabel 2 er vist udviklingen i forbruget af rå- og hjælpepestoffer. Den større svinebestand og afviklingen af skummetmælksforbruget har fremkaldt en stigning i de indkøbte proteinfodermidler fra 900.000 tons i 1939 til omkring 3.100.000 tons i 2004. Men mens der i 1939 suppleredes med en kornimport på godt 600.000 tons, har der ved periodens slutning været en nettoeksport af korn på omkring 2 mio. tons som et resultat af bortfaldet af hestenes kornforbrug og af stigende hektarudbytte sammen med et større kornareal, idet de færre heste og køer har lagt beslag på færre grovfoderarealer. Nettoimporten af foder er således faldet fra 1,5 mio. tons i 1939 til omkring 1 mio.

tons i 2008 trods en tredobling af produktionen. Selvforsyningsgraden med foder er altså forøget væsentligt.

Forbruget af handelsgødning er steget meget kraftigt frem til 1980-90, som et resultat af en mere intensiv driftsform med færre vedvarende græsmarker, ophør med dyrkning af kvælstofsamlende kløvergræs, oparbejdning af en større gødningsreserve i dyrkningslaget og en forringet udnyttelse af husdyrgødningen. Siden 1990 er der sket et kraftigt fald som følge af en meget bedre udnyttelse af husdyrgødningen og de i vandmiljøplanen fastsatte overgrænser for gødningstilførsel. Indkøbet af fosforgødning er reduceret til en fjerdedel af 1980-forbruget og er endog kun halvt så stort som i 1939, mens forbruget af kvælstof og kalium er halveret i forhold til forbruget i 1980 og 1990.

Forbruget af kemiske bekæmpelsesmidler foreligger kun opgjort fra og med 1970. Forbruget var minimalt i 1939, men fik stigende omfang i efterkrigsårene. Siden 70'erne og 80'erne er det samlede pesticidforbrug faldet med 40 pct.

Heller ikke energiforbruget foreligger opgjort før 1970. Siden den tid er der sket en stigning fra 22.000 til godt 29.000 terajoule.

Men en stor del af stigningen – 2.900 tj. – kommer fra udnyttelsen af en del af landbrugets egen overskudshalm som brændsel.

Landbrugets investeringer i maskiner og bygninger har været en væsentlig forudsætning for at kunne erstatte hestenes trækraft og den menneskelige arbejdskraft. En sammenkædning af Danmarks Statistiks mængdeindeks for landbrugets bruttoinvesteringer siden 1960 er foretaget i figur 2. Løjnefaldende er svingningerne i takt med konjunkturerne og herunder væksten i investeringerne i 70'erne efter EF-tilslutningen. Men ellers er der fra årene omkring 1960 til sidst i 90'erne kun sket en marginal stigning. I løbet af det seneste tiår er der dog sket en markant, formentlig konjunkturbestemt stigning. Investeringsniveauet er dog ikke kommet op på 70'ernes niveau. Tidligere opgørelser viser ca. samme investeringsniveau i 1960 som i 1950-54.

En investeringsmængde uden markant stigning fra periodens begyndelse til slutning forekommer måske umiddelbart overraskende, når produktionen er tredoblet samtidig med, at så mange mennesker og heste har skullet erstattes af maskiner og bygningstekniske anlæg, og når husdyrene har skullet koncentreres i store nye stalde. Forklaringen er imidlertid, at derved

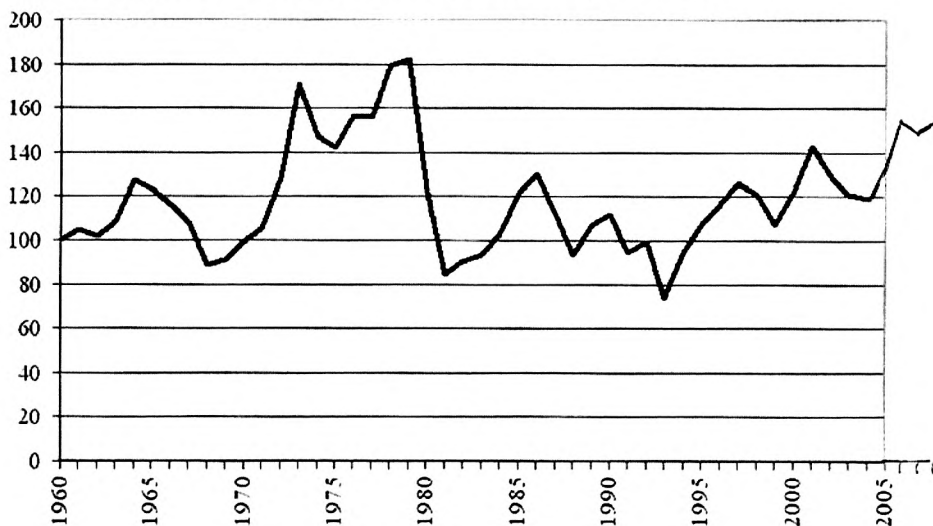
Tabel 2. Råvareforbruget

	1939	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2008
Indkøbt protein foder, 1000 tons	900	612	1.193	1.434	2.634	2.897	3.129	3.098
Nettoimport, korn, 1000 tons	620	290	1.314*	-72	-793	-2.153	-1.468	(-2100)
Indkøbt gødning, 1000 tons								
N	36	60	123	289	394	400	246	215
P	29	34	51	55	58	41	17	13
K	31	83	143	151	142	129	70	57
Pesticider aktivt stof, 1000 tons	-	-	-	(6)	6.3	6.4	2.8	4.0
Energiforbrug, terajoule**	-	-	-	(22.000)	21.826	23.967	25.869	29.434

* 1959 var et tørkeår. Derfor særlig stor kornimport i 1960.

** 1 terajoule lig 23 tons olieækvivalenter. Opg. i Dansk Landbrug, jan. 2006 og Landøk. Oversigt 2009.

Figur. 2. Mængdeindeks for landbrugets bruttoinvesteringer, 1960 = 100.

produktionens koncentration på færre bedrifter og med den større produktion pr. ko og pr. so er opnået en så stærkt forbedret kapitalproduktivitet, at det opvejer det markant stigende kapitalforbrug pr. arbejdsindsats. Det illustrerer den store betydning for produktivitsudviklingen, som strukturudviklingen har haft.

Tabel 3 viser produktionens udvikling.

Det samlede høstudbytte er siden 1939 steget med lige ved 50 pct. Den relativt beskedne stigning skyldes især to forhold. Dels er landbrugsarealet reduceret med lige ved 20 pct., og det er især jorder med god bonitet, der er medgået til byudvikling. Dels er foderroerne, der gav dobbelt så mange foderenheder pr. hektar som korn, gået tilbage fra ca. 400.000 hektar i årene omkring 1950 – og i 1930'erne – til kun 5.000 hektar i 2008. Foderroerne, der siden deres udbredelse sidst i 1800-tallet har været anset som en væsentlig forudsætning for mælkekvægholdet, er på få år blevet erstattet med mindre arbejdskrævende grovfoder som majs og anden helsædsensilage.

Den samlede kornhøst, der er den største af de salgbare afgrøder, er tredoblet i periodens løb, når 2009-høsten på 98 mio. a.e. medregnes. Også de øvrige salgbare afgrøder såsom sukkerroer, kartofler, markfrø, raps, ærter og frilandsgrøntsager, der ikke er medtaget i tabellen, har vist pæne stigningstakter. Som følge af den af gødningsrestriktionerne påtvungne undergødsning i forhold til udbyttepotentialet er stigningen i kornhøsten reelt ophørt siden 1990.

Mælkeproduktionen er brutto reduceret med 10 pct. Men ses der alene på den del af mælkens værdistoffer af fedt og protein, der er solgt ud af landbruget, er den således beregnede nettoproduktion øget fra 3,1 til 4,6 mio. tons eller næsten 50 pct. Samtidig er mælkeydelsen pr. ko steget fra godt 3.000 til 8.500 kg pr. år, hvilket har muliggjort en reduktion i mælkekvægholdet til næsten en tredjedel af bestanden fra tiden før og lige efter krigen.

Oksekødsproduktionen er med 138.000 tons faldet 20 pct. siden periodens begyndelse. Men mens den oprindeligt næsten udeluk-

Tabel 3. Produktionens størrelse

	1939	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2008
Høstudbytte, mio. a.e.*	113	129	141	135	137	169	166	165
heraf korn, mio. a.e.	34	36	48	62	71	96	94	91
Husdyrproduktion, 1000 tons, 1935-39-tal:								
Mælkeproduktion, brutto**	5.270	5.403	5.399	4.630	5.117	4.742	4.720	4.720
heraf retur som sk.mælk	3.800	3.088	2.676	1.648	993	22	7	-
beregn.nettosalgproduktion	3.000	3.450	3.670	3.475	4.400	4.600	4.600	4.600
Oksekød	176	168	254	237	263	219	171	138
Svinekød	342	356	652	771	1.026	1.260	1.748	1.985
Fjerkrækød	27	26	56	93	97	131	205	205
Æg	120	133	138	86	76	82	74	68
Pelsskind, 1000 stk.				(3.000)	(4.000)	9.900	11.000	14.000
Indeks for samlet landbrugs- produktion, 1935-39=100	100	(103)	143	138	177	227	253	270

* 1 afgrødeenhed (a.e.) = foderværdien af 1 hkg byg. 1 mio. a.e. = 100.000 tons byg. Kornhøsten i 2009 var 98 mio. a.e.

**Incl. hjemmeforbrug til foder og konsum.

kende bestod af udsætterkøer fra mælkeproduktionen består den i dag desuden af en kalve- og ungvægsproduktion af malkekævsracer samt af en specialiseret produktion fra kødracer. I periodens løb har produktionen været 50 pct. højere, men faldet i antal malkekøer har sammen med ændringer i EU's landbrugspolitik medført, at produktionen nu mængdemæssigt er under udgangspunktet, men kvaliteten er højnet væsentligt.

Svineproduktionen har været markant stigende gennem perioden, så den nu med tæt ved 2 mio. tons er næsten 6 gange så stor som ved periodens begyndelse – og i øvrigt over 3 gange så stor, som da produktionen i mellemkrigsperioden toppede med de 600.000 tons i 1932, der var med til at fremkalde svinekortene. Når bestanden af svin kun er firedoblet fra 1939 til nu, skyldes det en hurtigere tilvækst. Sobestanden er endda kun tredoblet, så der i dag produceres næsten dobbelt så meget svinekød pr. so som i 1939. Det skyldes hovedsagelig, at der siden 1970'ernes begyndelse er sket en stigning i antallet af fravænnede grise

pr. årssø fra ca. 12 til over 27. En væsentlig årsag er de fra og med 1970'erne påbegyndte produktionsmetoder med krydsningsavl, kunstig sædooverføring, tidlig fravænnning og sygdomsfri besætninger (SPF).

Produktionen af fjerkrækød er også steget stærkt – fra 27.000 til 205.000 tons. Derimod er ægproduktionen faldet fra 120.000 til 68.000 tons. Samlet er fjerkræproduktionen steget med 85 pct.

Endelig viser produktionen af pelsskind, der var af marginal betydning før krigen, en meget kraftig stigning. Alene siden 1970 er der sket næsten en femdobling, og produktionen er nu dominerende på verdensmarkedet.

I tabellens nederste linie er anført det officielle mængdeindeks for den samlede landbrugsproduktion. Det viser, at produktionen i 2008 er 2,7 gange større end i førkrigsårene og de første efterkrigsår. Stigningstakten var størst i 1950'erne og perioden 1975 til 1997, mens produktionen stagnerede i 60'erne og stigningstakten er aftaget i årene omkring år 2000. Korregerer man for, at hele mælkeproduktio-

nen nu sælges ud af landbruget, mens man ved periodens begyndelse anvendte 38 pct. af mælkens værdistoffer – eller godt 20 pct. af den samlede landbrugsproduktion – som foder i svineproduktionen, vil den samlede salgsproduktions mængde være steget til omkring forholdstal 325.

Det kan derfor konkluderes, at salgsproduktionens mængde nu i hvert fald er 3 gange så stor, som den var i 1935-39 og omkring 1950.

Periodens fem faser

Den udvikling, der er foregået siden de første efterkrigsår, kan i det bagudskuende lys opfattes som en jævnt forløbende proces, hvor en stadig større produktion fremstilles med stadig færre ressourcer.

Sådan blev det imidlertid ikke oplevet, mens det stod på. Det skyldes både, at de ydre påvirkninger i form af markeds- og finansieringsvilkår falder i fem ret forskellige faser, og – som konsekvens heraf – landmændene og deres organisationer i med- og modspil med det øvrige samfund har reageret på forskellige måder. Hertil kommer, at perioden ikke alene betød et brud med udstykningspolitikken i århundredets første halvdel, men også blev en radikal ændring af en 600 år gammel landbrugsstruktur med nedlæggelsen af mange almindelige bøndergårde. Det tog naturligvis tid at indstille sig mentalt på denne afgørende ændring samtidig med, at landbruget mistede sin status som hovederhverv.

Trods disse fundamentale ændringer har det dog undervejs været landbrugsorganisationernes bestræbelse og med stor politisk opbakning at opretholde og videreføre landboreformernes og det selvforvaltende landbrugs værdigrundlag, som hidtil havde skabt så gode resultater, ind i en ny tid. Således satsede man

ligesom ved landboreformerne på en landbrugsstruktur med bedrifter, der både rationelt kunne udnytte tidens teknik, og som kunne erhverves og drives af selvstændige landmænd. Hertil hørte en fortsat effektiv realkredit, og at staten sørgede for frit tilgængelige forskningsresultater, som landbo- og husmandsforeningerne gennem en moderniseret rådgivningsstruktur kunne videreformidle for at tilgodese landmændenes behov. Ligeledes gik andelsforeningerne i gang med en omfattende strukturalisering for at bevare og udbygge landmændenes indflydelse på markedet.

Ud fra min egen oplevelse af udviklingen har jeg valgt at inddele den i følgende fem faser:

1948-49 – 1956, som var sælgers marked, og hvor man så frem til ny fremgang på mere åbne markeder.

1957 – 1972, som er præget af markedsbegrænsninger og byerhvervenes kraftige vækst.

1973 – 1979 med gode afsætningsforhold i EF, men med kraftigt stigende inflation og rente samt tørkeår.

1980 – 1993, hvis mest markante træk er gældskrisen og de mange gældssaneringsforanstaltninger samt vandmiljødiskussionen.

1993 – 2008/10, hvor miljøreguleringerne udbygges, markedsrenten falder, og hvor ændringen af EU's landbrugspolitik fra prisstøtte til afkoblet indkomststøtte øger landbrugets konjunkturfølsomhed. Med erhvervets for høje gældsbelastning udløser konjunkturtilbagefaldet i 2008 derfor en ny krisesituation.

Under forudsætning af, at den nuværende gælds- og indkomstkrise overvindes, ligger forude en *sjette fase*, hvor dansk landbrug skal konsolidere sig til at leve under et globaliseret markeds vilkår, og hvor der i samspil med det øvrige samfund skal findes frem til et grundlag

for nyttiggørelse af landbrugets rige kompetencer i samfundets fortsatte udvikling.

I den første periode frem til 1956 byggede landbruget videre på fortsat forbedring af produktionsresultatet med hidtil kendte midler, men traktorerne begyndte at afløse hestene, og afvandringen af arbejdskraft gik i gang. Afsætningsforholdene var relativt gode i disse efterkrigsår. Men al udenrigshandel var reguleret af bilaterale handelsaftaler. Landbruget så lidt naivt – skulle det vise sig – hen til, at den frie varehandel med landbrugsvarer kunne genoptages, men hverken de europæiske lande – bortset fra England og Holland – eller USA var interesserede.

I den anden periode blev det fra og med 1957 købers marked, fordi landbruget i Europa atter var kommet på fode, og fordi foderressourcer frigjordes med hestenes udfasning. Produktionen steg stærkere end efterspørgslen med drastiske konsekvenser for priserne. Således blev smørprisen i 1957 næsten halveret. I dansk landbrug opstod en indre strid om, hvordan afsætningsarbejdet kan intensiveres (afsætningsrådet), og flertallet i landbruget ønskede tilslutning til det nydannede Fællesmarked. Da der ikke var politisk tilslutning til dette, rejste landbruget krav om og fik efterhånden også gennemført omkostningsbestemte hjemmemarkedspriser og en kontantstøtte til at afbøde en del af tabet på eksporten ud fra den såkaldte ventesalsfilosofi, idet der allerede i 1961 første gang indledtes forhandlinger om Danmarks og Englands samtidige optagelse i Fællesmarkedet. Men på grund af gentagen fransk modstand blev optagelsen først en realitet i 1973. I alt opnåede landbruget i denne periode over 7 mia. kr. i kontant indkomststøtte, og hjemmemarkedsordningerne havde et provenu på over 6 mia. kr.

Perioden er herhjemme udover de tilbagevendende kompensationsforhandlinger karakteriseret ved, at jordlovgivningen gradvis ændres fra en udstykningslovgivning til en lovgivning om rammerne for sammenlægning og samdrift til rationelle driftsenheder. Samtidig indføres bopælspligt til forhindring af fjerneje. Også andelsforeningerne begyndte strukturaliseringen, og Landboforeningerne tog initiativ til sammen med Husmandsforeningerne at samle landsdelenes overordnede rådgivning i ét fælles landscenter i Århus, ligesom den direkte rådgivning til landmændene blev samlet i lokale konsulentcentre. Man fik også forskningen samlet i et samråd, og en egentlig landmandsuddannelse med grønt bevis blev etableret. Gennem LOK diskuterede man på alle niveauer og på tværs af organisationerne de tilpasningsproblemer, som landbruget stod i. Landbruget mistede sin status som hovederhverv til industrien, og byerhvervene fik fuld beskæftigelse med gode indkomster, mens der hvert år blev nedlagt 6.000 landbrug.

Den tredje periode 1973-79 blev præget af ikke alene de gode afsætningsforhold i EF, men også af den voldsomme indenlandske inflation, der delvis skyldtes energikriserne og manglende fasthed i den økonomiske politik, hvilket resulterede i arbejdsløshed, flere devalueringer og et renteniveau, der nåede op omkring 20 pct. Det gav store problemer for de landmænd, der gik i gang med de investeringer i nye stalde, som de større besætninger krævede – især hvis de også fik indkøringstab. Problemerne forstærkedes af betydelige tørketab i 1975 og 1976.

Landbruget hævdede at kunne medvirke til en forbedring af både beskæftigelsen og valuta-indtjeningen ved en udvidelse af produktionen, som imidlertid kun ville være rentabel, hvis

de nødvendige investeringer kunne foretages til en rente svarende til det udenlandske kapitalmarked. Det ville kræve finansiering med statsligt kurssikrede udlåns. Men da sådanne lån kun blev stillet til rådighed i meget begrænset omfang, og da landmændene med pengeinstitutternes hjælp alligevel investerede i stort omfang, og da produktprisstigningerne så ophørte i 1978, mens omkostningsstigningerne fortsatte, indtraf gældskrisen i 1979-80.

Den fjerde periode, 80'ernes gældskrise, der varede et godt stykke ind i 90'erne, blev præget af de mange gældssanerings- og rentetilskudsordninger til krisens imødegåelse. Krisens omfang belyses af figur 3, der viser antallet af kundgjorte tvangsauktioner, og som afspejler både krisens dybde og langvarighed. Det ses også, at dårlige høstår som 1987 og 1992 var nok til at udløse ny vækst i tvangsauktionerne og i behov for nye saneringsforanstaltninger. I alt blev der i perioden ydet rentelættelser på over 12 mia. kr. Det blev undervejs konkluderet, at der ikke alene var brug for et lavere renteniveau, end det høje niveau, vi havde i alle årene med store betalingsbalanceunderskud, men at der også for at forebygge

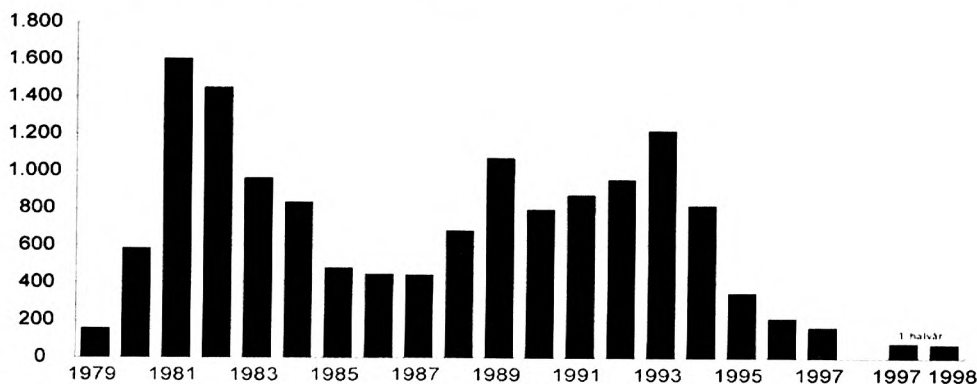
fremtidige kriser var behov for en større *konso-lidering* i fremtidens landbrug.

Perioden blev imidlertid også præget af en række fremadrettede initiativer. Således fik landbruget indarbejdet en omfattende efteruddannelse, og rådgivningen på landsplan blev væsentligt udbygget med et helt nyt center i Skejby. Samtidig blev al statslig forskning samlet i Foulum ved Viborg. Staten ydede også tilskud til fremme af produktudvikling af nye fødevarer, hvorved værdiskabelsen af landbrugsproduktionen blev øget. Men det er også i denne periode, at landbruget kommer i defensen under vandmiljødiskussionen.

Den femte fase fra 1993 er præget af et stadig friere marked og samtidig af en vældig vækst i bureaukratiet. Med EU's landbrugsreform i 1992 og den efterfølgende GATT-aftale påbegyndtes en tilnærmelse til verdensmarkedets prisniveau og prissvingninger. Prisfaldet blev kompenseret med kontanttilskud, der krævede et omfattende indberetnings- og kontrolapparat. Hertil kom bureaukratiet fra den stigende miljøregulering.

Midt i 90'erne slog det fri kapitalmarked igennem med faldende renter til følge, så rentens højde ikke længere som i de forudgående

Figur 3. Kundgjorte tvangsauktioner i landbruget, 1979-98. Landøk. Oversigt 1998.

årtier var landbrugets største problem. Da de mælkekvoter, der var indført i 1984, blev gjort omsættelige sidst i 90'erne, åbnedes der for en samling af malkekøerne i færre og større besætninger, og den lave rente stimulerede til et omfattende staldbyggeri. Også svinebesætningerne blev samlet i stadigt større besætninger, men væksten i svineproduktionen hæmmes af, at slagteomkostningerne i Danmark er større end i udlandet. Planteproduktionens vækst er blevet hæmmet af miljøreglerne om begrænset gødningstilførsel, og miljølovgivningens harmoniregler har haft et medansvar for, at jordpriserne blev presset op i et urealistisk leje.

Den aktuelle indtjeningskrise – og for nogle også gældskrise – synes forårsaget af en kombination af:

dels ringere rammevilkår end vore konkurrenters,

dels en aktuel, men formentlig midlertidig lavkonjunktur for landbrugsvarer, der er forstærket af finanskrisens forbrugertilbageholdenhed, og som slår hårdere igennem efter bortfaldet af EU's sikkerhedsnet under priserne,

dels en for høj belåning af de i de senere år opskruede jordværdier til brug for investeringer i og udenfor landbruget.

Læren fra 80'erne om at øge konsolideringen er siden rentefaldet midt i 90'erne trådt i baggrunden i bevidstheden, selv om de kraftigere prisudsving efter bortfaldet af EU's sikkerhedsnet stiller endnu større krav til egen stødpudekapital.

I den øvrige befolkning trives opfattelsen af, at landmændene altid beklager sig – at de er sortseere. Problemet er i virkeligheden det modsatte, nemlig, at landmænd er uforbederlige optimister, og at de hurtigt kaster sig ud i fremmedkapitalfinansierede investeringer.

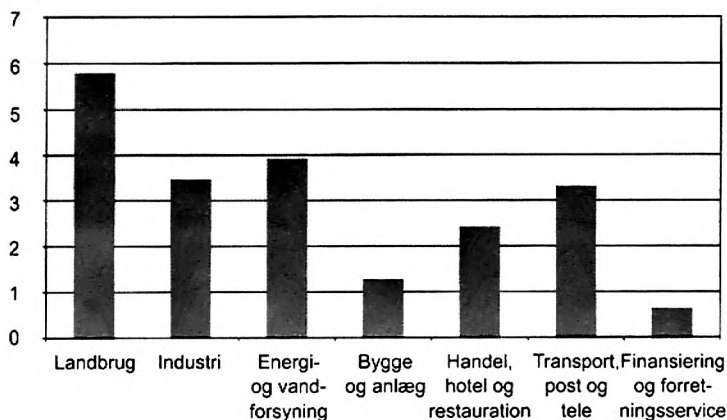
Landmændenes frygtløse investeringsvillighed har gennem årene været til gavn for erhvervets produktivitsudvikling, men det har øget konjunkturrisikoen.

Produktivitsudvikling, 1966-2008

Tredoblingen af produktionen siden 1950 under afgivelse af ni tiendedele af arbejdsstyrken har kun været mulig gennem en meget kraftig produktivitsstigning, som skyldes en lang række faktorer, såsom bedre gødningsudnyttelse, mere yderige planter, bedre foderudnyttelse, højere mælkeydelse pr. ko og flere fravænnede grise pr. so, hurtigere tilvækst og ikke mindst en bedre udnyttelse af arbejdsindsats og kapital ved produktionens samling på færre bedrifter. En forudsætning herfor har været, at landmændene er blevet bedre driftsledere, dels gennem en forbedret uddannelse, dels gennem øget anvendelse af rådgivere. Mens der således i 1950 var ansat 600 konsulenter i de landøkonomiske foreninger, så var dette tal 50 år senere vokset til 1190 agronomer og 700 teknikere bistået af 1700 assistenter.

Ifølge Danmarks Statistiks beregninger, der er afbildet i figur 4, har denne indsats ført til en stigning i arbejdsproduktiviteten i landbruget inkl. skovbrug og gartneri på tæt ved 6 pct. om året siden 1966. Overfor dette står en stigning på kun to trejedele heraf indenfor industri, energiforsyning og transport. Handel ligger på kun godt 2 pct., mens byggeri og bankvæsen ligger i bund. Disse forskelle i produktivitsudvikling er forklaringen på, at boliger er dyre, mens fødevarer på råvareniveau er billige, hvilket dog på grund af en svagere produktivitsudvikling i handelsleddet ikke fuldt ud er kommet forbrugerne til gode.

Figur 4. Årlig vækst i arbejdsproduktiviteten i danske erhverv, 1966-2008. Danmarks Statistik, gengivet fra Landøkonomisk Oversigt 2009.

Afslutning

Landbrugets produktivetsstigning har haft en voldsom strukturudvikling som forudsætning. Det har givet billige fødevarer og en stor konkurrencedygtig eksport, og med frigørelsen af den halve million mennesker har landbrugsudviklingen været en væsentlig forudsætning for den kraftige økonomiske vækst i hele samfundet. Bemærkelsesværdigt er det, at det jfr. fig. 2 ikke har medført nogen markant forøgelse i det samlede forbrug af realkapital.

Trods en drastisk reduktion i antallet af heltidsbedrifter og koncentration af husdyrproduktionen på nogle få tusinde specialiserede bedrifter ejes og drives det store flertal af disse bedrifter stadig af landmændene selv i god overensstemmelse med de godt 200-årige landboreformers intentioner. Dog er arronderingen blevet ringere end efter udskiftningen, og der sker også en koncentration af ejerskabet, som man tidligere ville have været betænkelig ved.

Udviklingen har været præget af en kraftig styrkelse af de fællesskaber, som landmændene i 1800-tallet dannede omkring videnfor-

midling og i andelsselskaberne. Dermed er landmændenes selvstændighed øget, og de har derved undgået at blive afhængige af både store forsyningsselskaber og af store fødevarerkoncerner på afsætningssiden. Til gengæld er danske landmænd mere afhængige af fremmedkapital end landmænd i de fleste andre lande, og det har gjort dem følsomme for indtjeningsfald og rentestigninger.

De markedsøkonomiske vilkår har været barske. Først i 1973 blev afsætningsvilkårene frie, og først i 1990'erne blev kapitalmarkederne frie. Det har tvunget danske landmænd til at gøre en ekstra indsats for at fremme produktiviteten i alle led. Derfor har dansk landbrug i perioden kunnet præstere en produktivetsstigning, som er større end i andre sektorer i dansk økonomi, og som man også kan være bekendt i international sammenhæng.

Den kendsgerning, at dansk landbrug i perioden har evnet at modstå både 60'ernes indkomstkriser og 80'ernes alvorlige gældskrise og nu står med et højeffektivt produktions- og organisationsapparat og med en uovertruffen produktivetsstigning, skulle alt andet lige give

dansk landbrug gode muligheder for også at overvinde den nuværende krise. Forudsætnin-
gen vil imidlertid være, at der sker en snarlig
forbedring af salgspriserne, og at det øvrige

samfund indser, at danske landmænd ikke tåler
væsentligt ringere rammevilkår end deres kon-
kurrenter.

Om forfatteren

Jørgen Skovbæk blev efter agronomeksamen og specialeksamen i landbrugsøkonomi fuldmægtig i Tolvmandsforenin-
gerne 1956-59 og i Landboforeningerne 1959-66. Som sekretariatschef samme sted 1966-96 har han deltaget i land-
brugspolitikens tilrettelæggelse og gennemførelse, ligesom han har været med til at organisere landbrugets uddannelse
og rådgivning. Har skrevet flere artikler om landbrugspolitik og strukturudvikling. Senest har han i erindringerne: Fra Lille
Elmue til Axelborg, 2010 skildret den landbrugspolitiske tilblivelsesproces i 2. halvdel af 1900-tallet.

Litteratur

Björn, Claus (red)(1982): Dansk Mejeribrug 1882-2000, Århus

De danske Landboforeningers arkiv: Statistikbilag til konference 1999 om rådgivning efter 2000

Jensen, S.P. (1985): Træk af udviklingen i landbrugsproduktionen gennem 200 år, Tidsskrift for Landøkonomi

Landøkonomisk Oversigt: De danske Landboforeninger/Dansk Landbrug, 1954-2009

Pedersen, Jørgen Skovbæk (1959): Dansk landbrugsproduktions mængde og værdi gennem 200 år, upubliceret special-
opgave, København

Skovbæk, Jørgen (1964): Landbrugets kapitalbehov i festskrift til K.K.Skovgaard, København

Skovbæk, Jørgen (2002): 70 års landbrugspolitik i festskrift til Erik Helmer Pedersen, København

Skovbæk, Jørgen (2006): Regionaliseringsforskelle i dagens landbrug, Bygder

Skovbæk, Jørgen (2006): Dansk landbrug siden 2. verdenskrig, Landbohistorisk Tidsskrift 2006, 1-2.

PRODUKTIVITETSSTIGNING OG STRUKTURUDVIKLING I LANDBRUGET

Af tidligere forstander Frederik Qvist, lic. agro og HD.

Udviklingen i landbruget er bl.a. karakteriseret ved store produktivitetstigninger. Målt på arbejdskraften har der været en stigning på ca. 6 pct. pr. år siden 1970-erne.

Produktivitetstigningen har jf. tabel 1 været stabil i mange år. Udviklingen skyldes flere forhold, f.eks. bedre uddannelse og forædling af dyr og planter. Men stigningen i arbejdsproduktivitet skyldes ikke mindst større kapitalindsats, dvs. større maskiner og en lang række arbejdsrationaliseringer i såvel marken som i staldene. På grund af automatiske fodringsanlæg og udmugningsanlæg kan en mand i dag passe langt flere svin end tidligere, og det er naturligvis også klart, at en mand høster mere med en 30 fods mejetærsker end med en 4 fods selvbinder.

Stigningen i arbejdsproduktiviteten har imidlertid nogle store konsekvenser, såvel på strukturen i landbruget som på det enkelte landbrug.

Når produktionen pr. beskæftiget stiger med 6 pct. pr. år, skal man jo kunne afsætte den større produktion. Hvis man imidlertid ikke er i stand til det, må man i stedet reducere arbejdskraften med 6 pct. – svarende til produktivitetstigningen.

Når produktiviteten på arbejdskraften stiger med 6 pct. pr. mand om året skal man:

- enten sælge 6 pct. mere pr. år,
- eller reducere arbejdskraften med 6 pct. pr. år,
- eller en kombination.

Det har naturligvis været en kombination. Af tabel 1 fremgår det, at produktionen (salget) er steget med godt 1 pct. – med en faldende tendens siden 1980 – mens beskæftigelsen er faldet med knap 5 pct.

Tabel 1. Udvikling i produktion og produktivitet, pct. ændring pr. år

	1980-89	1990-99	2000-05	Gns. 1980-2005	Skøn næste 30 år ¹⁾
Stigning i arbejdsproduktivitet	6,7	5,2	6,2	6,0	6
Stigning i produktion	2,4	0,5	0,6	1,3	1
Nedgang i beskæftigelsen	4,3	4,7	5,6	4,7	5

Kilde: Upublicerede beregninger fra Fødevareøkonomisk Institut.

¹⁾ Se tekst

Tabel 2. Produktion og beskæftigelse på helårsbrugene.

	2007 ¹⁾		Om 30 år	Ændring
Antal helårsbrug	14.500		?? ²⁾	
Produktion pr. helårsarbejder (1.000 kr.)	1.380	+ 6 pct. pr. år —————>	7.930	+ 474 pct.
Produktion, mia. kr.	52	+ 1 pct. pr. år —————>	71	+ 35 pct.
Antal helårsarbejdere	38.000		8.900	- 77 pct.

¹⁾ Kilde: Landbrugets Regnskabsstatistik 2007, Fødevareøkonomisk Institut.

²⁾ Se tekst.

Men hvad er egentlig konsekvenserne af denne udvikling? Umiddelbart ser disse procenter måske ikke ud af så meget, men på længere sigt har de meget stor betydning. Vi skal prøve at vurdere udviklingen for de næste 30 år, dels for det samlede landbrug, dels for den enkelte landmand. De 30 år er valgt, fordi det ca. svarer til en generation – fra en ung landmand etablerer sig, til han afvikler/pensioneres.

Artiklen er en opfølgning af en tilsvarende artikel her i tidsskriftet i 1996.

Det samlede landbrug

Tilpasningen i landbrusstrukturen som følge af produktivitetsstigninger er velkendt. Der har været stigende produktion, samtidig med afvandring af arbejdskraft fra landbruget. Afvandringen skete i første omgang blandt medhjælpere, men efterhånden som hovedparten af medhjælpen er forsvundet, har afvandringen også fundet sted blandt ejerne.

Men hvordan vil det se ud i fremtiden? (Efterfølgende overvejelser og statistik er baseret

på *heltidsbrugene*. Selvom *deltidsbrugene* udgør knap 60 pct. af landbrugene udgør deres produktion kun knap 10 pct., jvf. Landbrugets regnskabsstatistik 2007).

Produktionsstigning pr. mand. Med en produktivitetsstigning på 6 pct. om året vil produktionen stige fra 1.380.000 kr. til 7.930.000 kr. (tabel 2) eller en samlet stigning på 474 pct. over de næste 30 år.

Stigning i den samlede produktion. Med en stigning i produktionen på 1 pct. pr. år vil produktionen stige fra 52 mia. kr. til 71 mia. kr. (tabel 2) eller en samlet stigning på 35 pct.

Konsekvenserne af denne udvikling er, at der om 30 år kun er behov for 8.900 *helårsarbejdere* (= Den samlede produktion på 71 mia. kr. divideret med produktionen pr. beskæftiget på 7,9 mio. kr.). Det er en reduktion på 77 pct. Med andre ord: *Der må regnes med en reduktion i arbejdskraften på godt 75 pct. selvom der regnes med en produktionsstigning de næste 30 år på 35 pct.*

Tabel 3. Helårsarbejdere om 30 år ved varierende produktions- og produktivitetsstigninger.

1) —	Stigning i produktion, pct. pr. år				
	0,0	0,5	1,0	1,5	2,0
3,0	15.650	18.176	21.094	24.462	28.348
4,0	11.712	13.602	15.786	18.307	21.215
5,0	8.789	10.208	11.847	13.738	15.920
6,0	6.614	7.681	8.914	10.338	11.980
7,0	4.990	5.796	6.726	7.800	9.039

1) Stigning i arbejdsproduktivitet, pct. pr. år

Udviklingen i *antallet af bedrifter* vil afhænge af udviklingen i arbejdskraft pr. bedrift. Hvis den nuværende arbejdskraft bevares (4.364 timer pr. bedrift, jf. tabel 5), vil antallet af bedrifter reduceres i takt med antal beskæftigede – dvs. med 77 pct. – således at vi kommer ned på 3.300 heltidsbrug.

Der er dog flere forhold, som tyder på, at bedrifterne fortsat bliver *større* – i perioden 1994/95 til 2007 steg beskæftigelsen pr. bedrift faktisk med 28 pct. Hvis denne udvikling fortsætter vil antallet af heltidsbedrifter falde til under 2.500. En utrolig udvikling, når man tænker på, at der helt op til 1960 var ca. 180.000 heltidsbedrifter. En så kraftig stigning i ejendomsstørrelsen får dog en modsat rettet effekt, pga. stigende generationsskifteproblemer.

En reduktion i arbejdskraften på 5 pct. pr. år kan ikke opfyldes alene ved generationsskifte – dvs. ved at reducere tilgangen af unge. Det vil også være nødvendigt, at der er etablerede, som forlader erhvervet – enten helt eller delvis.

Vi kan dog foreløbig konkludere, at en arbejdsproduktivitetsstigning på 6 pct. pr. år vil medføre et meget kraftigt fald i såvel beskæftigelse som i antallet af landbrug selvom der regnes med en stigning i produktionen på 1 pct. pr. år over en 30-års periode.

Udviklingen vil under alle omstændigheder få store konsekvenser for *det samlede erhverv*, når beskæftigelsen og antallet af bedrifter reduceres med 3/4. F.eks. vil antallet af rådgivere reduceres.

Det skal dog understreges, at resultaterne naturligvis afhænger meget af, om forudsætningerne holder. I tabel 3 er vist hvorledes antallet af helårsarbejdere vil ændres ved andre udviklinger i produktionen og i arbejdsproduktivitetsstigninger.

I forhold til artiklen i 1996 er der ikke sket ændringer i produktivitetsstigningen på 6 pct., men der er sket et yderligere fald i beskæftigelsen, fordi stigningen i produktionen er reduceret til 1 pct. pr. år (fra 2 pct.).

Det enkelte landbrug

Det er værd at bemærke, at udviklingen i landbrugets samlede produktion og beskæftigelse er *en sum* af det, der sker på de enkelte bedrifter.

En ting er derfor, hvad der sker for det samlede landbrugserhverv, noget andet er udviklingen på den enkelte bedrift.

Den enkelte bedrift er ikke underlagt betingelsen om en produktionsstigning på 1 pct. pr. år. Den kan godt være højere – til gengæld må den så være lavere hos andre.

Mht. arbejdskraften kan der ligeledes være tale om, at reduktionen ikke behøver at svare til et gennemsnit på 5 pct. pr. år – reduktionen kan være såvel større som mindre.

Vi har ovenstående regnet med, at arbejdsproduktiviteten stiger med 6 pct. i gennemsnit pr. år for hele landbruget. Udviklingen på den enkelte bedrift vil imidlertid udvikle sig anderledes end gennemsnittet, idet den delvis vil udvikle sig i »spring«.

Tabel 4. Kategorier for fremtidig stigning i arbejdsproduktiviteten pr. år, skøn.

1) »Spring« ved etablering	0,5 – 1 pct.
2) »Spring« ved større investeringer og driftsændringer	2 - 4 pct.
3) Løbende produktivetsforbedringer	1 - 2 pct.
I alt stigning i arbejdsproduktivitet pr. år	6 pct.

Landbrugets Regnskabsstatistik 2007, Fødevareøkonomisk institut.

Produktivitetsstigningen på den enkelte bedrift er i tabel 4 opdelt i tre kategorier.

ad 1). Ved etablering vil der almindeligvis ske et »spring« i arbejdsproduktiviteten, som følge af driftsændringer og investeringer. Af tabel 5 fremgår, at produktionen for landmænd under 30 år er knap 20 pct. højere end for landmænd over 65 år.

Tabel 5. Arbejdsproduktivitet fordelt efter alder, helårsbedrifter.

	<35 år	Gns.	>65 år
Produktion pr. bedrift	4.390	3.620	2.799
Arbejdsindsats, timer pr. bedrift	4.899	4.364	3.669
Produktion pr. helårsarbejder á 1665 timer (1000. kr.)	1.492	1.381	1.270
Produktion pr. helårsarbejder, indeks	108	100	92

»Springet« i arbejdsproduktivitet der fremkommer ved generationsskifte betyder, at man starter på et højere niveau – over gennemsnittet – og slutter på et lavere niveau. På grund af dette »spring« ved etablering kan arbejdsproduktiviteten i de følgende år nøjes med at stige 5,4 pct. i gennemsnit – og det svarer til, en fordobling på 13 år. Hvis arbejdsindsatsen er uændret skal produktionen således fordobles på 13 år på den enkelte bedrift.

ad 2) En landmand vil løbende foretage større driftsændringer og investeringer, som vil forøge arbejdsproduktiviteten.

I marken vil det hovedsagelig ske ved maskininvesteringer. Når mejetærskeren udskiftes køber han ofte en større, og når ploven udskiftes bliver den 3 furede 14" plov måske til en 7 furet 16" plov (en stigning på 166 pct.).

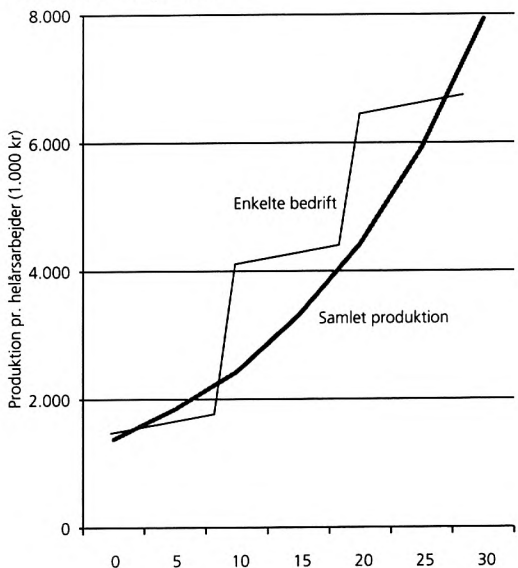
I husdyrbruget foretages der store investeringer i nye stalde, som ofte muliggør rationaliseringer.

ad 3) Der vil løbende være produktivitetsstigninger på 1–2 pct. pr. år som følge af forædling, forbedrede produktionsmidler mv. I marken får man f.eks. bedre kornsorter og i staldene registreres husdyr, hvorav logbedrefodermidler forbedre mælkeudbytte og tilvækst.

Det kan være vanskeligt at skelne mellem ovenstående kategorier af produktivitetsstigninger, f.eks. vil »springet« ved etablering også være forårsaget af ændrede afgrøder, sorter, fodermidler mv.

Den kontinuerlige arbejdsproduktivitetsstigning på 6 pct. for det samlede landbrug vil således om det er illustreret i figur 1 forløbe anderledes end hos den enkelte landmand.

Figur 1. Udviklingen i produktionen pr. helårsarbejder i en 30 års periode.

Det vil være nødvendigt for den enkelte landmand at forbedre produktiviteten med 5,4 pct. pr. år. Den løbende produktivitetsstigning vil være lavere, men til gengæld vil der fremkomme nogle »spring« i forbindelse med større investeringer.

Det er vigtigt for den enkelte landmand at være opmærksom på, at han lever med et krav om, at produktionen pr. beskæftiget skal fordobles hvert 13. år.

Som det blev nævnt indledningsvis kan udfordringen løses ved:

- enten at forøge produktionen med 6 pct. pr. år,
- eller ved at reducere arbejdskraften med 6 pct. pr. år,
- eller en kombination.

Men den enkelte landmand er som ovenfor nævnt ikke bundet af, at produktionen ikke kan stige med mere end 1 pct. pr. år, ligesom han heller ikke behøver at reducere arbejdskraften. Men han er bundet af, at han skal forøge arbejdsproduktiviteten med 5,4 pct. i gennemsnit pr. år.

Han skal imidlertid være opmærksom på, at køb af større maskiner i sig selv ikke forøger arbejdsproduktiviteten. Det forudsætter nemlig:

enten at produktionen forøges, dvs. at der skal være større areal at køre på – det kan ske ved køb/forpagtning af jord,

eller den sparede arbejdstid anvendes, og det kan ske ved, at arbejdskraften anvendes til andet arbejde indenfor eller udenfor bedriften. Hvis der er tale om fremmed arbejdskraft kan den afskediges.

Den måde landbruget tilpassede sig arbejdsproduktivitetsstigninger i 50-erne og 60-erne var jo hovedsagelig ved reduktion af arbejdskraften. Men den mulighed er efterhånden udtømt, og derfor er tilpasningsmulighederne også indskrænket.

Udviklingen står ikke stille, og det er derfor vigtigt, at landmænd i deres langsigtede planlægning er opmærksom på, at de er underlagt kravet om at fordoble produktionen de næste

13 år. Det er meget store krav (udfordringer) – og da det vil stille krav til økonomien i form af investeringer – vil det ikke kunne opfyldes af alle. Derfor vil det være nødvendigt for nogle landmænd at vurdere muligheden for beskæftigelse uden for bedriften.

Produktivitetsudvikling og økonomi

Det er værd at gøre opmærksom på, at det for den enkelte landmand naturligvis ikke kan være et mål i sig selv at forøge produktiviteten. Hans/hendes incitament til at forøge arbejdsproduktiviteten må være betinget af, at det også er økonomisk fordelagtigt. Derfor skal den enkelte landmand naturligvis også kun vælge arbejdsproduktivitetsforbedringer, såfremt de er økonomisk fordelagtige. Men det må man også regne med kan lade sig gøre for en del landmænd, for ellers vil der ikke være grundlag for at hæve den samlede produktion med 1 pct. pr. år. (Når landmænd forøger produktionen, må man formode, at det er på grund af økonomiske incitamenter).

Det skal nævnes, at produktionen ikke er målt i mængder, men i værdier (dvs. mængde gange pris). Det betyder, at en produktivitetsstigning ikke nødvendigvis skal være et resultat af større udbytter. En stigning i kvalitet eller forædling vil også måles som en produktionsstigning, fordi den vil medføre højere priser.

Miljø og etik

Der er ingen tvivl om, at diskussionen om bæredygtig produktion vil fortsætte i fremtiden. Hvad vil den større diskussion omkring miljø og etik komme til at betyde for arbejdsproduktiviteten?

Det kan formentlig i sig selv medføre en afdæmpning – men foreløbig har den stigende

økologiske produktion ikke kunnet registreres i et fald i produktiviteten. Det hænger ikke mindst sammen med, at de faldende udbytter kompenseres ved stigende priser.

Uanset skærpede miljø- og etikkraft vil der forsat være plads til produktivitetstigninger som følge af yderligere mekaniseringer, forædling og uddannelse. Som det fremgår af tabel 3, vil en afdæmpning af produktivitetstigningerne dog reducere faldet i arbejdskraften temmelig meget.

Samfundsøkonomisk synsvinkel

Produktivitetstigninger fremkommer, fordi de enkelte landmænd handler ud fra en optimering på ejendomsniveau. Spørgsmålet er imidlertid, om det også medfører en samfundsøkonomisk optimering. Det behøver nødvendigvis ikke at være tilfældet – se også oprindelige artikel fra 1996 – men der er dog foreløbig ikke noget der tyder på, at sådanne forhold vil begrænse stigninger i produktiviteten særlig drastisk.

Om forfatteren:

Landskonsulent i driftsøkonomi hos Landsudvalget for Fjerkræ 1971 – 78.

Forstander på Næsgaard Agerbrugskole 1978 – 1995.

Ekstern lektor ved KVL i 1990-erne.

Forfatter til en række økonomiske lærebøger.

Afslutning

Det skal understreges, at når man vurderer fremtiden på grundlag af ovenstående model, er det naturligvis vigtigt, at forudsætningerne holder. Herunder ikke mindst, at arbejdsproduktiviteten forsat kan forventes at stige 6 pct. pr. år.

Foreløbig er der dog ikke tegn på et fald i arbejdsproduktivitetstigningen, og det skyldes ikke mindst, at der satses meget på forskning, såvel generelt som inden for landbruget. Men selvom det skulle ske en vis afmatning i stigningen i arbejdsproduktiviteten vil det ikke ændre hovedtendenserne, nemlig:

- at over den næste generation må der forsat forventes et stort fald i beskæftigelsen i landbruget – og det vil påvirke strukturen,
- at den enkelte landmand er underlagt et stort krav om produktionsforøgelse pr. arbejdstime – og det er vigtigt at tage hensyn til i den langsigtede planlægning.

DANSK LANDBRUGSRÅDGIVNING

— EN SUCCES I VERDENSKLASSE

Af Niels Peter Skrubbeltrang, specialkonsulent, Dansk Landbrugsrådgivning

En dristig påstand i en tid hvor dansk landbrug og danske landmænd står over for en af de største udfordringer nogensinde. Presset på økonomi og stadig større krav om hensyn til miljø, klima og dyrevelfærd bevirker, at kravene også til rådgiverne og rådgivningsvirksomhederne stiger. Ud fra egne erfaringer, vil jeg i det følgende ridse baggrunden og udviklingen af rådgivningstjenesten op, se på udviklingsmuligheder og argumentere for, hvorfor jeg mener, at kunne stå inde for artiklens overskrift.

Det historiske tilbageblik

Landbrugsrådgivningen i Danmark har en lang historisk tradition, som kun vil blive omtalt sporadisk. For nærmere studium kan blandt andet henvises til bogen »Landmanden og hans rådgivere«, som er tredje bind i serien: »Landboforeninger i 200 år« udgivet af De danske Landboforeninger 1993.

Den første spæde begyndelse til at igangsætte et oplysningsarbejde blandt bønderne ligger helt tilbage til midten af 1700 tallet, hvor Det kongelige Danske Landhusholdningsselskab blev stiftet af fremsynede folk i 1769. Landboreformerne i 1780-erne med udskiftningen og ophævelse af stavnsbåndet var en af følgerne, og en vigtig forudsætning for udviklingen indenfor landbruget. I begyndelsen af 1800 tallet blev de første landboforeninger (*Bornholms Landøkonomiske Forening* 1805) oprettet og i slutningen af århundredet de første husmandsforeninger. Senere slog de lokale

foreninger sig sammen i fællesforeninger med Foreningen af jydsk Landboforeninger (1872) som den første. Allerede i 1875 blev det første faglige udvalg etableret¹ og i 1888 blev foreningens første konsulent ansat. Forinden var der i mange af de lokale foreninger ansat konsulenter både indenfor husdyrbrug og planteavl.

Fra 1870 til 1915 steg antallet af konsulenter fra 5 til 137² og i 1950 var antallet steget til 601³. Inden for regnskabsområdet blev den første regnskabsforening stiftet på Samsø i 1919 og antallet var i 1918 steget til 30 foreninger med ca. 1100 medlemmer. I 1916 blev der fremsat forslag om oprettelse af et landbrugsstatistisk bureau, som skulle sikre, at de nyoprettede regnskabsforeninger anvendte en ensartet fremgangsmåde, som kunne lægges til

1. Foreningen af jydsk Landboforeninger 1872 - 2007, udarbejdet af cand. mag Rikke Marie Schnubel i forbindelse med foreningens ophør.
2. Landboforeningerne i 200 år, bind 3, side 60
3. Landboforeningerne i 200 år, bind 3, side 135

grund for en central statistisk behandling af regnskaberne. I 1918 udkom Det Landøkonomiske Driftsbureau – nu Fødevarøkonomisk Institut, FØI, med den første beretning med titlen »Undersøgelser over Landbrugets driftsforhold I«, som indeholdt beregninger over 75 regnskaber fra 6 kredse i forskellige landsdele. Det blev starten på både det driftsøkonomiske og statistiske arbejde, som er unikt for Danmark, og som har haft megen stor betydning for udviklingen i erhvervet.

Efter krigen og op gennem 1950-erne fik Marshall hjælpen stor betydning både for udviklingen i landbruget og for konsulentvirksomheden. Et vigtigt element heri var de mange konsulenter, som fik mulighed for at studere udviklingen både i rådgivningsmetoder og landbrug på studieophold og studierejser til USA. Ligeledes var oprettelsen af Landbrugets Informationskontor i 1953 et vigtigt element i koordinering og formidling af faglig viden, og nok også for den senere reorganisering og samling af det faglige arbejde på landsplan.

Omorganisering af faglige arbejde

Med landmændenes stigende krav til hurtig og kompetent faglig rådgivning steg kravene til rådgivningsarbejdet og behovet for en reorganisering af både det lokale, det regionale og det landsdækkende arbejde trængte sig på. I slutningen af 1960-erne foregik der i landboforeningernes regi iværksat et omfattende arbejde med at få belyst organisationsstrukturen i de lokale foreninger og undersøge, hvorledes det faglige arbejde fungerede i de forskellige grene af rådgivningsarbejdet. Hoveddrivkraften i dette arbejde var sekretariatschef Jørgen Skovbæk og Hans Helge Pedersen fra Landboforeningerne.

Det omfattende arbejde resulterede i, at man 1. april 1971 etablerede sig på landsplan med faglige landsudvalg inden for fagområderne planteavl, kvægbrug, teknik og økonomi, og grundlaget for Det faglige Landscenter i Viby var skabt. De øvrige områder blev gradvist samlet i de følgende år. Bortset fra driftsøkonomi og husholdning var udvalgene og landskontorerne fælles mellem Landboforeningerne og Husmandsforeningerne. I slutningen af 1973 stod det faglige Landscenter i Viby klar, og den største omorganisering i konsulentvæsenets næsten 200-årige historie var gennemført og grundlaget for »Den danske model« med en to-laget rådgivning ejet og ledet af landmændene selv var skabt.

Samling på landsplan

Udgangspunktet for omorganiseringen i 1971 var et behov både for samling af konsulenterne i større faglige centre for at kunne specialisere sig og også et ønske om at skabe mere sammenhæng i rådgivningen. Målet var at skabe tre- eller firestrengede centre, hvor økonomi, planteavl, kvæg, svin og også gerne teknik var samlet.

Grundlaget for al økonomiske rådgivning og dermed også den sammenhængende og helhedsorienterede rådgivning – er det økonomiske overblik. Her har vi i Danmark været i front fordi vi helt fra starten, jævnfør tidligere, har haft bogføring og regnskab som en integreret del af rådgivningsvirksomheden til forskel fra næsten alle andre lande, hvor bogføring, regnskab og skat varetages af revisorer og andre, og dermed er adskilt fra den faglige rådgivning.

Med samlingen på landsplan var der skabt de bedste rammer for en fortsat udvikling af rådgivningen. Det var der også behov for, med

de fortsat stigende krav til produktivitetsudvikling i landbrugsproduktionen og i de senere år under stadig større hensyntagen til miljø, dyrevelfærd, bæredygtighed og ikke mindst en skærpet konkurrencesituation både udefra og fra forbrugerkrav.

Den fortsatte udvikling

I 1972/73, hvor arbejdet blev samlet på landsplan, var der indenfor landboforeningerne 94 foreninger eller regnskabskredse, som opgjorde godt 47.000 landbrugsregnskaber, hvoraf de 26.400 blev indberettet til landskontoret som grundlag både for individuelle regnskabsudskrifter med mulighed for sammenligning med andre. Der var ansat i alt 1325 medarbejdere hvoraf de godt 450 var agronomer eller teknikere. På husmandsforeningernes kontorer blev der udarbejdet regnskaber for ca. 11.000 landmænd hvoraf de knap 5.000 blev indberettet til husmandsforeningernes landskontor til statistikformål. Antallet af regnskaber udarbejdet på foreningernes kontorer kulminerede i midten af 1980-erne, hvor der hos landboforeningerne blev udarbejdet regnskab for ca. 51.000 landmænd og i husmandsforeningerne for ca. 13.000, hvortil kom et mindre antal regnskaber for erhverv uden for landbruget. I takt med at antallet af landbrug er faldet drastisk gælder det samme selvfølgelig for antallet af regnskaber. Til gengæld er regnskaberne blevet meget mere omfattende, og det samme gælder rådgivningsydelserne, så antallet af medarbejdere på økonomikontorerne har ligget nogenlunde stabilt mellem 1700 og 1900, hvoraf de ca. 500 har været rådgivere. Aktuelt er der ca. 36.000 landmænd, som er kunder og får ført regnskab på landbocentrene. Dertil kommer ca. 4.000 kunder udenfor landbruget.

Udviklingen er ikke gået i stå – tværtimod. I takt med udviklingen inden for det primære landbrug, er der sket en tilsvarende strukturudvikling indenfor rådgivningsvirksomhederne. Centrene er blevet færre og større ved fusioner både mellem landboforeningerne indbyrdes og i nogle tilfælde også mellem landboforeninger og familielandbrugsforeninger. Udviklingen er sket gradvist i perioden, men med accelererende hastighed siden midten af halvfemserne. Da var antallet af centre faldet til 71. I 2000 var antallet nede på 48 centre og aktuelt er der 34 centre, som er med i Dansk Landbrugsrådgivning.

»Fremtidens rådgivningsvirksomhed«

Den fortsatte udvikling er resultatet både af en naturlig strukturudvikling men også en målrettet strategi både i de enkelte foreninger og på landsplan. I 1997 holdt Landboforeningernes Landsudvalg for Driftsøkonomi et visionsseminar med titlen »Fremtidens rådgivningsvirksomhed«. De organisatoriske rammer herfor blev diskuteret ud fra en vision om, hvordan et rådgivningscenter kunne være organiseret og se ud 10 år frem i tiden, altså i 2007.

I visionen sagde vi, at der på landsplan ville være 8-10 videncentre samt Landscentret. På en del af videncentrene ville der være tilknyttede satellit centre primært med økonomi og planteavl. Endvidere var der i visionen lagt op til et tæt samarbejde mellem centrene og landbrugsskolerne. Centrene ville være ejet af en eller flere (landbo)foreninger i fællesskab (den gang havde vi ikke fantasi til at forestille os, at Landboforeningerne og Familielandbruget var fusioneret på landsplan og de to landskontorer slået sammen til et allerede i 2003). Rådgivningen skulle organiseres i en matrixorganisation, med produktions – og rådgivningsgrupper or-

ganiseret på tværs af fagområder, og de selvstændige fagudvalg med selvstændig økonomi, var en saga blot.

Dansk Landbrugsrådgivning i dag

Nu er 2007 for længst passeret, og hvordan er det så gået? Ja som det ofte sker, går udviklingen hurtigere og længere, en fantasien rækker på nogle områder, og langsommere på andre områder.

Som tidligere nævnt er der i dag 34 selvstændige centre, hvoraf de 25 er centre med to eller flere fagområder og de 9 er selvstændige udvalg indenfor byggeri/maskin-, svine- eller kvægrådgivning. Det er ikke de 10 videntcentre men dog et godt stykke af vejen. Til gengæld er der kommet et betydeligt stærkere samarbejde mellem centrene og landscentret og centrene indbyrdes end der lå i visionen. Via Dansk Landbrugsrådgivning, som blev dannet i 2003 som et forpligtende samarbejde Landscentret og rådgivningscentre, ejet af foreninger under Dansk Landbrug. I 2005 blev »Strategi 2009« udarbejdet som det fælles grundlag for den videre udvikling, hvor Partnerrådet sammen med direktørkredsen og efter konsultationer med de folkevalgte og ansatte ledelser udarbejdede en Masterplan for den videre udvikling af Dansk Landbrugsrådgivning.

Partnerskabet DLBR

Samarbejde mellem centrene indbyrdes og centrene og Landscentret er i løbet af 2009 blevet yderligere styrket ved den første egentlige fælles strategi »DLBR Strategi 2013«.

DLBR er et partnerskab mellem rådgivnings- og servicevirksomheder der ejes og drives af landboforeninger og familielandbrugsforeninger. Landmændene er fortsat ejere og de vigtigste kunder og missionen for partnerskabet i

DLBR er at skabe merværdi og konkurrencekraft for kunderne ved fortsat at udvikle og drive en konkurrencedygtig rådgivningsvirksomhed. DLBR er trendsætter for rådgivning, service og innovation og skal være kendt og anerkendt som den stærkeste leverandør af rådgivning og service til landbruget og erhverv på landet.

Et vigtigt element i den fortsatte udvikling af DLBR er øget fokus på internationalisering og være en central aktør i den fortsatte udvikling af Danmark som et unikt center for know-how om jordbrugs – og fødevarerproduktion. Øget internationalisering fordi størstedelen af den danske landbrugsproduktion afsættes på det internationale marked under stadig skærpede konkurrencevilkår, og samtidig investerer især større vækstorienterede virksomheder i produktion og andre aktiviteter i udlandet. Derfor er det også en del af strategien, at DLBR på et kommercielt grundlag vil etablere rådgivnings- og servicevirksomhed i udlandet med danske landmænd som primære aftagere.

Agro Food Park

Skal dansk landbrug fortsat udvikle sig skal det i høj grad ske ved at være i front med innovation og viden, hvilket er baggrunden etableringen af Agro Food Park som sidste skud i bestræbelserne for fortsat udvikling af dansk landbrug og rådgivningsvirksomhederne.

Formålet med Agro Food Park er at skabe en fysisk base, der kan styrke udnyttelsen af viden og derved fremme mulighederne for danske landbrugs- og fødevarervirksomheder. Det vil sige mere og hurtigere innovation, bedre konkurrenceevne og dermed vækst og arbejdspladser. I erhvervet har der traditionelt været en skarp opdeling af primærproduktion, forarbejdning, afsætning, emballage og detail le-

det. Potentialet for udvikling ligger i et felt mellem de forskellige aktører, hvorfor de skal finde ud af at bruge hinanden.

Missionen for Agro Food Park er således at være centrum for videnspredning, innovation, forskning, uddannelse og vækst inden for landbrugs- og fødevarerhvervet og visionen er, at Agro Food Park i 2020 er et af verdens fem stærkeste videnskylnger inden for landbrugs- og fødevarerhvervet med en akse mod sundhed og særligt fokus på bioøkonomi. Målet er 3.000 medarbejdere.

Som kraftcenter skal Agro Food Park særligt være anerkendt for:

- ET INNOVATIONSMILJØ, hvor der samarbejdes på tværs for at udvikle de bedste forretningsmodeller
- EN INTERNATIONAL TALENTMAGNET, der tiltrækker de dygtigste medarbejdere
- ET LEVENDE INNOVATIONSSYSTEM, som understøtter og fremmer iværksætteri og ventureaktiviteter på højeste internationale niveau i tæt samspil med nære partnere

Etableringen af Agro Food Park tager afsæt i en række samtidige forhold, som gør Århus-området og Skejby til det naturlige centrum for Agro Food Park.

Disse forhold er blandt andet universitetsreformen, Globaliseringsrådet der i 2006 i sit arbejde omtalte jordbrug og fødevarer som en vigtig klynge for dansk erhvervsliv og desuden udviklingen af primærsektoren mod store, specialiserede enheder.

Når dette ses sammen med den markante koncentration af fødevarer virksomheder i topklasse, der har hovedsæde i området, tegner det et billede for at udvikle et unikt centrum i Århus og den midtjyske region for forskning,

uddannelse, innovation og vidensspredning inden for landbrug og fødevarer.

Samtidig er der en enestående mulighed for at udvikle en akse mod sundhed med naboer som Det Nye Universitetshospital og Incuba Science Park i Skejby.

Afslutning

Landbrugsrådgivningen i Danmark står som noget unikt og helt specielt. Ejet og ledet af landmænd siden starten for mere end 200 år siden, og sammen med andelsbevægelse og veluddannede og dygtige landmænd en forudsætning for fortsat udvikling af erhvervet tilpasset nye krav og nye vilkår. Der går en lige linje fra rådgivningens spæde begyndelse og til dagens og fremtidens krav: Fortsat være i front med viden og et system som sikrer, at viden hurtigt kommer til nytte hos den enkelte landmand. Selvom det er meget op af bakke for tiden for den enkelte landmand, er jeg overbevist om, at også disse udfordringer løses i et tæt samspil mellem rådgivningen og den enkelte landmand.

DANMARK I DET FORJÆTTEDE LAND. OM LANDBRUGETS INDTJENING OG ØKONOMIKONSULENTER EFTER MEDLEMSKABET AF EU

Af konsulent, agronom & ph.d. Henning Krabbe

For landbruget var det en afgørende beslutning, at Danmark blev medlem af EU i 1972, idet vi som stor nettoeksportør af fødevarer ville have svært ved at stå udenfor dette fællesskab. Men hvordan blev det så i det forjættede land, EU? Flød det med mælk og honning til de danske landmænd, eller blev dagligdagen en anden? I artiklen gives en summarisk gennemgang af erhvervets udvikling og indtjening i perioden, og der knyttes an til nogle af økonomirådgivningens aktiviteter og fokusområder. Til slut opsummeres den aktuelle vanskelige situation, og der gives forsigtige bud på mulige veje for det fortsatte landbrugserhverv i Danmark.

Indledning

I slutningen af 1960'erne drøftedes Danmarks mulige optagelse i EU, og i takt hermed skærpedes forventningerne til en ny og lys fremtid for dansk landbrug, idet vi ved at gå med i EU sammen med England ville få store nationale fordele af det udvidede europæiske fællesskab. I »Det Danske Landbrugs Historie« redegøres om drøftelserne om medlemskab af EU (1). Allerede i 1967 blev fremlagt en rapport, der bl.a. viste at Danmark ville få en nettoindtægt på 2,2 mia. kr. ved at træde ind i det nye fællesskab. Økonomen og politikeren Thorkild Kristensen ytrede dog stor skepsis overfor de store fordele, som Danmark ville få ved tilslutning af EU. Landbruget ville nok få et par år med

gode indtægter, men derefter ville overproduktionen uvægerligt sætte ind, så fordelene ville kun være tidsbegrænsede.

Nu er der så forløbet knap 40 år siden vi opnåede medlemskabet i 1972, og vi har mulighed for at se på det danske landbrugs udvikling og indtjening i perioden. Hvordan agerede landbruget efter vi kom ind i det forjættede land, som mange opfattede, at EU ville være for de danske landmænd? Blev det 40 år med økonomisk succes for erhvervet? I det følgende gives en summarisk beskrivelse af landbrugets indtjeningssituation i perioden, og der redegøres også for de opgaver som landbrugets økonomirådgivere løste. Til afslutning kommenteres erhvervets aktuelle udfordringer.

Landbruget op til 1973

Dansk landbrug har historisk været en betydelig økonomisk drivkraft for beskæftigelse, produktion og eksportindtjening, og som en vigtig samfundsspiller har der altid været stor bevågenhed for erhvervets udvikling. Fra omkring 1960 indtræder væsentlige ændringer, idet industrien gradvist overtager landbrugets rolle som valuta-indtjener. I perioden indtil Danmarks medlemskab af EU i 1973 blev det derfor nødvendigt at gennemføre et sæt indkomstoppolitiske foranstaltninger i form af prisstøtte til sikring af erhvervets overlevelse (2).

Da forventningerne om en optagelse bliver mere konkrete igangsættes en række ændringer af rammevilkårene. Landbrugslovgivningen blev moderniseret, og der blev mulighed for at landmændene kunne opnå rentetilskud til investeringer i landbrugets produktionsbygninger, samtidig med at der blev givet lånemuligheder og tilskud for yngre landmænd ved etablering (1).

Fokus på regnskabsføring

Landbruget havde en mangeårig tradition for regnskabsføring på de større gårde. Regnskabspligten blev udvidet i 1959 og momsens indført i 1967, hvorved der skete en betydelig stigning i regnskabsføringens omfang. Efter kommunalreformen i 1970 kom der et yderligere indirekte pres fra skattemyndighederne, der efter manges mening satte den skattepligtige indkomst for høj, så økonomikonsulenterne havde i disse år primært fokus på regnskabsføring og indkomstopgørelser (3).

Endelig i det forjættede land

Der var store forventninger om gyldne tider i EU, der på det tidspunkt var nettoimportør af fødevarer. Men på trods af betydelige prisstigninger

på nogle af landbrugets salgsprodukter var der danske indtjeningsproblemer. I 1977 fremkom en betænkning fra »Udvalget om en fremtidig landbrugspolitik«, hvori det erkendtes, at husdyrbrugets forventninger til EU ikke var blevet indfriet, og man etablerede en ny støttepakke med tilskud til staldbyggeri og energibesparende foranstaltninger. Der blev satset på øget produktion med stigende eksportindtægter fra alle sektorer (1). Effekten heraf fremgår af tabel 1.

Tabel 1. Landbrugsproduktionen efter medlemskabet af EU (1)

	1973	1977	
Høstudbytte	135	148	mio. a.e.
Mælkeproduktion	4.889	5.139	mio. kg
Produktion af okse- og kalvekød	205	263	mio. kg
Produktion af svinekød	832	786	mio. kg
Produktion af fjerkrækød	106	103	mio. kg
Produktion af æg	73	68	mio. kg
Samlet eksport	10.330	15.704	mio. kr.
Samlet ejendomsværdi	79	126	mia. kr.
Gæld	32	48	mia. kr.
Bruttooverskud	5,9	9,7	mia. kr.
Nettorenteudgifter	1,7	4,3	mia. kr.

Omsætningen af landbrugsejendomme havde været stigende fra sidst i 1960'erne frem til 1973, og i årene herefter fortsatte den betydelige ejendomsomsætning. Priserne steg markant med årlige stigningstakter på mellem 20 og 30 % (4). Forventningerne blev kapitaliseret i kraft af finansieringsmuligheder. Låneoptagelsen steg til uanede højder, og inflationen og renten var høj. På trods af øget produktion og eksport fra et aktivt landbrugsland i det nye europæiske fællesskab kom den store gældsbyrde til at volde problemer for mange. 1980'ernes landbrugskrise havde holdt sit indtog.

Papir, blyant og regnemaskine

Landbrugets økonomikonsulenter varetog primært opgaver med skatteopgørelser, ejendomsomsætning og forskellige ansøgninger efter Danmarks indtræden i EU. Ved mange opgaver var blyant, papir og en regnemaskine fortsat konsulenternes vigtigste redskaber. Kun i regnskabsarbejdet gjorde edb sit indtog. Her udspandt sig næsten en religionslignende værdikamp om det bedste system. I 1976 blev Jordbrugernes Data Central (JDC) således introduceret på Landbocentret Brønderslev, men allerede i 1979 blev systemet skiftet ud til fordel for programmer fra Landbrugets Edb Center (LEC), hvor Landscentret stod for programbeskrivelserne. Hulkortene blev erstattet af terminaler, og eget hardware blev erstattet af regnekraft på centrale systemer i Aarhus (3). Værdikampen om regnskabssystemerne skulle vise sig at blive langvarig, idet den varede ved helt frem til 2009, hvorefter der kun er ét fælles system, Ø90, for sektoren.

De kraftige prisstigninger på landbrug reducerede kravet til forarbejde før køb af ejendom. Det gjaldt om at komme med i erhvervet, når mulighed bød sig. Mange etableringsberegninger for unge købere bestod blot i et par udaterede håndskrevne A4 sider med en summarisk beregning af dækningsbidrag, faste omkostninger, renter, ægtefælleindtægt, privatforbrug og afdrag samt en tilhørende enkel finansieringsplan. Kunne økonomien hænge sammen år 1, så ville inflationen sikre fremtiden.

Økonomikonsulenterne skulle også bistå landmændene med at få rentetilskud til investeringer under den såkaldte moderniseringsstøtteordning i EU. Nogle konsulenter blev udpeget som særlig sagkyndige, og med deres

underskrift kunne ansøgningen indsendes til jordbrugskommissionen, hvor et af de udpegede landmandsmedlemmer skulle tiltræde ansøgningen, før den blev oversendt til Strukturdirektoratet i København for endelig godkendelse.

Logikken i ansøgningen var, at landmanden skulle have behov for støtte. Indtjeningen pr. arbejdstime skulle som udgangspunkt være lavere end lønmodtageres timeløn. Gennem investeringer, rationaliseringer og effektivitetsforbedringer skulle tallene så dokumentere, at indtjeningen pr. arbejdstime steg til lønmodtagerniveau. Var det tilfældet kunne landmanden oppebære rentetilskud til de foretagne investeringer i indtil 15 år.

Med de stadig større bedrifter fik landmændene et stigende behov for et økonomisk styringsinstrument i bedriften, samtidig med at långiverne ofte krævede økonomisk dokumentation for de forventede resultater. Særlige driftsregnskaber med sammenligningsmuligheder til andres resultater begyndte at vinde indpas, idet der samtidig kunne opnås tilskud hertil, så regnskabet kunne billiggøres.

Det meget omfattende bidragsregnskab vandt også udbredelse i visse egne. Her skulle alle bedriftens aktiviteter dokumenteres, og for hver afgrøde og driftsgren blev dækningsbidraget opgjort. Det omfattende arbejde blev udført manuelt. Der kunne også opnås tilskud hertil.

Store udfordringer

1980'erne var en periode præget af store ændringer i vilkår og produktivitet. Landbrugsloven blev ændret ikke mindre end fire gange i årene 1983-89 (5). Desuden blev gennemført en række kriselove for erhvervet: Gældssaneringsloven, henstandslån for kreditforeningstermi-

Tabel 2. Effektivitetsudviklingen 1980'ernes landbrug (4)

	1970-74	1982	1983	1985	1985
Indeks for produktion og arbejdsforbrug					
Planteproduktion	100	173	126	207	197
Husdyrproduktion	100	120	125	122	126
Samlet landbrugsproduktion	100	131	125	139	140
Beskæftigede helårsarbejdere	100	67	65	64	62
Produktion pr. helårsarbejder	100	196	192	217	226
Arbejdsindsats i timer til					
1 ha korn	22	21	21	20	21
1 årsko	77	64	64	64	63
1 slagtesvin	1,67	1,04	1,01	0,94	0,91
Produktivitetstal i hurdyrproduktionen					
Kg 4 % mælk pr. årsko	4.969	5.617	5.933	6.175	6.165
Grise pr. årso	12,7	17,2	18,0	18,5	18,9
Fe pr. kg tilvækst slagtesvin	3,43	3,27	3,17	3,06	3,01

ner, indeksslån, negativ skat, forbedringer af gældssaneringsloven, lov om nedbringelse af renteudgifterne, rentesaneringsloven, K-lån og høsttabslån. Baggrunden herfor var, at Danmark stadig havde brug for en stor landbrugssektor, men det understregedes også, at afsætningsituationen for danske landbrugsvarer var blevet noget vanskeligere. Fortsat rationalisering og andre omkostningsbesparende tiltag var mere nødvendige end nogensinde. Men først og sidst burde selvfinansieringsgraden øges i landbruget. Det var gældskrisens bitre lære, fastsloges det i en betænkning fra et landbrugsministerielt udvalg (5).

Effektivitet og ændret afgrødevalg

Landbrugets produktivitet steg voldsomt i disse år. Skulle man have del i de offentlige ordninger var der krav om dokumentation og intensiv rådgivning. Den øgede fokus satte også sit tydelige spor, idet væsentlige nøgletal steg markant, tabel 2.

Samtidig skete en ændring i afgrødesammensætningen med en markant reduktion af byg til fordel for hvede, raps og ærter. Majs til grovfoder gjorde samtidig sit indtog i Sønderjylland, tabel 3.

Tabel 3. Afgrødesammensætningen ændres i 1980'ernes landbrug (4)

1.000 ha	1970-74	1975-79	1988	1989
Byg	1.405	1.526	1.154	988
Vinterhvede	88	101	296	431
Vinterrug	39	67	81	100
Vinterbyg			44	82
Vinterraps			27	78

Miljø

I 1984 fremlagde miljøministeren en NPO handlingsplan for en skærpet indsats mod forurening som følge af en øget belastning af miljøet med næringsstofferne kvælstof (N) og Fosfor (P) samt organisk stof (O). Det resulterede i nye miljøregler fra 1986 om 6 måneders opbevaringskrav til husdyrgødning samt en række restriktioner vedr. udbringning af husdyrgødning. Landbruget kæmpede imod, men et iltsvind i Kattegat medvirkede til at kravene

blev strammet, så der fra 1993 skulle være opbevaringskapacitet til 9 måneders produktion af husdyrgødning (1).

Siden har miljøområdet haft stigende betydning, og gennem årene er landbruget blevet pålagt en række dyrkningsmæssige restriktioner. Spørgsmålet kan efterfølgende stilles, om landbruget ville have været bedre stillet, såfremt man allerede i 1980'erne havde arbejdet for at hver bedrift skulle holde faktuel hus med bedriftens næringsstoffer og så betale en afgift for evt. miljøpåvirkninger. På den måde ville man have været fri for de mange kollektive reguleringer, og landmænd der forstod at udnytte husdyrgødningen kunne drage fordel heraf. Samtidig ville hele erhvervet givetvis være sluppet for det negative miljøimage, som har fulgt landbruget siden. Konsekvenserne af modstanden mod miljøforbedringerne har efterfølgende vist sig at være omkostningstunge og har taget humør og virketrang fra mange landmænd.

Kvoter

De europæiske landmænds dygtighed resulterede i en markant produktionsstigning i det samlede EU. Den fælles landbrugspolitik havde til formål at øge produktionen af fødevarer indenfor fællesskabet, og det lykkedes mere end til fulde. Overskudslagre bragte EU's budget til tælling, og for at reducere overskudsproduktionen blev indført kvoter på mælk i 1984 (1). Kvoterne eksisterer endnu, men man har efter en række nationale tilpasninger givet den enkelte mælkeproducent flere frihedsgrader. Det var også tiltrængt, idet den danske administration af mælkeknoten blokerede den enkelte landmands handlemuligheder i en årrække.

Nye opgaver til konsulenterne

Landbrugskrisen i 1980'erne kom til at påvirke økonomikonsulenternes arbejde i betydelig omfang. Skatteregnskabet var fortsat lovgivningsbestemt, men driftsregnskabet fik som en objektiv resultatdokumentation et øget omfang og blev en nødvendighed for mange landmænd. Samtidig blev der arbejdet med en edb baseret afløser til bidragsregnskabet, kaldet produktionsregnskabet. For de inkarnerede landbrugsøkonomer var denne regnskabsform dog ikke tilstrækkelig detaljeret til, at man kunne slå sin lid hertil. Men for landmanden var det med til at angive indtjeningsniveauer i de enkelte produktionsgrene, hvilket var værdifuldt.

På Landbocentret Brønderslev blev regnskabsresultatet i mange år præsenteret i en letforståelig håndskreven opstilling efterfulgt af skriftlige kommentarer. Et tiltag, der blev igangsat for at sikre, at landmanden ville læse sit eget regnskab. Den håndskrevne side blev altid læst, og den blev efterlyst af mange, da den efter en årrække udgik af regnskabet. Edb-udskrifterne var blevet hver mands eje.

Andre økonomiske redskaber og ydelser kom nu også til at udgøre en stigende del af arbejdsopgaverne. Budgetter, investeringsberegninger og tilskudsansøgninger var en nødvendighed for de erhvervsaktive landmænd med væsentlig gæld.

Akkordforhandlinger, gældssaneringer og låneansøgninger kom ligeledes til at fylde meget blandt konsulentopgaverne. I kølvandet på 80'ernes mange gældssaneringer og tvangsauktioner mødte økonomikonsulenterne mange familieskæbner, når økonomien kuldsejlede. Samtaler om mod, ære, liv og død var en naturlig del af rådgivningen, så familien blev

bragt ud af selvdestruktive tanker og kunne fatte mod og se fremtidige muligheder på bedriften eller i andre erhverv.

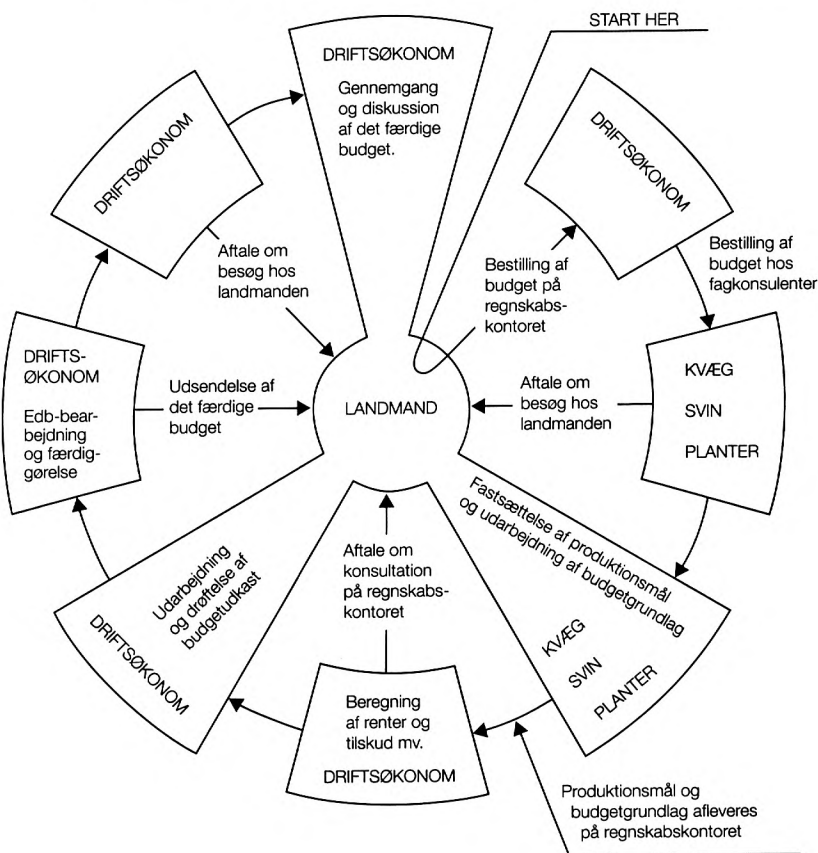
Tværfaglig rådgivning

På de faglige rådgivningsområder ændredes konsulentopgaverne ligeledes, og et øget registreringsarbejde blev igangsat. Den faglige rådgivning fra kvægbrugs- planteavls- og svinbrugskonsulenterne fik tilmed et øget økonomisk islæt, bl.a. med starten af tværfaglig rådgivning i 1981, hvor der blev sat mange kræfter ind på at lave produktionsplanlægning og budgetter i tæt samarbejde mellem landmandsfamilierne, fagkonsulenterne og økonomikonsulenterne, figur 1. Specialiseringen

tog nu også sin begyndelse hos økonomikonsulenterne, så nogle arbejdede som skattekonsulenter og andre som driftsøkonomikonsulenter. Driftsøkonomikonsulenterne fik samtidig flyttet fokus fra det historiske bagudvendte regnskabsarbejde til bedriftens fremadrettede muligheder og indtjeningspotentiale.

Stillingsbetegnelserne fortalte også noget om tankesættet i sektoren. Landbrugets økonomikonsulenter blev i mange år tituleret som »regnskabskonsulenter«, der i ordets egentlige betydning indikerer, at man beskæftiger sig med noget bagudrettet. På tilsvarende vis leder betegnelsen »Regnskabskontoret« ej heller til noget fremadrettet. Gennem årene er der dog sket en vis modernisering af navne og

Figur 1. Arbejdsgangen ved udarbejdelse af det tværfaglige budget med landmandsfamilien i centrum (7)

betegnelser, men stillingsbetegnelsen »regnskabskonsulent« kan stadig findes.

I lighed med tidligere skete der en stor udveksling af information og synspunkter med de offentlige initiativer og landboorganisationernes tiltag i rådgivningen. Konceptet med tværfaglig rådgivning i rådgivningssektoren blev således medtaget i de krav, som Hypotekbanken stillede til landmænd for at opnå gælds-saneringslån (6).

Budgetter

Der blev lagt et stort arbejde i udarbejdelsen af bedrifternes budgetter. Dels fordi en stram likviditet nødvendiggjorde det, men også for at få fokus på produktionsplanlægning og styring. I en længere artikel om budgetter og tværfaglig rådgivning fastslås, at der var en betydelig rådgivningseffekt herved, især for svagere driftsledere, idet rådgiverne nu blev tilknyttet systematisk (7). Den brede arbejdsmetode med en tværfaglig opgaveløsning har fortsat et betydeligt omfang, selvom artiklen fra 1985 bærer overskriften: Tværfaglig rådgivning – en midlertidig mulighed i rådgivningsarbejdet.

Minimumsindtjening

For at øge landmandens fokus på overblik lancerede den markante driftsøkonom Johannes Christensen fra Statens Jordbrugsøkonomiske Institut i 1984 begrebet minimumsindtjening (8). Der var tale om en baglæns beregning med fokus på likviditet. Hvad skulle dækningsbidraget være, for at det balancerede med kapacitetsomkostninger, renter, privatforbrug, betalte skatter, afdrag og nødvendige udskiftningsinvesteringer. Et enkelt, brugbart og pædagogisk værktøj, der samtidig fik landmanden til at have fremadrettet fokus i tanker. I arbejdet på Landbocentret Brønderslev

Figur 2. Minimumsindtjening indarbejdet i budgetpræsentationen (7).

Budgetoversigt I 1.000 kr. A. Hansen

Periode	BUDGET	MINIMUMSINDTJENING		
	1985	1986	1987	1988
Produktionsomfang				
Byg, ha	13,8			
Grovfoder, ha	52,5			
Årskær, stk.	90			
Årssøer, stk.	57			
Slagtesvin, stk.	715			
Dækningsbidrag pr. enhed, kr.				
Byg	4.235			
Årskær	7.879			
Årssøer	2.395			
Slagtesvin	179			
Dækningsbidrag				
Byg	58			
Køer	709			
Søer	180			
Slagtesvin	128			
Maskinstationsindtægt	5			
I ALT DÆKNINGSBIDRAG	1.080 ¹⁾	1.236	1.307	1.362
- lønudgifter	-180	-195	-210	-225
- faste omkostninger iøvrigt	-265	-280	-300	-320
INDTJENING FØR RENTER	635	761	797	817
+ moderniseringsstøtte	28	25	22	18
+ rentetilskud GS-lån	25	25	25	-
+ rentesaneringsstilskud	40	40	40	32
- forpagtningsafgifter	-40	-43	-46	-49
- renteudgifter	-420	-410	-400	-390
INDTJENING EFTER RENTER	268	398	438	428
- personlige forsikringer	-6	-6	-6	-7
- kontant privatforbrug	-84	-90	-95	-100
- fyringsolie	-25	-25	-26	-28
- vedligeh. bolig	-6	-6	-6	-7
- personlig skat	0	-30	-50 ³⁾	-70 ³⁾
- kontante biludgifter	-15	-18	-20	-22
TIL INVESTERINGER OG AFDRAG	132	223	235	194
- investeringer inventar	-100 ²⁾	-100 ⁴⁾	-100 ⁴⁾	-100 ⁴⁾
- - bil	-67	-	-	-
+ beholdningsnedgang	36	-	-	-
LIKVIDITETSÆNDRING	1	123	135	94
- afdrag faste lån	-53	-53	-60	94
- afdrag finanslån	-50	-50	-50	-
- afdrag gs-lån	-	-20	-25	-30
+ bilkontrakt	50	-	-	-
+ moms af omsætning	134	-	-	-
- momsindbetaling	-113	-	-	-
FINANSOVERSKUD/UNDERSKUD	-31	0	0	0

1) Dækningsbidrag ialt	1.080.075
+ beholdningsnedgang	35.825
Dækningsbidrag indbetalt	1.115.900

- 2) Aflæsservogn og gyllevogn.
3) Skønsmæssigt ansat.
4) Nødvendige suppleringsinvesteringer

blev det anvendt som en del af budgetarbejdet i hen ved 15 år, hvor der samtidig blev knyttet an til bedriftens dækningsbidrag pr. enhed for hver produktionsgren, figur 2.

Finansielt beredskab

Jordbrugsøkonomisk Institut lancerede også en andet operationel likviditetsbaseret styringsindikator kaldet »finansielt beredskab« (8). Formålet var at kunne fremskaffe disponibel likviditet, hvis et ikke-planlagt finansieringsbehov skulle opstå. Det blev opdelt i et usikkerhedsberedskab, som omfatter det passive beredskab, der kan finansiere uforudsete finansieringsbehov som følge af svigtende indtjening, mens beslutningsredskabet er et aktivt beredskab, der skal finansiere ikke-planlagte handlinger, der må iværksættes for at tilpasse virksomheden til ændrede forudsætninger.

Lårene efter krisen havde mange landmænd et finansielt beredskab, men det var en forudsætning, at man ikke lod sig friste til at disponere midlerne til nye investeringer. Med mange års efterfølgende højkonjunktur kneb det at fastholde beredskabet. Tilmed gearede man i mange tilfælde finansielle investeringer.

Mod årtusindskiftet – og efter

I starten af 1990'erne faldt landbrugets indtjening igen, men linjen blev brudt i 1994, bl.a. som følge af omfattende konverteringer og gældssaneringsordningen, som medførte et fald i erhvervets renteudgifter på knap 1 mia. kr. i midten af årtiet (4).

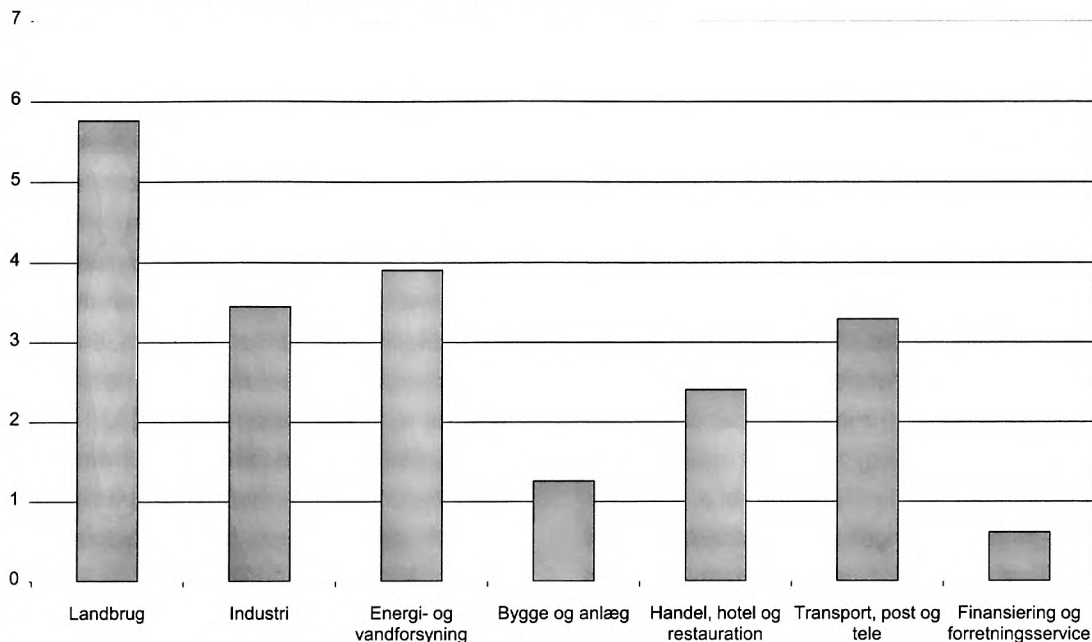
Siden midten af 1990'erne har der været stor fokus på vækst. Produktivitetsforbedringer har været et must, hvis landmanden ville sikre bedriftens fremtidige bæredygtighed som en enhed med indtjeningspotentiale og beskæftigelse.

Da de væsentligste produktivitsfremgange opnås gennem større investeringer var der selvfølgelig stor fokus herpå. Størrelsesøkonomiens rationale motiverede til nyinvesteringer, først og fremmest i den animalske produktion. Men med den lovgivningsmæssige sammenkobling mellem husdyrproduktion og jordarealer intensiveredes samtidig efterspørgslen efter jord, som en nødvendig basis for at udvide den animalske produktion. Jordprisen steg og med sikkerhedsstillelse i den faste ejendom og det tilkøbte areal blev nyinvesteringerne i stort omfang lånefinansieret. Den finansielle sektor forholdt sig først og fremmest til den forventede handelsværdi af aktiverne, mens der var mindre fokus på indtjeningen.

For den enkelte landmand var det oplagt at satse på bedriftsudvidelser, såfremt bedriften skulle fremtidssikres. De landmænd der ikke foretog udvidelser blev gradvist opkøbt og forlod erhvervet. Det var klart for begge ægtefæller, at bedriften skulle udvides, såfremt familien ønskede at forblive i erhvervet. Investeringer blev som hovedregel gennemført, såfremt de kunne finansieres.

Da der i landmandsjælen ligger et kim for vedvarende udvikling og forbedringer, var der stor følelsesmæssig harmoni i forløbet: *»Vi vil gerne, rådgiverne anbefaler, finansieringen er på plads, vi får det nemmere og bedre, og vi holder Danmark i gang«*. Sådan fortsatte udviklingen mange år. I landbrugsrådgivningen og den finansielle rådgivning arbejdede man med på »konceptet« som et »must«. Der var mindre fokus på indtjening end på formueforhold.

Figur 3. Produktivitetsudviklingen har været høj i landbruget (4)

Kilde: Danmarks Statistik

Anm: Landbrug er inklusiv gartneri og skovbrug

Fokus på vækst

Landmændene blev fortsat motiveret til vækst. Dels blev ordet »vækst« brugt i mange politiske og erhvervsmæssige sammenhænge i medier og foredrag, og dels introducerede man såkaldte »gazelle« konkurrencer, hvor de hurtigst voksende virksomheder blev kåret som vindere. Men nok er gazeller hurtige til spring, men man havde her ikke fokus på, at de også er ekstremt hurtige til at ændre retning, hvilket stort set er umuligt for en animalsk landbrugs-virksomhed med store anlægsinvesteringer.

Der var fokus på at effektivisere produktionsprocesserne, og metoderne blev forfinede og raffinerede, og resultatet udeblev heller ikke. Landbruget var i hele perioden det erhverv, der havde den højeste produktivitetsstigning. I »Dansk Landbrug i tal 2009« anføres således en årlig produktivitetsstigning på 6,7 % siden 1960'erne, figur 3.

I 2005 skete en afkobling af EU-støtten, så det hidtidige produktionstilskud blev omlagt til et produktionsuafhængigt tilskud, idet målsætningen med omlægningen var at medvirke til produktion af varer, der kunne afsættes på markedet.

Udenlandsk arbejdskraft

Op igennem 1990'erne blev udenlandsk arbejdskraft introduceret i det danske landbrug, og på langt de fleste animalske bedrifter med ansatte medarbejdere er der en eller flere medarbejdere fra Baltikum, Polen eller Ukraine. Lønudviklingen i det primære landbrug har derfor kunnet reduceres betydeligt i perioden.

Sideløbende med konsolideringen af de danske landbrugsbedrifter har danske landmænd investeret betydelige beløb i jord og landbrug i Østeuropa, Ukraine og Rusland. Oftest finansieret med kapital tilvejebragt gen-

nem låneoptagelse med sikkerhed i landbrugsbedriften i Danmark.

Spekulativ gearing

I takt med den øgede låntagning og store forerindkøb på den enkelte bedrift var der en stigning i omfanget af varekøbskontrakter og finansielle kontrakter, hvor landmanden søgte at afdække sin risiko på området, mens der ikke var særlig fokus på andre risici. I perioden udviklede den finansielle sektor mange nye produkter, og landbruget var et af de erhverv, der gjorde størst brug heraf, idet informationsspredningen var omfattende bl.a. gennem erfa-grupper. Mange landmænd eksponerede sig til betydelig risiko gennem uigennemtsigtige gearingsforretninger, oftest for lånt kapital. Under opsvinget blev der indkasseret gode gevinster, men da udviklingen vendte måtte mange konstatere betydelige underskud af disse transaktioner. Økonomerne Michael Møller og Niels Chr. Nielsen fra Copenhagen Business School mener at det er udtryk for utilstrækkelig viden, når »amatører« lader sig friste af nye finansielle produkter. De anfører, at det er tvivlsomt når landmænd og erhvervsledere tror, at de kan dække et underskud, når de ikke har kunnet tjene penge på deres egen virksomhed, som de jo ved mest om (9).

Mindre indflydelse

Landbrugets indflydelse i det danske samfund var blevet reduceret betydeligt. Fx havde den nyudpegede formand for Folketingets Fødevarerudvalg i 2009 intet kendskab til erhvervet, og landbruget blev ej heller omtalt i statsministrens tale ved Folketingets åbning (10). Erhvervet har derfor måttet forholde sig til, at de politiske rammevilkår ikke umiddelbart kunne forventes at blive forbedret, selvom det på en

international landbrugskongres blev indikeret, at den nedtonede politiske fokusering af landbruget i den vestlige verden i de sidste 10-20 år vil blive ændret (11).

At landbruget kan forvente »selvbestemmelsen« reduceret er understreget af den anerkendte landbrugsøkonom Robert L. Thompson, der påpeger, at makro-økonomiske faktorer vil have størst indflydelse på landmændenes fremtidige vilkår, fx inflation, rente, energiforhold, reguleringer, befolkningens velfærd, dyrevelfærd, drivhusgasser m.v. (12).

Resultatet af periodens vækststrategi blev mange store og arbejds effektive bedrifter, men gælden steg til uanede højder med deraf følgende sårbarhed.

Regeringens skyld

Forfatter og journalist Kjeld Hansen giver udtryk for, at politikerne i stor udstrækning bærer skylden for landbrugets økonomiske nedtur efter årtusindeskiftet. Han mener at den tragiske situation er bygget op af udygtige politikere og storlandbrugets talsmænd, og at den finansielle krise blot har gjort problemerne synlige (14). Kjeld Hansen fortsætter sin analyse og anfører, at de forskellige ministre alle har haft en blåøjet tyrkertro på, at landbrugets talsmænd vidste, hvad de snakkede om, når Axelborg krævede frit slag på alle hylder. »Hvis bare markedets frie kræfter kan få lov at råde, sagde Landbrugsrådets daværende præsident Peter Gæmelke, så kan vi sagtens tjene vore egne penge. Stort er godt, anbefalede Danske Slagteriers daværende formand, svineproducent Bent Claudi Lassen, og krævede plads til at producere 35 mio. slagtesvin om året«.

Landbruget fik friere tøjler. Flere gange efter 2001 gennemførte regeringen og Dansk Folkeparti flere liberaliseringer af landbrugsloven.

Nu var der ikke længere noget loft over, hvor mange ejendomme og hvor meget jord den enkelte producent kunne samle sammen og ej heller over husdyrproduktionens størrelse. Kjeld Hansen mener i øvrigt, at rammebetingelserne for landbruget har været meget gunstige i perioden, fx den lave rente. Han opsummerer virkningerne af hvad han kalder det liberalistiske eksperiment således: Spekulanternes indtog sendte jordpriserne helt ud i det ydre rum. Umiddelbart før den finansielle krise satte ind blev der handlet jord i Danmark til priser helt oppe omkring 350.000 kr. pr. ha. En sådan hektarpris havde ingen landmand skygge af chance for at forrente, den kunne kun bruges som pseudosikkerhed for at låne endnu flere penge, indtil boblen bristede. Kjeld Hansen fortsætter med at rette en markant kritik mod landbruget, idet han anfører, at brugen af antibiotika og sprøjtegifte er steget og forureningen af vandmiljøet skudt i vejret. Han nævner tillige indsmugling af forbudte sprøjtemidler fra udlandet og stigninger i anmeldte dyreværnssager.

Mere indvikling

Erfaringerne fra 1980'erne satte sit præg på økonomirådgivningen i de følgende år, men i takt med højkonjunkturen fra midten af 1990'erne skulle der arbejdes efter nye tilgange. Benhård likviditetsstyring var ikke påkrævet på samme vis, og fokus blev i stedet rettet på udvidelser. Hvordan kunne udvidelsen ske, hvilke nabogårde kunne tænkes overtaget indenfor landbrugslovens rammer, og hvordan skulle den animalske produktion udvides?

Opbygning af store brug med rationelle produktionsanlæg fyldte driftsøkonomikonsulenterne dagligdag. Nye rådgivningsdiscipliner så dagens lys i landbruget, fx HR-rådgivning, idet

håndtering af medarbejdere på de store bedrifter var afgørende for resultaterne. Landmanden skulle nu til at lede igennem andre. Det var nyt for alle.

På skatteområdet blev introduceret nye regnskabsregler, der ligestillede personligt drevne virksomheder med selskaber på skatteområdet. Virksomhedsordningen viste sig at være en succes, selvom den pædagogisk var så svær at forklare, at selv rutinerede skattekonsulenter måtte ty til simuleringer for at kunne forudsige konsekvenserne af givne dispositioner.

Strategiplaner

Da bedriftsudvidelserne skulle gennemføres via en kæde af større investeringer blev det langsigtede perspektiv vigtigere end tidligere, og rådgiverne lancerede derfor »strategiplaner«, der i hovedtræk beskrev bedriftens og familiens målsætning, så »indkøbene« til slut ville vise sig at passe ind i en sammenhæng.

De miljømæssige regelsæt var blevet omfattende, og nødvendiggjorde et omfattende ansøgningsmateriale før en produktionsudvidelse kunne gennemføres. Trods veldokumenteret ansøgningsmateriale tog myndighedsbehandlingen meget lang tid. I mange sager flere år, og da amterne blev nedlagt i 2006 overgik myndighedsbehandlingen til de nye kommuner. En overgang der viste sig at blive katastrofal for landbruget, idet mange ansøgninger endnu ikke er godkendt, selv efter 3-5 års sagsbehandling.

Disse forhold havde også betydning for økonomirådgivernes arbejde, selvom miljøansøgningerne blev udfærdiget af særligt specialiserede miljøkonsulenter, idet forudsætningerne for ekspansionsplanerne ændrede sig markant over årene. Efter finanskrisen 2008 blev mange

udvidelsesplaner skrinlagt, og nogle gav med ironi udtryk for, at det var godt de ikke havde fået tilladelse til udvidelse, så nu var de fri for at spekulere på det.

I hele perioden lagde økonomirådgiverne et stort arbejde i finansiering af de store bedrifter. En voldsom vækst krævende vedblivende ny kapital, og balancesummerne talte nu op til 100 mio. kr. eller mere. Det var vigtigt at have fingeren på pulsen hele tiden, at have den bedst sammensatte låneportefølje og et godt samarbejde med bank og finansieringsinstitut. Samtidig lanceredes mange nye finansielle produkter, der tillige var svært gennemskuelige. Landmanden skulle som låntager tage stilling hertil og havde derfor brug rådgivere at drøfte sagerne med.

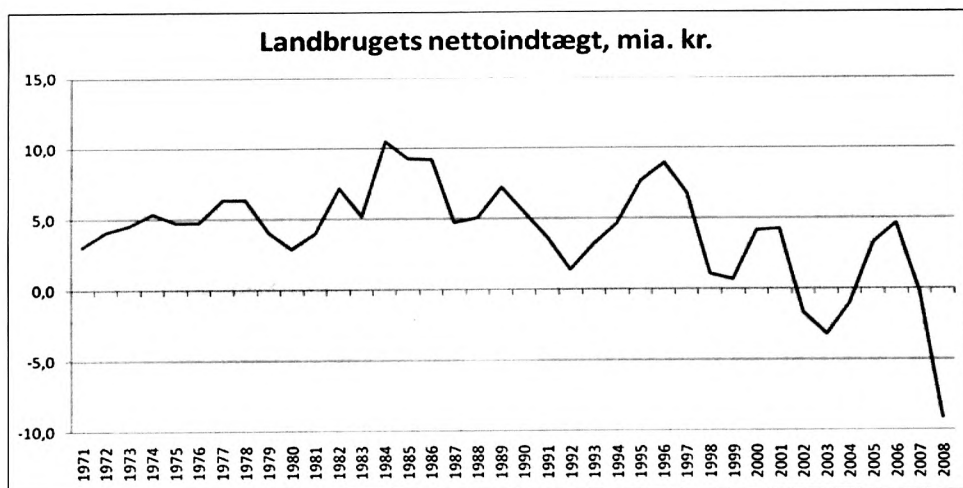
Komplicerede værktøjer

Økonomirådgivernes arbejdsredskaber i form af regnskabs- og budgetsystemer blev forbedret løbende i perioden. På regnskabssiden blev systemet »Ø90« lanceret først i 90'erne. Det

indeholdt en række pædagogiske og læsbare forbedringer, og samtidig blev det muligt at tilvælge særlige analyser og udskrifter. Tilsvarende gjaldt for budgetterne. »Bedriftsløsning« blev lanceret som det ultimative tværfaglige budgetsystem. Men for at gøre brug af alle dets faciliteter skulle man være specialist på alle fagområder. Hvert fagområde havde sin egen terminologi, der skulle samordnes. Det medførte en ekstrem stor detaljeringsgrad, hvorved budgetteringsprocessen blev kompliceret, langstrakt og svært gennemskuelig. Det nye budgetsystem kunne beregne likviditeten »på millimeter«, men tallene kunne være svære at genfinde. På Landbocentret Brønderslev valgte man derfor kun at bruge likviditsdelen af programmet i mange år, på trods af at budgetforudsætningerne blev fastsat tværfagligt. Herved sikredes at overblikket kunne fastholdes, samtidig med at budgettet kunne præsenteres på en måde, så det svarede til den efterfølgende løbende budgetopfølgning.

Med landmandens mange ledelsesopgaver

Figur 4. Landbrugets indtjening siden Danmarks indtræden i EU (4). Fra 2003 er indtjeningen beregnet, idet opgørelsesmetoden her er ændret i Dansk Landbrug i tal.

blev Balanced Score Card (BSC) også introduceret i landbruget. Der skulle skabes et hurtigt overblik over produktion, økonomi og ledelse i forhold til opstillede mål. Økonomirådgiverne skulle nu rådgive større virksomheder.

Back to basic

I perioden blev der udfoldet mange bestræbelser på at gøre værktøjer og opgørelsesmetoder bedre og mere retvisende, men det medførte samtidig, at oplysningerne blev mere indviklede. Senest har en modernisering og omlægning af regnskabssystemet med en ny årsrapport afstedkommet omfattende regnskabsudskrifter på over 100 sider. Det blev derfor sværere at holde fokus på kerneområder, idet man også skulle forholde sig til en række mere eller mindre abstrakte begreber og resultater. Det har måske været med til at bringe erhvervet i den aktuelle situation. »Back to basic« bruges ofte som udtryk, når vi skal ind til kernen af substansen. Økonomirådgiverne har i perioden måske ikke haft tilstrækkelig fokus på det helt basale i økonomistyringen, så redskaberne ikke har været anvendelsesorienteret i tilstrækkelig grad ud fra et helhedsorienteret perspektiv. Nu afdøde forskningschef Johannes Christensen fra Fødevareøkonomisk Institut slog igennem hele sit liv til lyd for, at den økonomiske styring i landbruget må have fokus på likviditet, investeringsstyring og finansielt beredskab frem for afskrivninger og andre abstrakte regnskabsposter (15). Den aktuelle situation vil givetvis bringe disse dyder frem igen.

Sådan gik det så

En oversigt over landbrugets samlede indtjening i hele perioden er vist i figur 4. Der ses betydelige indkomstfald, ikke mindst i de senere år.

I tabel 4 er anført et kort uddrag af den tekstmæssige kommentering af de enkelte års resultater i »Landøkonomisk Oversigt / Dansk Landbrug i tal«. For langt de fleste år er der ikke megen optimisme at spore, hvilket da også understreges af de faktuelle talstørrelser. I såvel kriseår som i år med gode resultater er kommentarerne holdt i en meget nøgtern tekst. Bemærk at man i 2005 begyndte at bløde lidt op på de mistrøstige tal med et argument om, at der skal tages højde for, at der heller ikke er så mange bedrifter til at fremskaffe indkomsten som i 1990'erne. Ligeledes »blødgøres« renteudgifterne i 2004 med en forklaring om, at de dækker betaling for en betydelig højere gæld.

Tabel 5. Udviklingen i udvalgte nøgletal (4)

	1972	2008
Antal bedrifter	133.000	41.835
Antal beskæftigede	143.400	67.400
Produktionsværdi, mia. kr.	10	157
Eksportværdi, mia. kr.	13	65
Gæld, mia. kr.	32	298
Indtjening, mia. kr.	5,5	-6,8

Gælden er siden steget til ca. 340 mia. kr. i 2010

I tabel 5 er vist udviklingen i nogle få nøgletal for landbruget siden optagelsen i EU. Tallene taler for sig selv.

Det Miljøøkonomiske Råd opsummerer i en rapport situationen således (16): Landbruget har i disse år udsigt til økonomiske problemer. Produktivitetsvæksten, der historisk har været høj, har gennem den seneste årrække været kraftigt faldende. Dette betyder sammen med øgede omkostninger og faldende afregningspriser, at der er pres på afkastet af den egentlige drift. I fravær af reale kapitalgevinster på landbrugsejendomme kan dette føre til negativt samlet afkast af drift og ejerskab. Samtidigt er

Tabel 4. Kort uddrag af kommentarer til årets indtjening i »Landøkonomisk Oversigt / Dansk Landbrug i tal« (4).

År	Uddrag af kommentarer til de enkelte års resultater
1972	Ugunstig udvikling i flere år med negative forrentningsprocenter.
1973	I 1971-72 forbedredes driftsresultater noget.
1974	Driftsresultatet forbedredes noget i 1972-73 i forhold til de foregående år.
1975	Den samlede familieindtjening inkl. indtægter udenfor bedriften udgjorde i 1974 kun 48.500 kr. eller stort set det samme som i 1973.
1976	Den gennemsnitlige familieindtjening i 1975 inkl. indtægter udenfor bedriften udgjorde 50.300 kr. eller et fald på godt 2 % i forhold til 1974.
1977	Den samlede nettoindtægt inkl. indtægter udenfor bedriften udgjorde 52.500 kr. i 1976. Fra 1973 til 1976 er den samlede nettoindtægt pr. bedrift i landbruget kun steget med 15 % mens årslønnen for en faglært arbejder i provinsen er steget med 51 % i samme periode.
1978	Den samlede nettoindtægt pr. bedrift inkl. indtægter udenfor bedriften udgjorde 65.200 kr. i 1977. Det er en stigning på 11.100 kr. i forhold til 1976 og på 14.000 kr. i forhold til 1975, i samme periode er årssindtægten for en faglært arbejder i provisen steget 16.400 kr. til 84.800 kr. i 1977
1979	Nettoindtægten steg med 14 % mod 21 % året før.
1980	Landbrugets samlede erhvervsindkomst udgjorde 38.100 kr. i gennemsnit mod 57.200 kr. året før. Når der tages hensyn til indtægter udenfor bedriften skønnes at landmandsfamiliernes indkomster vil falde med 700 mio. kr. i 1980.
1981	Aflønningen til selvstændige landmænd er faldet fra 3,8 til 2,4 mia. kr. svarende til et fald på 24 %.
1982	Selvom der i 1981 er sket en vis forbedring i landbrugets økonomi er situationen dog langt fra tilfredsstillende.
1983	Landmandsfamilierne har i stigende grad været tvunget til at skaffe sig supplerende lønindtægter udenfor bedriften.
1984	Landbrugets samlede erhvervsindkomst andrager 79.000 kr. i gennemsnit svarende til 54 % af en lønmodtagerindkomst.
1985	Nettoindtægten af landbrug steg med 5,7 mia. kr. til 10,9 mia.
1986	Nettoindtægten af landbrug faldt med 1,2 mia. kr.
1987	Nettoindtægten af landbrug faldt med 1,6 mia. kr.
1988	De senere års kraftige forringelser i bytteforholdet har sammen med den dårlige 1987-høst på ny lagt et betydeligt pres på landbrugets indkomster.
1989	På grund af fortsat stærkt stigende nettorenteudgifter blev fremgangen i nettoindtægten kun på godt 0,3 mia. kr.
1990	Indtægtsfremgangen for heltidsbrugene i 1989 slog igennem for alle driftsgrene.
1991	Indkomstfaldet har ramt alle grupper.
1992	Med en indkomst på 135.000 kr. i 1991 blev heltidsbedrifternes gennemsnitlige nettoindtægt af landbrug 6.000 kr. lavere end i 1990.
1993	Den gennemsnitlige nettoindtægt af landbruget faldt med 28.000 kr.
1994	Det lave indkomstniveau i 1993 skyldes især de lave svinepriser.
1995	Nettoindtægten af landbruget blev i gennemsnit 198.500 kr. pr. heltidsbedrift. Nettoindtægten blev næsten 70.000 kr. højere end i de foregående to år.
1996	Nettoindtægten steg 33.000 kr. Det er navnlig den gode høst, stigende priser på svinekød og det øgede arealtilskud, der bidrager til det beder resultat.
1997	Nettoindtægten steg 39.000 kr. Det er en god høst og navnlig stigende priser på svinekød, der bidrager til det beder resultat.
1998	Nettoindtægten af landbrug faldt med 640 mio. kr. til 7,0 mia. kr.
1999	Nettoindtægten af landbrug er faldet med 5,1 mia. kr. til lige godt 1 mia. kr.
2000	Nettoindtægten af landbrug udgjorde knap 1,5 mia. kr.
2001	Nettoindtægten af landbruget udgjorde 4,6 mia. kr. Samlet blev nettoindtægten forbedret med 4,3 mia. kr.
2002	Nettorenteudgifterne var stigende, og denne udvikling skete selvom rentesatserne var faldende.
2003	Nettorenteudgifterne var stigende, og denne udvikling skete selvom rentesatserne var historisk lave.
2004	Driftsresultatet før renter er næsten halveret siden 2001. Renteudgifterne har været faldende og ligger nu på niveau med starten af 1990'erne, selvom gælden er betydeligt højere i dag.
2005	Det samlede driftsresultat for heltidsbrugene lå i 2004 på et lavt niveau. Det skal dog i den forbindelse tages højde for, at der heller ikke er så mange bedrifter til at fremskaffe indkomsten som i 1990'erne.
2006	Renteudgifterne har været faldende og ligger nu på niveau med slutningen af 1990'erne, selvom gælden er betydeligt højere i dag. Det samlede driftsresultat for heltidsbrugene er 3 mia. kr. Det skal dog i den forbindelse tages højde for, at der heller ikke er så mange bedrifter til at fremskaffe indkomsten som i 1990'erne.
2007	Det samlede driftsresultat for heltidsbrugene var godt 5 mia. kr. i 2006. Det skal dog i den forbindelse tages højde for, at der heller ikke er så mange bedrifter til at fremskaffe indkomsten som i 1990'erne. Hermed kommer driftsresultatet for alle heltidsbrug i 2006 over gennemsnittet for 1995-99. De forudgående tre år lå alle under gennemsnitte. Dog var resultatet i 2001 meget godt.
2008	Det samlede driftsresultat for heltidsbrugene var kun 50 mio. kr. i 2007. Hermed kom driftsresultatet for alle heltidsbrug i 2007 langt under gennemsnittet fra 1995-99. Det skyldes den lave indtjening i svine sektoren og den stigende rentebelastning i 2007.
2009	Det samlede driftsresultat for heltidsbrugene var et underskud på 5,1 mia. kr. i 2008. Det skyldes den lave indtjening i svine sektoren og den stigende rentebelastning i 2008.
2010	Tallene for 2009 foreligger ikke, men foreløbige tal tyder på et nyt katastrofeår.

sektoren i konstant udvikling, idet en stadig teknologiudvikling og effektivisering af landbruget fører til færre og større bedrifter. Antallet af landbrugsbedrifter er fra 1959 til 2008 reduceret fra ca. 200.000 til 43.000, hvoraf kun 30 pct. er heltidsbedrifter. Der har samtidig været meget markante prisstigninger på landbrugsjord i de seneste 15-20 år. Udviklingen har bidraget til store formuegevinster hos eksisterende landmænd. Kapitalgevinsterne har mere end kompenseret for det pres på indtjeningen, som skyldes fødevarerprisernes stigende tendens relativt til det generelle prisniveau. Samtidig kan de stigende priser på jord have bidraget til, at flere landmænd end ellers er blevet i erhvervet. Dette kan have reduceret tendensen til strukturudvikling mod større og mere effektive brug, som ellers har karakteriseret erhvervet.

Som i ethvert regnskab er primo lig med ultimo. Summen af fortidens handlinger er opsummeret i status. Vi havde åbenbart ikke evner nok til at manøvrere os »på sikker grund« i det vi troede var »det forjættede land«. Vi må derfor konstatere, at dansk landbrug fremadrettet har store udfordringer, givetvis betydeligt større end tidligere.

Den danske selvbevidsthed

Hvorfor gik det så, som det gjorde? Jørgen Skovbæk fortæller om bøndernes voksende selvagtelse i midten af 1800 tallet som følge af oplysning og fremskridt (2). Måske har vi agtet så meget på os selv, at selverkendelsen og realitetssansen er forsvundet. Formanden for Bauernverband i Sydtønder, Wolfgang Stapelfeldt, udtaler i et interview, at danske landmænd stort set kun taler om økonomi i form af lån og forrentning, og de smider om sig med millioner (17). Ikke nogen rar karakteristik.

I mange år har landbrugsverdenen haft tendens til se sig selv som samfundets omdrejningspunkt. Selvopfattelsen var, at landbrugsproduktionen holdt Danmark i gang, sikrede beskæftigelsen og valutaindtjeningen. Og skulle vi have kontakt med »de andre«, så kunne det ske gennem »Samfundskontakten«. Vi havde vores eget, vi producerede det vigtigste, vi havde vores egne uddannelser og »sad« i det hele taget på meget (18).

Vi glemte markedet

Afsætningen af landbrugsprodukterne blev som tidligere varetaget af andelsvirksomhederne. Nogle forsøgte dog at etablere nye virksomheder med andre kapitalstrukturer og overenskomster end de »gamle« andelsselskaber. Men flere måtte dog konstatere, at det ikke var let at trænge ind på fødevaremarkedet med mængder, der langt overstiger nicher. Utilfredsheden med andelsselskabernes afregningspris er dog fortsat vedvarende. Mange landmænd giver udtryk for, at det ikke kan passe, at de gode produkter ikke kan sælges til bedre priser, og de argumenterer for at nye ledelser i andelsselskaberne vil kunne løfte opgaven bedre.

Traditionelt har landbruget for over 100 år siden outsourcet salget af produkterne, hvorfor landmanden ikke behøvede at have særlig fokus på salget af produkter og markedsforhold. Disse opgaver blev varetaget af andelsselskaberne, og når tankbilen eller vognmanden havde afhentet produkterne var landmanden sikker på, at betalingen herfor gik ind på kontoen snarest herefter. Det primære erhverv har derfor ikke haft særlig fokus på markedet og afsætningen af produkter. Man var vænnet til, at der kun kom begrænsede udsving i priserne, og i mange år havde EU's landbrugsop-

litik en betydelig prisstabiliserende effekt. Periodens fokus var vækst, og det forventedes, at markedet selvfølgelig kunne aftage de gode danske produkter, der jo er kendt for særlig høj kvalitet. Den enkelte landmand havde således ikke fokus på markedsforholdene, når investeringer og produktionsudvidelser blev drøftet. Tilsvarende gjaldt rådgiverne, der i rentabilitetsberegninger tog udgangspunkt i historiske priser og dækningsbidrag. I nogle tilfælde blev beregningerne suppleret med følsomhedsanalyser, der illustrerede effekten af mindre udsving i priser og effektivitet. Men der blev aldrig gennemført egentlige markedsanalyser.

Bulkvarer

Der var tilsyneladende ikke tilstrækkelig bevidsthed om internationaliseringen af de grundlæggende vilkår, der skete i disse år, men havde i stedet mere fokus på produktionsprocesserne. En stigende andel af de danske landbrugsvarer omsættes og prissættes som bulkvarer. Af god kvalitet ganske vist, men bulkvarer kan også leveres af andre lande i tilsvarende kvaliteter. Og med ændrede indkøbsvaner, der tenderer mod mere sammensatte produkter, nedtones betydningen af råvarer og oprindelsesland. Prisen kommer til at veje tungere. Konkurrencen har været hård. På verdensmarkedet for svinekød måtte vi vige førerpladsen som verdens største eksportør i 2007-08, der nu er overtaget af USA.

Vores opfattelse af, at vore produkter er de andres overlegne har givetvis været medvirkende til, at vi ikke har forholdt os tilstrækkeligt til konkurrenterne. Mange konsulenter har været hjemstavnsbundne og med begrænsede sprogkundskaber, hvorfor man ikke blandt landmændene reelt har haft øje for, hvad de andre store aktører på fødevareområdet har

foretaget sig. Vi forholdt os ikke til DAKOLOS teorien om at De Andre Kan Også Læse Og Skrive.

Finansiering ad libitum

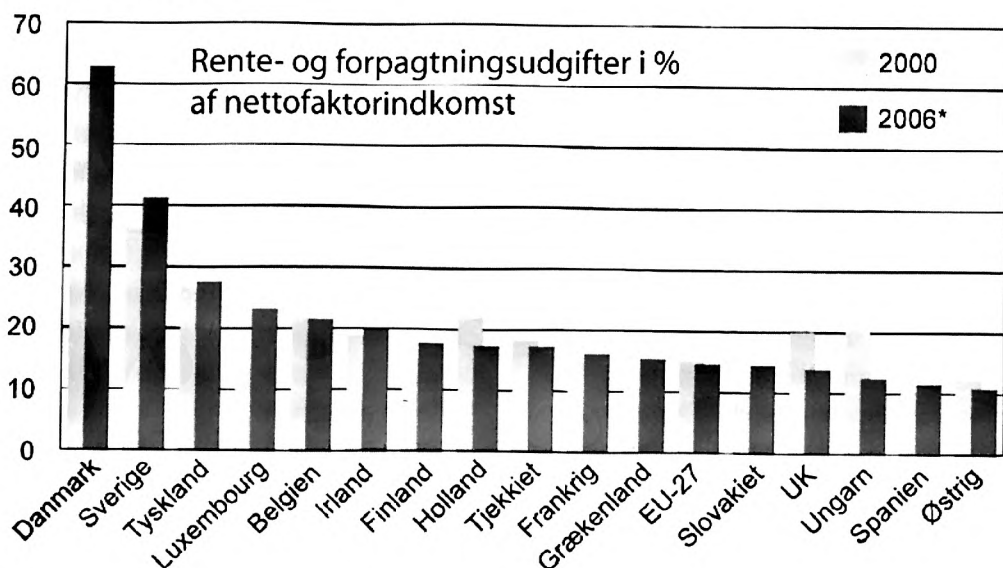
Det danske realkreditsystem er unikt. Det så vi under finanskrisen, idet der altid er funding, der matcher långivningen. Men med et vel-smurt finansieringssystem, der har udlånsvækst og formidlingsavancer som drivkraft, har vi som nation måske haft for let ved opnå lån. Vi har mistet evnen til selv at sige nej til et investeringsønske, så den danske risikostyring har i stor udstrækning været udmøntet af långiverne, idet man oftest har foretaget ønskede investeringer uanset rentabilitet, blot finansieringen kunne skaffes.

Ved en finansieringskonference om enhedsbelåning i landbruget i 1990'erne holdt departementschef Ole Zacchi et indlæg, hvortil han kun havde én planche, hvorpå der med håndskrift stod »Egenkapital er godt«. Det sunde i denne tankegang har vi i stort omfang siddet overhørigt, når investeringer skulle finansieres i denne periode. Vi satsede i stor udstrækning på en stigende egenkapital gennem opskrivning af de bogførte værdier. Resultatet er en kæmpestor gæld, den største i forhold til de lande vi normalt sammenligner os med, figur 5.

Er der en fremtid for landbruget?

Der ligger ikke lette løsninger lige for. Lektor Troels Troelsen og professor Finn Østrup fra Copenhagen Business School fremsatte i Berlingske Tidende et forslag om en national handlingsplan for at genoprette det gældsplagede danske landbrug. De understreger, at staten ikke bevidstløst skal pumpe penge ind i landbruget, og at man skal opgive forestillingen

Figur 5. Dansk landbrugs gæld er betydeligt større end vore konkurrenters, og vi har derfor de højeste rente- og forpagtningsudgifter.

om, at landbrug kun kan ejes af landmænd og ikke af selskaber (19).

Turn around

Troelsen og Østrup peger på behovet for et grundigt analysearbejde, som en afgørende forudsætning for løsningsmodeller. Beregningerne skal vise hvor landbruget står, og hvilke indtægtsmuligheder der er realistiske i fremtiden. Dernæst anfører de, at det må sikres, at landmændene kan få kapital til generations-skifter og til fremtidig ekspansion. Som en løsningsmodel på de enkelte bedrifter foreslår de at lade kreditorerne overtage de kriseramte landbrug i selskabsform, konvertere den usikre gæld til aktiekapital og efterlade det enkelte »Landbrug A/S« med en gæld, som produktionen kan forrente. Afhængig af hvor langt ude gælden er, vil der kunne tænkes forskellige konverteringsrater. Landmanden mister derved helt eller delvis sin ejerret, men vil sikkert ofte kunne fortsætte som direktør/forpagter.

De antyder, at landmanden måske kan få aktieoptioner, som vil gøre ham interesseret i at skabe et overskud. Eventuelt kan man følge eksemplet fra de nuværende advokat- og revisionselskaber og indlægge begrænsninger på ejerskabet af landbrugsselskaber. Herved hæmmes også udenlandske opkøb. Over tid kan landbrugsaktierne »komme i penge«, større børsnoterede enheder vil kunne købe op og eventuelt kunne pensionskasserne blive interesseret. På den måde vil vi alle på en eller anden måde komme til at eje en del af dansk landbrug. Nye dygtige landmænd kan ansættes som driftsansvarlige. De dygtigste vil præstere gode afkast og belønnes med aktieoptioner: Dansk landbrug vil genopfinde løsninger, der som andelsformen igen bringer os fremad. I første omgang kører produktionen videre, og så må de nye ejere finde løsninger, så de igen »kommer i penge«. Og jordspekulationen vil ikke kunne drives så vidt.

Troelsen og Østrup forholder sig desuden til andre relevante problemstillinger for erhvervet og samfundet, men de understreger at staten ikke skal skyde yderligere midler i erhvervet. Der er tale om konstruktive synspunkter, og samtidig er det tankevækkende, at løsningsforslagene kommer fra CBS og ikke fra landbruget.

Grøn energi

I takt med reduktionen af de fossile energireserver tales der meget om landbruget som fremtidig energileverandør. I regeringens plan for energiforsyningen i Danmark opstilles ambitiøse mål for en vedvarende energiforsyning, hvor der frem til 2025 skal ske en fordobling af den vedvarende energiproduktion. Skal Danmark tilmed nå et mål om fossilfri energiforsyning i 2050 skal den vedvarende energiproduktion mangedobles, tabel 6.

Tabel 6. Danske nøgletal for udviklingen i produktion og forbrug af energi, 2008 (20)

	PJ
Energiproduktion	1.123
Energiforbrug	864
Nettoeksport	259
Vedvarende energiproduktion	126
Mål 2025 (30%)	259
Mål 2050 (uden fossile kilder)	738

Landbrugserhvervet plæderer også for, at energiproduktion kan blive en ny driftsgren til en forbedring af indtjeningen på landbrugsbedrifterne. I regeringens plan for »Grøn Vækst« er tillige opstillet mål for, at op til 40 % af husdyrgødningen skal anvendes til energiformål i 2020 (21).

Det vil dog umiddelbart vurderet være tvivlsomt, om markedet kan allokere de nødvendige mængder biomasse til energifremstilling,

idet de økonomiske incitamenter mangler. Landbruget vil kun kunne øge indtjeningen som leverandør af grøn energi, hvis der brydes med den traditionelle værdiansættelse af affaldsstoffer, der tager afsæt i omkostningerne for at få fjernet affaldsprodukterne. Denne metode allokerer ikke nødvendigvis affaldet derhen, hvor det energimæssigt har størst potentiale, og metoden motiverer ej heller til en øget energiproduktion i landbruget. Der er alene tale om omkostningsreducerende fokus. (22).

Flere mennesker

I vurderingen af landbrugets fremtidsmuligheder tales også en del om den forventede vækst i jordens befolkning og indkomststigningerne i lande som Kina og Indien. Det vil genere større efterspørgsel og dermed højere produktpriser. Henning Otte Hansen beskriver udfordringerne i en artikel og peger på at i-landene kan have et væsentligt potentiale for øget produktion (23). Professor Robert Thompson har i mange år arbejdet med disse problemstillinger, men på et indlæg i 2009 havde han en ny nuance med i sin vurdering, idet han gav udtryk for at stigningen i efterspørgslen vil bero på hvor mange fattige verdenssamfundet vil tolerere (12). Det giver således perspektiv, at næsten hver tiende amerikaner i 2009 er optegnet til at være afhængige af fødevarekuponer for at overleve (24).

Det Miljøøkonomiske Råd anfører desuden, at analyser fra internationale organisationer peger i retning af, at der på nuværende tidspunkt forventes en normalisering af fødevarepriserne med fortsat tendens til reelt fald heri på verdensplan (16).

De andre bider os i halen

Det Miljøøkonomiske Råd kommenterer erhvervets fremtidige udfordringer (16). De mener at de afhænger af, hvorfra bidraget til den fremtidige vækst i fødevareproduktionen primært kan forventes at komme. Hvis væksten hovedsageligt skyldes, at det teknisk mulige produktionsniveau stiger, er udfordringen for landbruget at fastholde samme stigningstakt i produktiviteten som de bedste af konkurrenterne i udlandet. Hvis væksten i fødevareproduktionen derimod skyldes, at stadig flere lande »haler ind« på grænsen for de tekniske muligheder, og denne proces forventes at foregå i en lang periode i fremtiden, er der udsigt til, at indtjeningen i erhvervet ikke kan følge med den generelle indkomstudvikling, selv hvis dansk landbrugs produktivitet følger udviklingen i det højeste tekniske produktionsniveau. I en sådan situation anbefaler vismændene at »udfase« landbruget, idet de mener at det både privatøkonomisk og samfundsøkonomisk er rationelt at flytte ressourcer fra landbrugssektoren til andre dele af økonomien med højere indtjening. I analysen af udviklingen i landbrugets produktivitet sammenlignes med produktivitetsudviklingen i andre landes landbrug, og de anfører at produktivitetskrisen i dansk landbrug generelt ikke kan genfindes blandt de udenlandske konkurrenter.

Behov for nyorientering

Der ligger således ingen nemme løsninger lige for, men yderligere statsstøtte vil være spild af skatteyderkroner. På det punkt er flere eksperter enige. Både de økonomiske vismænd, økonomerne Troels Troelsen og Finn Østrup fra CBS og forfatteren Kjeld Hansen giver udtryk for, at der næppe er nogen vej udenom at lade falde, hvad der er ikke kan stå.

Fremadrettet skal vi dog være yderligere opmærksomme på, at verden omkring os ændrer sig. Når de andre spiller »et nyt spil«, er det ikke bæredygtigt for os, at vi træner i at »spille vores spil« mere sofistikeret. Derfor må det undersøges, om der findes nye og alternative produkter, så der ikke fremadrettet udelukkende skal konkurreres på bulkvaremarkedet, da vi aldrig vil få stor konkurrencekraft i kraft af lave omkostninger. Et forslag om en tænketank for landbruget er bragt til torvs af flere (10, 14, 19, 25), men såvel regeringen som Landbrug & Fødevarer viger tilbage for forslaget. Man forventer at en fortsat strukturudvikling vil kunne løse erhvervet aktuelle udfordringer, som antaget af Det Miljøøkonomiske Råd (16).

For at imødekomme det trængte landbrug har regeringen i februar 2010 dog afsat 1 mia. til reduktion af ejendomsskatten over de næste 2 år. Støtten begrundes som en kompensation for kommende miljøomkostninger, når en række tiltag i »Grøn Vækst« skal effektueres. Men støtten ændrer ikke radikalt på erhvervets fastlåste situation. Behovet for en national handlingsplan er der derfor stadig.

Det Miljøøkonomiske Råds rapport fra februar 2010 lader dog ingen tvivl tilbage. Der skal en fortsat strukturtilpasning til. En sikring af en fremtidig økonomisk og miljømæssig bæredygtig udvikling i landbruget nås ikke gennem krisehjælp (16).

Rådgivere på lånt tid

På rådgivningsområdet er antallet af agronomer faldende, og et større generationsskifte er nært forestående. Optagelsen til studierne har dog været faldende gennem en årrække, selv om Landbohøjskolen for nogle år siden fusionerede med Københavns Universitet med den korte betegnelse »KU/Life«. Det betyder at

agronomerne må substitueres i rådgivningssektoren. Nogle har begrædt denne udvikling, men det skal den givetvis ikke, for også landmandstyperne ændres. Morgendagens landmand har sikkert brug for indspil fra rådgivere med andre tilgange til erhvervet end agronomernes (18).

For landbrugsteknikerne i økonomirådgivningen ses en tilsvarende tendens for de teknikere, der supplerede uddannelsen og blev registreret revisor. I mange år var landbrugsrådgivningen den største sektor med ansatte registrerede revisorer, givetvis i kraft af at man kunne gennemgå uddannelsesforløbet samtidig med ansættelsen. Men ændringer i revisorlovgivningen satte en stopper herfor, idet økonomirådgivningen ikke kunne opretholde godkendelsen som praktiksted. De senere år er det teoretiske uddannelseskrav desuden hævet, og tilgangen af registrerede revisorer til økonomirådgivningen er praktisk talt stoppet. Der ligger heri en betydelig latent risiko for økonomirådgivningens fremtidige muligheder, idet det stigende antal selskaber i landbruget kræver en revisorpåtegning af årsrapporten. I det hele taget lever sektoren på lånt tid, idet økonomikontorernes virke med regnskaberne er baseret sig på nogle undtagelsesparagraffer i revisorlovgivningen. Der har været – og kan igen blive – betydelig risiko for at disse undtagelsesbestemmelser ophæves.

Spin

I den politiske verden blev vi introduceret til begrebet spin, der defineres som en præsentationsform, der er med til at dreje et budskab i en bestemt retning. I takt med landbrugets reducerede indflydelse på samfundets og regeringens dagsorden har landbruget også benyttet sig af spin. I den aktuelle gældssituation

rejser spørgsmålet sig om spin også har haft en afgørende betydning her.

Da man i samfundet i øvrigt flyttedes fokus fra gæld til egenkapital gjorde man det også i »Landøkonomisk Oversigt / Dansk Landbrug i tal« (4). Her ændres præsentationsformen for erhvervets samlede indkomst i årene fra 2002-2005, så landbrugets nettoresultat efter renter ikke længere fremgik direkte – det var negativt i årene 2002-04 – og fra 2005 er oplysningerne herom helt udeladt. Erhvervet sætter således ikke selv fokus på dets centrale indtjeningsproblem. I en beskrivelse af kapitalforholdene i »Dansk Landbrug i tal 2009« anføres således: Landbrugets gæld fortsætter med at stige, og erhvervsrenterne udgør en stadig større andel af bruttoudbyttet. Stigningen i gælden var i 2008 på godt 12 %. Dette modsvares dog af en stigning i værdien af landmændenes aktiver, så gældsprocenten er på samme niveau som i 2007.

Det bemærkes at stigningen i aktivernes værdi i betydeligt omfang beroede på ændrede opgørelsesprincipper, hvor man ændrede værdiansættelsen fra offentlige vurderinger til skønnede handelsværdier i de primære driftsregnskaber. I 2006 forøgedes værdiansættelsen med ikke mindre end 84 mia. kr. fra 298 til 382 mia. Og vel og mærke for et produktionsapparat med stort set uændret produktionskapacitet.

På samme vis er det påfaldende, at man i Dansk Landbrug i tal fortsat fremlægger en vedvarende stor produktivitetsstigning i landbruget. I 2009 opgjort til årligt 6,7 % siden 1960'erne (4). Det står i skærende kontrast til rapporten fra Det Miljøøkonomiske Råd, der skriver følgende om produktiviteten i erhvervet (16): De reale verdensmarkedspriser på landbrugsprodukter har haft en faldende tendens i

de seneste 50 år. Denne tendens har også gjort sig gældende i Danmark, hvor de reale landbrugspriser er faldet med knap 90 pct. i perioden 1966-2007. Prisfaldene er historisk blevet modvirket af en produktivitetsvækst i landbrugerhvervet, som har ligget højere end i økonomiens andre sektorer. Således var den gennemsnitlige **årliche vækst i landbrugets produktivitet på 5,4 pct.** målt ved totalfaktorproduktiviteten (TFP) i perioden 1966-89. Den samlede økonomi havde i samme periode en årlig vækst i produktiviteten på 1,7 pct. Fra midten af 1990'erne har produktivitetsvæksten i landbruget været kraftigt faldende og har i de senere år endog været negativ. Er der her tale om spin?

Den danske model duede ikke i praksis

Der blev mange udfordringer for de danske landmænd efter Danmarks medlemskab af EU. Landmændene oplevede gode år og opgangstider, men også store kriser og negativ indtjening. Set over hele perioden var den gennemsnitlige indtjening lav. I kraft af en markant kapitalisering i næsten hele perioden oplevede mange landmænd dog, at de blev forgyldt når de forlod erhvervet. Til skade for de der fremadrettet skal leve af og i erhvervet. Kapitaliseringsstilbøjelighederne blev en svøbe, men vil være sat på stand by for de kommende år.

Samvirket mellem staten og landbruget har været kendetegnende i de sidste 200 år, og det var også et gennemgående træk efter vi trådte ind i EU. Staten tilvejebragte rammevilkårene gennem strukturlovgivningen, uddannelse, forskning, sygdomsbekæmpelse og kvalitetsforskrifter. Inden for disse rammer, som land-

bruget ofte inspirerede til, har landmændene selv haft ansvaret for produktionen på bedrifterne, og gennem deres andelsvirksomheder har de stået for produkternes forarbejdning og afsætning (2).

I de senere år har tendensen dog været, at erhvervet ville og skulle klare sig selv. I 2010 blev det dog igen klart for regeringen, at erhvervet var kørt økonomisk fast, men de igangsatte tiltag sikrer dog ikke en overlevelse. Dertil er gælden blevet for stor. Summen af fortidens gerninger er opsummeret i status. Gælden følger med. Det vi ofte med stolthed kaldte »den danske model« havde vanskeligheder med at klare sig i praksis.

Der har været bred enighed om, at Danmark for at klare sig under globaliseringens vilkår må satse på uddannelse og ny viden. Det har landbruget også brug for. Skeen skal i den anden hånd.

Den tvivlsomme driftsøkonomi i landbruget satte sit præg på mange af perioden landbrugsange. Det gjaldt også Johs. Møllehaves prolog ved De danske landboforeningers 100 års jubilæum i 1993, hvor sidste vers lyder:

*Vi vil håbe jeres nederlag bliver sejre.
Ellers er der ikke rigtig noget at fejre.
Vi vil håbe vi kan læse i avisen,
at dansk landbrug nu igen har klaret krisen.
Vi vil håbe I får alt hvad I behøver.
Gid I står lisså godt som jeres kløver.
Vi vil ønske at I klarer jer i svinget
og vi håber jeres folk i Folketinget
går i tænkeboks med det problem,
hvordan man
gør det knap så svært at være landmand.*

Om artiklens forfatter

Henning Krabbes livsforløb har været som mange andre landbobørn og illustrerer indirekte også udviklingen i landbruget. Henning Krabbe er født 1948 og opvokset på et husmandsbrug i Vendsyssel. Gik ud af skolen efter 7. Klasse, og havde derefter 3 års arbejde som landbrugsmedhjælper. Tog real- og studentereksamen på aftenkursus. Dimitterede som cand. agro. fra Landbohøjskolen i 1973. Var forskningsmedarbejder på Statens Byggeforskningsinstituts afdeling for landbrugsbygninger fra 1973-79. Erhvervede en Ph.D. fra Landbohøjskolen 1977. Skiftede derefter spor som følge af strukturelle omlægninger på forskningssektoren. Flyttede »hjem« til Vendsyssel og blev økonomikonsulent på Landbocentret Brønderslev fra 1979 til 1986. Var ledende konsulent med personale- og økonomiansvar fra 1986 til 1996 for ca. 30 medarbejdere. Blev rådgivningschef og daglig leder af Nordjysk LandbrugsRådgivning fra 1997 til 1999 med ca. 70 medarbejdere. Karrierens sidste opgave var direktør for LandboNord – en fusion mellem 5 nordjyske landboforeninger – fra 2000 til 2008 med ca. 200 medarbejdere.

Henning Krabbe har i alle årene været interesseret i landbrugets driftsøkonomi. Ph.D. afhandlingen var bygningsplanlægning med driftsøkonomisk fokus. I årene som rådgiver var der fokus på driftsøkonomi, mens kollegaer tog sig af skateregnskaberne. Henning Krabbe betjente kunder indtil 2000, hvorefter de ledelsesmæssige udfordringer udfyldte tiden, men den driftsøkonomiske erfaring blev fortsat brugt i den kollektive rådgivning og i foreningsarbejdet.

Referencer

1. **Pedersen, Erik Helmer (1988):** Det danske landbrugs historie IV. Landbohistorisk Selskab.
2. **Skovbæk, Jørgen (2005):** Landboforeningerne i 200 år – i samspil med den danske samfundsmodel. I Landboforeninger i 200 år. Dansk Landbrug, København.
3. **Krabbe, Henning og Jens Chr. Vestergaard (1995):** Fra tusinder til millioner. Et lille tilbageblik om regnskabsføring og økonomirådgivning i Brønderslev og Omens Landboforening og Brønderslev og Omegns Familiebrug 1920-1995. Landbocentret Brønderslev, Regnskabskontoret.
4. **Landøkonomisk Oversigt / Dansk Landbrug i tal.** Flere årgange. De danske Landboforeninger / Dansk Landbrug, København.
5. **Pedersen, Erik Helmer (1993):** Landbosamfundet og Danmarkshistorien. Landboforeninger i 200 år. De Danske Landboforeninger, København.
6. **Mackintosh, Jette (1993):** Landmanden og hans rådgivere. Landboforeninger i 200 år. De Danske Landboforeninger, København.
7. **Krabbe, Henning, Tage Enevoldsen, Carsten Buskov og Søren P. Nielsen (1985):** Tværfaglig rådgivning – en midlertidig mulighed i rådgivningsarbejdet. Ugeskrift for Jordbrug nr. 28,
8. **Christensen, Johannes, K. Jacobsen, K. Lauridsen og B. Ullerup (1985):** Styring af produktion og økonomi i 80'ernes landbrug. Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab.
9. **Møller, Michael og Niels Chr. Nielsen (2009):** Din økonomi. En bog om tid og penge. Børsens Forlag, København.
10. **Krabbe, Henning (2009):** Jordpriser i Illinois. Tidsskrift for Landøkonomi nr. 4.
11. **Traxler, Gregory. (2009):** Toward World Food Security. Presentation. International Farm Management Congress, Bloomington, Illinois.
12. **Thompson, Robert L. (2009):** World Agriculture in Perspective. Presentation. International Farm Management Congress, Bloomington, Illinois.
14. **Hansen, Kjeld (2010):** Venstre skyld i landbrugets fallit. Kronik i Berlingske Tidende 14.1.2010
15. **Lund, Mogens, Morten Gylling og Brian Jacobsen (2010):** Nekrolog over Johannes Christensen. Jord og Viden nr. 2.

16. **Det Miljøøkonomiske Råd (2010):** Landbrug. Rekreative værdier i by og land. Energiforbrug og drivhusgasudledning. International klimapolitik. De Økonomiske Råd, København. http://www.dors.dk/graphics/Synkron-Library/Publikationer/Rapporter/Milj%F8_2010/Disk/Hele%20pub.pdf
17. **Stapelfeldt, Wolfgang (2010):** Tysk landmand tror ikke på danske landmænds trusler om at flytte produktionen mod syd. Flensborg Avis og LandbrugsAvisen 12.2.2010
18. **Krabbe, Henning (2009):** Landbohøjskolen. Refleksioner over en epoke. Jord og Viden nr. 15.
19. **Troelsen, Troels og Finn Østrup (2010):** Sådan kommer dansk landbrug videre. Indlæg i Berlingske Tidende 21.2.2010.
20. **Energistyrelsen (2010):** Danske nøgletal.
http://www.ens.dk/da-DK/Info/TalOgKort/Statistik_og_noegletal/Noegletal/Samlet_energiproduktion_forbrug/Sider/Forside.aspx
21. **Regeringen (2009):** Grøn Vækst, april 2009.
22. **Krabbe, Henning og Henning Otte Hansen (2010):** Affaldsstoffer til energiformål – til hvilken pris? Jord og Viden, nr. 4.
23. **Hansen, Henning Otte (2009):** Hvordan kan vi brødføde en verden i de kommende årtier? Tidsskrift for Landøkonomi nr. 4.
24. **Interpres (2009):** Krisens USA. Hver tiende borger modtog madkuponer i januar.
<http://interpres.wordpress.com/2009/04/06/usa-hvert-tiende-menneske-modtog-madkuponer-i-januar/>
25. **Vesterlund, Jacob, Henning Krabbe, Brian Jacobsen og Jørgen Evald Jensen (2009):**Udviklingen går stærkt – og uden om Danmark. Kronik i LandbrugsAvisen 2.10.2009.

TANKER OM VIDEREUDVIKLING AF DET DRIFTSØKONOMISKE ARBEJDE

Af Norup Studstrup, agronom, tidligere chefkonsulent i driftsøkonomi

delt 1968

Denne artikel bygger på et strategioplæg fra 1971 udarbejdet for De sjællandske Landboforeningers udvalg for driftsøkonomi og for professor K.K. Skovgård. Det er en historisk artikel, og det er tankevækkende at se, dels at mange af problemstillingerne også gælder i dag, dels at en stor del af de foreslåede aktiviteter i dag er på skinner.

På landsplan

På baggrund af høstede erfaringer blandt andet fra arbejdet indenfor De samvirkende sjællandske Landboforeningers Driftsudvalg skal i det følgende skitseres en ramme for, hvordan det driftsøkonomiske regnskabsarbejde kunne tænkes udviklet på landsplan.

Målsætning

Indsatsen på det driftsøkonomiske område må stedse tilrettelægges med henblik på at tilgodese den enkelte landmands behov for faglig vejledning i bred forstand. Herunder at fremme udviklingen af det tværfaglige individuelle vejledningsarbejde. Kun ved at samle kræfterne på tværs af faggrænserne kan der gives systematisk og effektiv vejledning. Overlapning i vejledningsarbejdet, og hvad værre er helt eller delvis modstridende rådgivning, kan kun undgås ved at koordinere vejledningsarbejdet.

Veje og Midler

Det individuelle faglige vejledningsarbejde kan på væsentlige områder indenfor alle fagområder med fordel tage udgangspunkt i driftsregnskabet. Som standardservice forekommer det derfor rimeligt, for ikke at sige nødvendigt, at driftsregnskaberne udarbejdes omhyggeligt og præsenteres på en let overskuelig måde.

Dette indebærer, at regnskabsgrundlaget (kassebog, status m.v.) må være i orden, og opgørelsen må være kontrolleret systematisk, således at grove fejl kun helt undtagelsesvis slipper igennem. For at kunne lave en sådan systematisk teknisk kontrol af regnskabet må den mængdemæssige ydre omsætning (A-regnskaberne) specificeres i regnskaberne (pris og mængde må kunne sammenholdes, ligesom stærkt afvigende udbytter, forbrug af produktionsmidler etc. må undersøges nærmere). Kun derved kan der skabes fornøden respekt om driftsregnskaberne.

På grundlag af de specifikationer og oplysninger, som De samvirkende sjællandske landboforeninger for tiden får indberettet, kan alle grove tekniske fejl i regnskaberne afsløres. Hovedparten af specifikationerne i regnskaberne er endvidere nyttige ja, næsten uundværlige som grundlag for udarbejdelse af effektivitetskontrollen på den enkelte ejendom. Man slår derved to fluer i et smæk ved at specificere regnskaberne stærkt.

Omkostningerne ved gennemførelse af et sådant systematisk regnskabsarbejde kan dækkes af statstilskuddet til det driftsøkonomiske arbejde. I det omfang, landboorganisationerne ønsker det, kan et sådant tværfagligt arbejdsgrundlag derfor stilles til rådighed uden ekstra udgift for de pågældende landmænd.

Der kan være anledning til at koncentrere det driftsøkonomiske arbejde om de medlemmer, der får ført C-regnskab. Denne form for »meningshedspleje« kan være uheldig, idet de øvrige medlemmer derved let bliver forsømt. Det driftsøkonomiske vejledningsarbejde får derved alt for ringe bredde.

Det er imidlertid ikke et mål i sig selv at få udarbejdet et godt driftsregnskab. Regnskabet bør systematisk udnyttes til dets hovedformål – driftskontrollen. Resultaterne fra denne kontrol bør endvidere analyseres nærmere og følges op.

Det er som bekendt langt lettere at påvise fejl og mangler end at rette dem, hvilket erfaringerne fra praksis tydeligt viser. Hovedopgaven i vejledningsarbejdet fremover bliver derfor at undersøge mulighederne for at effektivisere driftsledelsesfunktionen på den enkelte ejendom. Det bliver på denne måde, at det tværfaglige område skal bestå sin prøve.

For at opmuntre og tilskynde konsulenterne til at koordinere den individuelle faglige vejled-

ning bør der holdes lokale tværfaglige møder/kursus. Disse møder/kursus bør omfatte alle konsulenterne indenfor begrænsede områder (4-8 nabeforeninger). Ved disse møder bliver der rig lejlighed til at drøfte mulighederne for at effektivisere vejledningsarbejdet ved koordinering. De kolleger, der arbejder indenfor samme forening, får på denne måde samme information på samme tid (den ene er ikke på et givet tidspunkt »klogere« end den anden). Dertil kommer, at vi fra regnskabssiden får en værdifuld tilkendegivelse af, hvilke regnskabsoplysninger der er relevante, hvilke der savnes, og om der er medtaget overflødige oplysninger etc. På disse møder kan man endvidere drøfte mulighederne for at etablere et samarbejde om udarbejdelse af eventuelle korte kommentarer, der systematisk gives som standardservice til driftsregnskaberne. Den information om driftsmæssige hændelser, den enkelte fagkonsulent i årets løb har indhentet på den enkelte ejendom, kan være et værdifuldt bidrag til forklaring af driftsresultatet. Efter at landmanden har fået regnskabet tilsendt med eventuelle kommentarer, skulle der være gode muligheder for at få en kvalificeret drøftelse med den pågældende om de driftsmæssige forhold.

Tværfaglige møder/kurser

Når de lokale foreningers konsulenter først er blevet motiveret for og fortrolige med at løse visse vejledningsopgaver i fællesskab, kan vejledningsindsatsen aktiviseres yderligere. Afholdelse af kurser/møder for grupper af landmænd, hvor sammenhængen mellem enkelte driftsgrenes økonomi og hele bedriftens økonomi diskuteres, giver bedre forståelse af problemerne. De aktiviteter, der allerede gennemføres i visse foreninger, hvor der arrangeres en svinedag, kvægbrugsdag etc. kunne måske

suppleres med en dag med driftsøkonomi. Økonomien ved kvæg + planteavl, svin + planteavl etc. Det individuelle faglige vejledningsarbejde vil formentlig derved blive mere efterspurgt og levende og være mere i takt med morgendagens krav til vejledning.

Praktiske vanskeligheder

Det må forudses, at der i visse områder vil opstå praktiske vanskeligheder med udviklingen af vejledningsarbejdet efter ovennævnte retningslinjer. Fra regnskabssiden bør der imidlertid gøres en betydelig indsats for at overvinde begyndervanskelighederne.

De foreninger, der har interesseretsig mindst for regnskabernes kvalitet og det driftsøkonomiske arbejde i øvrigt, må i overgangsperioden have støtte fra Landsudvalget. Det bliver formentlig nødvendigt at stille en rutineret mand til rådighed for disse foreninger (en eller måske flere dage i hver forening) for på en diskret måde at hjælpe lidt på gлед. De allerfleste konsulenter bliver positive overfor de driftsøkonomiske opgaver, efterhånden som de bliver fortrolige med problemerne. I de områder, hvor interessen og/eller ekspertisen er ringe, kan det måske blive nødvendigt at etablere et samarbejde med en naboforening.

Separate produktionsregnskaber

I de senere år har konsulenterne på de tekniske områder i stigende omfang begyndt at føre regnskab over specielle produktioner (svine- og kalvekontrol samt fjerkræregnskaber). Landsudvalget for fjerkræ har endog en konsulent ansat til føring af produktionsregnskaber og bearbejdning af regnskabsresultaterne. Især af afstemningsmæssige grunde (kvalitetsmæssigt) er denne udvikling uheldig.

Hvis denne tendens skal bremses, må vi fra regnskabssiden kunne stille et virkeligt relevant regnskabsmateriale til rådighed for de pågældende. Dels må vi være indstillet på at medtage de relevante regnskabs- og driftsmæssige oplysninger, de pågældende måtte ønske, dels må resultaterne foreligge på et forholdsvis tidligt tidspunkt. Dette problem bør Landsudvalget være opmærksom på og søge løst. I modsat fald vil et stigende antal tekniske konsulenter etablere regnskabsvirksomhed i de kommende år. Kravene til regnskabsmæssig information må forventes at vokse stærkt fremover.

Central bearbejdning af regnskabsmaterialet

Den centrale bearbejdning af regnskabsresultaterne må først og fremmest tage sigte på at bearbejde og præsentere den enkelte landmands resultater på en for ham hensigtsmæssig måde. Et velspecifiseret landbrugsregnskab kan ved hjælp af EDB for en overkommelig pris kontrolleres, bearbejdes og sammenstilles med et relevant sammenligningsmateriale (f.eks. en driftsformgruppe, en gruppe teknisk effektive landmænd, kalkuler og/eller andet sammenligningsgrundlag). En individuel udskrift med disse oplysninger giver den enkelte landmand og hans rådgivere en let tilgængelig oversigt over han driftsforhold. Dermed gives en god mulighed for afsløring af alle væsentlige brist i driftsledelsen.

Denne form for central bearbejdning af regnskaberne har endvidere den fordel, at de bearbejdede resultater kan være landmanden i hænde kort til efter, at regnskabet er afsluttet (successiv bearbejdning året igennem).

Regnskabsberetningen

Med henblik på fremskaffelse af egnet materiale til brug i det individuelle vejledningsarbejde vil det næppe være hensigtsmæssigt at medtage enkeltresultaterne i beretningen. Summariske regnskabsoplysninger (som vi traditionelt kender fra de mange hovedtabeller) giver ikke tilstrækkelig information til at danne grundlag for den systematiske driftskontrol. Udvides antallet af oplysninger pr. ejendom væsentligt, vil det af omkostningsmæssige grunde næppe komme på tale at mangfoldiggøre de mange enkeltresultater. Dertil kommer, at enkeltresultaterne først kan komme landmanden i hænde, efter at beretningen er udarbejdet (et halvt eller trekvart år efter afslutningstidspunktet).

Analyser

På grund af tidspres har det ikke tidligere været muligt at foretage grundige og omfattende driftsøkonomiske undersøgelser, fordi resultaterne hurtigst muligt skulle publiceres i beretningen.

Det forekommer derfor hensigtsmæssigt at give analysearbejdet en bedre placering fremover. Analysearbejdet foreslås gennemført løbende året rundt i takt med de ønsker og ideer, der fremkommer. Resultater fra mere omfattende og særligt interessante undersøgelser kunne publiceres i korte pjecer, efterhånden som de foreligger. Resultater fra mindre omfattende og simple analyser kunne tilsvarende publiceres i fagbladene.

Beretningens indhold

Udover en beskrivelse af det faglige indhold vil beretningen herefter hovedsagelig indeholde driftsoplysninger og driftsresultater for erhvervet som helhed (+ måske lidt sekundær land-

brugsstatistik vedrørende produktions- og afsætningsforhold). Endvidere må+ det antages, at det vil være hensigtsmæssigt at medtage resultaterne fra de enkelte driftsformgrupper. Driftsformopdelingen giver et godt billede af driftsforholdene i de forskellige driftsformer og forskydningerne i resultaterne fra år til år. Dertil kommer, at disse resultater også kan udnyttes som sammenligningsgrundlag for regnskaber fra ejendomme, der ikke er medtaget i beretningen.

Statstilskudsreglerne

Hidtil har reglerne for udbetaling af statstilskud til regnskabsarbejdet været sådan, at der betales pr regnskab uden hensyntagen til arbejdets omfang. Denne tilskudsform favoriserer de små og enkle regnskaber på bekostning af de store med mange forskellige produktionsgren, hvor behovet for specifikationer er størst.

Endvidere har det været sådan, at kravene til regnskabernes indhold har været meget forskellige landsdelene imellem. Hvis det forudsættes, at formålet med tilskuddet til regnskabsarbejdet er at fremme driftsvejledningsarbejdet, kan det konstateres, at de nuværende regler er uheldige.

En ændring af tilskudsberegningen, så der i betydeligt omfang tages hensyn til det arbejde, der er forbundet med udarbejdelse af regnskaberne, vil kunne fremme det individuelle vejledningsarbejde væsentligt.

Ændret form for tilskud

Det er muligt indenfor de nuværende reglers rammer at ændre mindstekravene til de regnskaber, der søges tilskud til. Udnyttelsen af denne mulighed løser imidlertid kun et af de væsentlige problemer, vi står overfor, nemlig en forbedring af regnskabernes kvalitet. Det for-

hold, at en del enkle regnskaber hovedsageligt opgøres som C-regnskab for tilskuddets skyld, vil med de aktuelle regler blive et stigende problem. Dette ressourcespild af offentlige midler, men navnlig af kvalificeret arbejdskraft bør undgås. En smidig løsning af problemet er at pulje statstilskuddet for hele landet og derefter graduere tilskuddet til det enkelte regnskab efter arbejdets omfang (antallet af driftsgrene for C-regnskabernes vedkommende og antallet af supplerende oplysninger for A-regnskaberne). Et eventuelt »overskud« på statstilskuddet kan så bruges til at billiggøre det videregående individuelle vejledningsarbejde – større planlægningsopgaver etc. kursusvirksomhed for landmænd vil formentlig i væsentlig grad kunne finansieres via undervisningslovgivningen.

Desværre ses der ikke aktuelt at være praktiske muligheder for denne løsning. Men for at undgå et stigende »misbrug« på grund af uhensigtsmæssige tilskudsregler, bør der snarest tages skridt til at se nærmere på dette forhold.

Afsluttende bemærkninger

Der er i det foregående skitseret en ramme for, hvordan hovedaktiviteterne indenfor det driftsøkonomiske regnskabsarbejde på landsplan kan tænkes fremmet. Der kunne nævnes flere andre måder at gribe sagen an på. Dog er det næppe realistisk at tro, at vi indenfor en overskuelig tid kan undgå at indberette regnskaberne for at opnå at få statstilskud. Dertil er den driftsøkonomiske aktivitet i de fleste områder alt for ringe. Alt for få landmænd er i det hele taget opmærksomme på, at der er god hjælp at få på det driftsøkonomiske område.

Hvad angår den arbejdsmæssige belastning ved fremskaffelse og indberetning af regn-

skabsdata, er der imidlertid betydelige lyspunkter. Andelsgrovarehandelen har besluttet at specificere omsætningen med kunderne på årsbasis på landmandens regnskabsår. Væsentlige dele af den øvrige grovarehandel (KFK m.fl.) vil formentlig hurtigt indse nødvendigheden af at følge efter. Et godt forhold til økonomikonsulenterne (og landmændene/kunderne) er af vital forretningsmæssig interesse. Mejeri- og kontrolforeningerne løser formentlig også snart specificationsproblemet. Der bør lægges pres på slagterierne, således at de også snarest tager denne opgave alvorligt. Det er urimeligt at belaste regnskabskontorerne med »idiot-arbejde«, som EDB-teknikken langt hurtigere og mere effektivt kan løse.

Selve indberetningsproceduren lettes derved, at der for EDB-regnskaberne kun skal indberettes supplerende oplysninger vedrørende arealbenyttelse o. lign., som ikke fremgår af regnskabet. Overgang til EDB-regnskabsføring går stærkt. Her på Sjælland er mere end halvdelen af foreningerne nu gået over til anvendelse af denne teknik til regnskabsafslutning. For C-regnskabernes vedkommende kan opgørelsesformularerne formes sådan, at de kan benyttes som hulleformularer. Der skal derfor kun tages en ekstra kopi til indsendelse til central behandling. Hvis arbejdet tilrettelægges på en hensigtsmæssig måde såvel lokalt som centralt, vil de praktiske vanskeligheder med etablering af en systematisk og effektiv driftsøkonomisk virksomhed, efter de i nærværende notat anførte retningslinjer, være små. Men skal opgaven lykkes, kræves der en handlingskraftig ledelse, vilje og evne til at arbejde sammen på alle niveauer – også på tværs af faggrænserne.

DEN DANSKE KONSUMÆGSSEKTORS UDVIKLING FRA VERDENS STØRSTE ÆGEKSPORTØR TIL HJEMME- MARKEDSERHVERV MED VERDENS SIKRESTE KONSUMÆG I SKAL

Af T. Lysgaard, tidligere generalsekretær i Det Danske Fjerkræråd

Ikke mange af landbrugets sektorer har gennemlevet en udvikling svarende til den danske konsumægssektor. Sektoren har stort set altid på mange områder været foran de andre produktionsgrene. Således var hold af høner i bure en af de første produktionsformer i den moderne intensive husdyrproduktion. Det var også den første produktionsform, der måske netop på grund af dét, fik rettet fokus på dyrenes velfærd på sig.

De første husdyrtællinger fandt sted i slutningen af 1800-tallet, og i 1898 blev der talt knap 4,9 mio. høner. Frem mod 1. verdenskrig voksede bestanden til godt 7,5 mio., hvorefter den faldt med op mod 30%, bl.a. som følge af mangel på foder og manglende mulighed for eksport af æg i skal. Efter 1. verdenskrigs afslutning til begyndelsen af 2. verdenskrig blev bestanden næsten 3-doblet, men også hers spillede verdenskrigen ind, da det blev endnu vanskeligere at få foder, samtidig med at det største eksportmarked, England, ikke kunne betjenes, så bestanden af høner blev reduceret med mere end 60%.

Herefter skete der en udvidelse af bestanden igen, således at bestanden i 1950 var fordoblet i forhold til begyndelsen af 40'erne.

Det rationelle fjerkræhold begyndte i Danmark omkring 1930, hvor man begyndte at udskifte de æglæggende høner hvert år, fordi hønernes ægydelse i det første læggeår er højest. Hertil kom, at teknikken blev udviklet ved at lade rugemaskiner indgå som et element til at sikre hønebestanden i den læggedygtige alder.

I første halvdel af 1900-tallet foregik produktionen i meget små besætninger, jf. nedenævnte tabel.

Tabel 1.

Besætningsstørrelse	1923		1944		1951	
	Antal ejendomme	% af bestand	Antal ejendomme	% af bestand	Antal ejendomme	% af bestand
0 høns og kyll.	-	-	13.301	0,0	23.237	0,0
1-29 høns og kyll.	116.953	10,3	31.289	3,6	24.110	2,1
30-49 høns og kyll.	88.583	17,0	40.069	10,0	22.658	4,4
50-99 høns og kyll.	104.845	36,1	75.005	34,4	53.982	18,5
100-199 høns og kyll.	42.762	28,4	40.319	34,9	57.426	37,8
200 og flere høns og kyll.	6.365	8,2	9.706	17,1	24.422	37,2
I alt ejendomme	359.508	100,0	209.689	100,0	205.835	100,0

Kilde: Statistiske Undersøgelser nr. 25. Landbrugsstatistik 1900-1965, bind 2.

Det var kun i de lidt større erhvervsprægede hønsehold, der blev bygget specielle huse til fjerkræ, ellers blev hønsene holdt i eksisterende bygninger og staldafsnit, der ikke var specielt indrettede til fjerkræ.

Allerede meget tidligt blev man opmærksom på et problem med snavsede æg, og i løbet af 30'erne blev der, især efter krav til eksportæggenes kvalitet, herunder renhed, taget forsvindingsreder i anvendelse.

En gammel skrøne fortæller, at det egentlig var den amerikanske jernbanekonge og mangelmillionær, Vanderbilt, der opfandt forsvindingsreden. Han havde en lille flok høns, som han selv passede, og han bemærkede, at når hønen havde lagt et æg, kiggede den beundrende på det. Det gav ham ideen til forsvindingsreden. Teorien var, at når ægget forsvandt, troede hønen, at den ikke havde lagt et æg, og så var der ikke andet at gøre end at sætte sig ned og lægge ét til. Og sådan blev den ved hele dagen.

Om det var den opfindelse, og ikke jernbanedriften, der gjorde Vanderbilt til mangelmillionær, skal jeg lade være usagt.

Forsvindingsreden blev dog aldrig den helt store succes, hvilket formentlig hænger sammen med, at rederne også skulle holdes rene, og at æggene alligevel skulle indsamles hyp-

pigt for at få den bedste holdbarhed. Så kunne man lige så godt bevare enkeltdyrsreden.

Forsyningsproblemer under verdenskrigene 1914-18 og 1939-45

Som det fremgår af næste tabel, kom ægproduktionen bedre gennem 1. verdenskrig end landbrugets andre produktioner, hvortil kommer, at det lykkedes at holde ægproduktionen fri af maksimalpriser og andre former for reguleringer, som manglen på foder måtte give anledning til.

Som tabellen viser, blev 2. verdenskrig en noget anderledes hård tid for konsumægproduktionen. Englandsmarkedet, som i 1939 havde aftaget over 60% af ægeksporten, faldt med ét slag væk den 9. april 1940. Gennem forhandlinger blev det klargjort, at Tyskland, der i 1939 havde aftaget over 25% af ægeksporten, kunne aftage de mængder, der hidtil var gået til England, men den manglende mulighed for at importere tilstrækkeligt med korn gav problemer, da en betydelig del af ægproduktionen fandt sted på bedrifter, der ikke havde tilstrækkelig egen kornavl. Hertil kom, at besættelsesmagten gave klart udtryk for en interesse i en nedsættelse af fjerkræbestanden, fordi man vurderede tilførslen af flæsk som

Tabel 2.

Produktionsudviklingen under verdenskrigene – 1.000 t					
	Mælk	Oksekød	Svinekød	Æg	Fjerkrækød
1914	3.500	127,3	268,4	47,9	10,0
1918	1.800	138,1	65,2	32,4	7,0
% ændring	- 49	+ 8	- 76	- 32	- 30
1939	5.277	178,6	342,3	134,4	28,0
1945	4.271	139,7	185,8	53,6	15,0
% ændring	- 19	- 22	- 46	- 60	- 46

Kilde: Statistiske Undersøgelser nr. 25. Landbrugsstatistik 1900-1965, bind 2.

vigtigere for Tysklands ernæring under krigen en tilførsel af æg.

Således kom ægsektoren til at betale sin pris for tyskernes besættelse af Danmark.

Det fremgår af en række beretninger fra denne periode, at der opstod et væld af anbefalinger om brug af utraditionelle fodermidler til at erstatte kendte fodermidler. Således blev der lavet forsøg med køkken-affaldskagemel, men dette blev dog anset for at blive for dyrt. Der blev også stillet forslag om indsamling af aks på markerne efter høst, hvor det blev hævdet, at der let kunne indsamles 3-4 hektokilo korn på denne måde på en almindelig gård. Blandt lidt mere utraditionelle fodermidler blev nævnt rønnebær, kastanier, brændenælder, bog og agern, ja selv Landbrugsministeriet kom med et råd om, at man skulle bekæmpe gråspurve, da en gråspurv blev anset for at kunne spise 2½ kg korn om året.

Produktionssystemerne

I første halvdel af 1900-tallet var det med høner på gulv, som i langt de fleste tilfælde havde adgang til en løbegård.

Anvendelsen af bure til høner begyndte at vinde frem, både i England og USA. Der var tale om enkeltdyrsbure, og det blev fremhævet, at i forhold til høner på gulv gav burhønerne flere æg med et lavere foderforbrug, ligesom de

havde bedre sundhed og øjensynligt også et bedre velvære. Arbejdet med at passe burhønerne var herudover væsentligt mindre.

I et af fagbladene blev det i midten af 30'erne omtalt, at der i USA var bursystemer i 3 etager, hvor hønerne ved 5-månedesalderen blev flyttet over i enkeltdyrsbure, og i det anlæg, der blev omtalt med 5.000 høner i bure, lagde disse høner lige så mange æg som 7.000 høner på gulv.

Der var enkelte, der gik i gang med at anvende æglægningsbure, der blev fremstillet på Glostrup Trådvarefabrik, efter at en mindre producent på Amager var blevet dømt såvel ved Byret som Landsret, men frifundet ved Højesteret for dyrplageri ved at have anvendt æglægningsbure. Det var formentlig ikke mindst på grund af en professor i fysiologi ved Landbohøjskolen, der afgav vidneforklaring og erklærede, at han ikke kunne se, at der var forbundet nogen former for ulempe for hønerne, når blot de kunne stå oprejst.

Herefter blev æglægningsburene lovliggjort indtil 1950, hvor dyreværnsloven indførte et forbud mod æglægningsbure med støtte fra både fjerkræsektoren og landbruget generelt.

Produktkvalitet

Det har i mange år været et problem med ægenes påståede kvalitetsforringelse som følge

af ægvask. Dette blev forbudt omkring 1990, og fra da af faldt antallet af klager over dårlige æg både fra detailhandlen og forbrugerne meget drastisk – og eksisterer vel stort set ikke mere. Ægvask foregår dog stadig i en række lande, og herunder især USA, men det kan jo ikke udelukkes, at det er måden ægvasken håndteres på mere end ægvasken som sådan, der har været årsag til en mulig kvalitetsforringelse og dermed klager.

Der blev fra de lande, æggene blev eksporteret til, og i særdeleshed England, der var et vigtigt marked, registreret mange klager over kvaliteten, og det er formentlig kimen til etableringen af Dansk Andels Ægeksport i 1895, som senere er blevet til Danæg. Det blev krævet, at producenterne blev gjort ansvarlige for deres æg, og at der blev påstemplet et nummer på det enkelte æg med angivelse af producenten. Endvidere blev der etableret et bødesystem i afregningen, hvis reglerne ikke blev overholdt.

Indtil da havde ægeksporten hovedsagelig været varetaget af den private æghandel, og etableringen af den første eksporttradition for æg må tilskrives den private æghandel, hvori mod andelssektoren med rette bør høste for tjenesten ved indførelsen af kvalitetsfremmende tiltag og betydelige bestræbelser på en forenkling af ægomsætningen. Også her var man opmærksom på, at rådgivning af producenten var vigtig, og den første konsulent blev ansat i 1887.

I 1897 kom den første bekendtgørelse fra Indenrigsministeret, der påbyder, at æggene skal behandles som let fordærvelige fødevarer og befordres som ilgods til almindelig godstakst. I 1911 kom en lovbestemmelse, der angav, at emballagen om udenlandske æg, såvel ved indførsel her til landet som ved genudførsel, skulle være mærket med ordet »uden-

landsk«, ligesom æggene ved fremstilling til salg og udlevering til køber skulle være mærket med deres udenlandske oprindelse – præcis de samme tanker, der i dag gøres i EU med krav om en obligatorisk oprindelsesmærkning af udenlandsk producerede og importerede varer til EU.

Efterhånden som ægeksporten fik større og større betydning, blev der også mere politisk bevågenhed omkring dette. I 1925 blev der indført lovbestemmelser om, at æggene skulle underkastes statskontrol med bestemte regler for æggenes behandling og pakning, ligesom eksportørerne skulle autoriseres af ministeriet.

Kvaliteten af produkterne har altid ligget ægsektoren stærkt på sinde, og indførelsen af ægkvalitetsloven i 1939 skete da også på initiativ af og efter pres fra den daværende brancheorganisation.

Hermed havde verdens største ægeksportør, Danmark, taget et væsentligt skridt i retning af at sikre kvaliteten og sporbarheden i dansk producerede konsumæg, og afregningen til producenten skulle fremover ske på grundlag af kvalitet med fradrag for manglende imødekomme af kvalitetskravet.

Udviklingen i hovedtræk over de seneste 50 år – i bestanden og produktionen

I 1950 var der ca. 9,5 mio. høner med en produktion på ca. 120.000 tons. Dette steg til knap 11 mio. høner i 1959 med en produktion på knap 160.000 tons, for i 2004 at være opgjort til godt 3,5 mio. høner og en produktion på godt 70.000 tons. Den voldsomme nedgang i ægproduktionen og eksporten skyldes flere faktorer. Noget kan tilskrives utilstrækkelig strukturudvikling og effektivisering. Danmark var således fra 1950 det eneste land, der havde

forbud mod anvendelse af æglægningsbure. Dette forbud blev først fjernet i 1979, hvor det afløstes af væsentlig strengere krav i Danmark, end der var gældende i de øvrige EU lande.

I første halvdel af 1960'erne skete væsentlig ændringer for den danske handel med æg, bl.a. som følge af at Danmark og England ikke kom ind i det daværende EF, og vi mistede dermed det store, lukrative tyske importmarked. Tyskland var på det tidspunkt eneste importør af betydning af æg i Europa. Dansk mulighed for eksport til Tyskland var stort set umuliggjort af EF's daværende system med slusepriser og importafgifter – efter 1973 anvendte vi de modsatte argumenter vedrørende slusepriser og importafgifter, da vi jo nu sad på den anden side af bordet. Noget som Kommissionens embedsmænd ikke undlod at fortælle de danske repræsentanter for den danske ægsektor i relativt tydelige vendinger.

Da Danmark blev medlem af EF i 1973, opretholdt vi et importforbud mod æg fra de andre EF lande med henvisning til, at deres sundhedstilstand ikke matchede den danske.

Den daværende landbrugsminister, Poul Dalsager, meddelte branchen ultimo 1978, at han ikke følte, at han længere kunne blive ved at opretholde importforbuddet, da de saglige og faktuelle begrundelser for dette næppe længere var til stede. Dette resulterede i, at importforbuddet blev ophævet, og hvis der overhovedet skulle være en fortsat dansk ægproduktion, måtte det eksisterende forbud mod bure ophæves. Dette lykkedes, men – som typisk dansk – med supplerende særkrav, således at man i Danmark skulle opretholde et arealkrav, der var strengere end i det øvrige EF, og dermed færre høner i de enkelte bure, end tilfældet var i de andre lande, så der blev opret-

holdt et konkurrenceforvridende meromkostningsniveau i Danmark.

I forbindelse med ophævelsen af burforbuddet var der fra branchens side en klar holdning til, at man ville anvende de produktionssystemer, som forbrugerne efterspurgte, og derfor omfattede anvendelsen af æglægningsbure langt den største del af den danske konsumægproduktion fra 1979 og de første år derefter.

Først efterfølgende steg forbrugernes efterspørgsel efter æg fra alternative produktionssystemer. Også her gik branchen sammen myndighederne i brechen for at bidrage til dette, og med tilskud fra det offentlige blev der lavet en skrotningsordning, hvorved målet var at flytte en tredjedel af hønerne fra burene over i alternative systemer, hvilket lykkedes.

Holdningen både fra det offentlige og fra branchens side var derefter, at skulle der flere høner fra burene over i alternative systemer, måtte det være forbrugernes efterspørgsel der var afgørende for dette.

Strukturen i den danske ægproduktion blev der for alvor gjort noget ved i slutningen af 60'erne og 70'erne, ikke mindst inspireret af initiativer fra Dansk Andels Ægeksport, det nuværende Danæg. De små besætninger med under 100 høner blev reduceret fra ca. 140.000 i 1960 til godt 5.000 i år 2000, og andelen af hønebestanden i disse faldt fra 42% i 1960 til ca. 2% i år 2000. Samtidig steg andelen af høner i besætninger på 1.000 høner og derover fra 4% i 1961 til ca. 97% i år 2000.

Ægproduktionens økonomi

Den danske ægproduktion nåede sit højeste punkt omkring midten af 1960'erne, og ud fra det Landøkonomiske Driftbureaus publikationer og demonstrationsbrugene for fjerkræ kan

der gives et billede af økonomien i produktionen. Det materiale, der indgik i Driftsbureauet, omfattede flere ejendomme end materialet fra demonstrationsbrugene med den forskel, at det materiale, der indgik i Driftsbureauets beregning, stammede fra ejendomme, hvor ægproduktionen havde en mindre økonomisk betydning for den enkelte bedrift, end den havde på demonstrationsbrugene, hvor ægproduktionen som oftest var den væsentligste faktor i ejendommens samlede økonomi.

Daværende konsulent, Børge Svendsen, Landsudvalget for Fjerkræ, lavede i 1961 en sammenligning mellem resultaterne fra Driftsbureauets og demonstrationsbrugenes besætninger for årene 1957-58 til 1960-61, og den simple udledning og vejledning af demonstrationsbrugenes resultater var, at fulgte ægproducenterne demonstrationsbrugenes adfærd, ville man kunne opnå de samme resultater.

Tabel 3.

	Antal æg pr. årshøne	Arbejdsfortjeneste pr. årshøne, kr.
Demonstrationsbrugene		
Bedste tredjedel	237	16,81
Mellemste tredjedel	210	11,51
Ringeste tredjedel	187	7,36
Driftsbureauet	168	7,35

Landsudvalget for Fjerkræ fik flere ægproducenter til at indsende regnskabsmateriale og produktionsnotater således at der kunne skabes et mere sikkert materiale til belysning af udviklingen i produktivitet og økonomi. På baggrund af dette materiale fra Landsudvalget for Fjerkræ, Landøkonomisk Driftsbureau m.fl. har L. Yding Sørensen udarbejdet

følgende opgørelse af økonomien i ægproduktionen i perioden 1951-67.

Økonomien i ægproduktionen 1950-67

Tallene i tabel 4 nedenfor illustrerer produktivitet og økonomi i ægproduktionen i opturen i 1950'erne og nedturen i 1960'erne. Ægydel-sen steg jævnt op gennem 1950'erne. Midt i 1960'erne steg den ekstraordinært, hvilket sikkert kan henføres til, at Landsudvalget for Fjerkræavlens import af avlsmateriale i 1961 er blevet opformet og kommet ud i produktionen på dette tidspunkt. Foderforbruget vist et jævnt fald fra ca. 4 til ca. 3,5 kg pr. kg æg. Foderprisen steg pænt efter 1961, hvilket kan henføres til de etablerede kornordninger.

Arbejdsfortjenesten pr. årshøne, der her defineres som indtægt minus foderudgift, afskrivninger af høne, husleje, m.m. var unormalt lav i 1950-51, hvilket skyldes en utilfredsstillende pris på englandsmarkedet dette år. Med et arbejdsforbrug pr. årshøne på 1,5 - 2 timer og et niveau for arbejdsfortjenesten på næsten 2 gange en faglært industriarbejders timeløn, kan den dog ikke siges at være katastrofal lav.

Med de følgende 7 år må nærmest karakteriseres som en guldalder for ægproduktionen med et prisforhold mellem æg og foder på over 7 og en arbejdsfortjeneste på 2-3 gange en faglært industriarbejders timeløn. Konsu-mægsproduktionen steg da også i denne periode fra 122 til 153 mio. kg.

Men i 1958-59 faldt arbejdsfortjenesten til under 10 kr. pr. årshøne, og dermed begyndte nedturen. Hvor alvorlig situationen blev for ægproduktionens økonomi illustreres bedst af, at arbejdsfortjenesten pr. årshøne fra og med 1961-62 var lavere end den faglærte industriarbejders timeløn, og dette misforhold blev

Tabel 4. Økonomien i ægproduktionen 1950 - 1967

År	Æg pr. årshøne	Foder pr. kg æg - kg	Ægpris kr. pr. kg ²⁾	Foderpris/tønde ²⁾	Arbejdsfortjeneste	Æg/foder	Timeløn ³⁾
1950-51 ¹⁾	192	-	3,03	-	7,75	-	4,13
1951-52 ¹⁾	193	-	3,78	-	11,27	-	4,50
1952-53 ¹⁾	195	-	3,81	-	13,34	-	4,67
1953-54 ¹⁾	193	4,10	3,50	-	12,86	-	4,88
1954-55	198	3,80	3,67	50,30	12,84	7,3	5,09
1955-56	195	4,00	4,20	53,00	15,94	7,9	5,46
1956-57	201	4,00	3,54	49,20	10,73	7,2	5,78
1957-58	205	3,90	3,65	47,20	14,23	7,7	6,00
1958-59	212	3,70	3,11	49,80	8,64	6,2	6,49
1959-60	221	3,60	3,23	48,70	10,95	6,6	7,00
1960-61	216	3,60	3,56	48,80	15,33	7,3	7,83
1961-62	215	3,50	2,80	54,60	2,81	5,1	8,66
1962-63	216	3,50	3,67	58,20	11,07	6,3	9,34
1963-64	219	3,50	3,32	57,90	5,19	5,7	9,52
1964-65	229	3,44	3,66	58,70	8,83	6,2	10,32
1965-66	225	3,63	3,85	63,60	7,96	6,1	12,79
1966-67	229	3,48	3,79	64,90	4,96	5,8	13,86

1) Tallene for disse år har udgangspunkt i driftsbureauets undersøgelser. Fra 1954-55 og fremefter er tallene fra demonstrationsbrugene.

2) Priserne er oplyst af kilde: L. Yding Sørensen

3) Timelønnen for mandlige faglærte i industri og håndværk i hele landet

Kilde: L. Yding Sørensen

øget i løbet af 1960'erne. Arbejdsundersøgelser i fjerkræholdet på dette tidspunkt viste, at en årshøne krævede ca. en times arbejdsindsats, og for mange hønselholdere – især på mindre ejendomme – var det ikke svært at regne ud, at det økonomisk set var bedst at tage et job i industri eller byggeri, der på dette tidspunkt råbte på arbejdskraft.

Tabeloversigten over produktivitet og økonomi i perioden 1967-2007 baseret på hovedtal fra regnskaberne fra demonstrations- og

regnskabsbrug giver et rimeligt godt billede af udviklingen i den danske ægproduktion.

Tabellen er opdelt i perioder, der illustrerer ændringerne i produktionssystemerne. I en kort periode fra en ca. 1970-79 fandt en del af produktionen sted med hældende netgulv. Fra 1979, hvor tilladelsen til æglægningsbure blev givet, vandt disse indpas, og fra og med 1985-86 består hovedparten af talmaterialet fra produktionen i æglægningsbure.

Tabel 5. Udviklingen i ægproduktionens økonomi 1967/68 - 2007

Type	1967-74	1975-85	1986-97	1998-2007
DB pr. indsat høne pr. år	7,75	7,40	24,23	29,27
Skøn for husleje pr. indsat hønr pr. år	4,75	5,50	14,00	19,00
Rest til arbejds løn pr. indsat høne pr. år	2,70	1,90	10,23	10,27
Arbejdstid pr. år, timer	1.920	1.775	1.630	1.630
Minutter pr. høne pr. år	30	10	4	3
Høner pr. arbejdstime	2	6	15	20
Antal høner pr. mand	3.840	10.650	24.450	32.600
Mulig arbejds løn pr. time ved pasning af høner	5,40	11,40	153,45	205,40
Timeløn for faglært arbejdskraft jf. Danmarks Statistik	22,68	65,20	129,40	197,04

Tabel 6. Bure, net og gulv. Produktivitet og økonomi 1980-81 – 1983-84

Type	Æg/indsat 364 dage	Ægvægt g	Kg æg/høne pr. år	Foder pr. kg æg, kg	Døde pct.	DB/indsat høne/år kr
Bure	271	61,1	16,56	2,52	6,8	14,91
Net	249	61,1	15,21	2,86	10,6	3,38
Gulv	257	60,7	15,60	2,89	8,7	2,82

Kilde: regnskabsbrugene 1980-81 – 1983-84

Tabel 7. Bure, net og gulv. Produktivitet og økonomi 1980-81 – 1983-84

Type	Æg/indsat 364 dage	Ægvægt g	Kg æg/høne 364 dage ¹⁾	Foder pr. kg æg - kg	Døde pct.	Ægpris kr/kg	DB/indsat høne/år kr
Bure, hvide æg	314	62,6	19,66	2,06	5,0	5,90	27,71
Skrabeæg, brune æg	281	63,4	17,82	2,49	10,2	8,73	53,74
Fritgående, brune æg	262	62,6	16,40	2,50	8,8	9,77	63,40
Økologiske, brune æg	242	63,0	15,25	2,75	13,0	14,67	86,05
Økologiske, hvide æg	271	62,4	16,91	2,45	8,9	15,31	113,80

Tallene for de økologiske hvide er fra perioden 2002-2007. De øvrige tal er fra perioden 1995-2007.

1) tallene for de fritgående og de økologiske dækker kun en æglægningsperiode på 336 dage, mens de for bure og skrabeæg dækker en æglægningsperiode på 364 dage

Tabellen understreger den meget kraftige udvikling, der fandt sted fra 1960'erne frem til 2007 med hensyn til struktur og produktivitet. Gennemsnitlig holdstørrelse steg fra 1.000 til 1.500 høner til små 20.000 i æglægningsbure i 2007. Antallet af æg pr. indsat høne steg fra ca. 175 til ca. 315 i år 2000 – en stigning på 80%.

Af de afgørende faktorer for denne forbedring kan fremhæves avlsarbejdet, bedre foder, management og ændring af produktionssystemer. De samme faktorer havde en indflydelse på faldet i foderforbruget fra ca. 3,5 kg pr. kg æg til godt 2 kg i år 2000, hvortil kommer at dødeligheden faldt fra ca. 20% ved gulvdrift til ca. 5% ved burdrift.

Tabel 6 viser regnskabsbrugen tal for 1980-81 til 1983-84 opdelt efter produktionssystemer, dvs. æglægningsbure, hældende netgulv og gulvdrift.

Tabel 7 viser regnskabsbrugen tal for perioden 1995-2007 opdelt efter produktionssystemer. Også her noteres markante forskelle i produktivitet mellem æglægningsbure og gulvdrift.

Afslutning

Den danske ægsektor kan på mange måder karakteriseres som en pioner indenfor dansk landbrug og som værende visionær og meget proaktiv i en periode på over 100 år. Med initiativ til en ikke ubetydelig eksport allerede tilbage i 1870-80'erne suppleret med initiativer til iværksættelse af kvalitetskontrol og –afregning med en sporbarhed, der næppe kunne findes på noget andet område.

Til illustration af dette kan nævnes, at en englænder på et hotel i London udtalte sin tilfredshed med kvaliteten af det pågældende æg

og gav udtryk for, at det kunne have været interessant at møde den producent, der havde foranlediget produktionen af ægget. Til dette replicerede tjeneren, at det ikke var noget problem, idet ægget var forsynet med et identifikationsnummer, hvorved man kunne finde frem til det pågældende produktionssted. I henhold til overleveringen blev dette gennemført, og den pågældende hotelgæst mødte således ved en senere lejlighed den producent, hvis høner havde produceret det pågældende æg.

En vis fransk præsidents nægtelse af at optage England, og dermed også Danmark, i EF bevirkede, at det betydeligste eksportmarked med ét slag forsvandt, og ægproduktionen måtte tilpasse sig den nye situation. Dette skete, og med dansk indtrædelse i EF, og senere krav om ophævelse af det forbud mod æglægningsbure der var gældende i Danmark, tilpassede produktionen sig igen, omend der fortsat – man kan næsten sige som en naturlov – var forhøjede produktionsomkostninger ved produktionen i Danmark som følge af særkrav.

På ny tilpassede ægbranchen sig ved suverænt at satse på det danske marked, og gennem målrette indsats står den danske ægproduktion i dag med verdens sikreste æg, der ikke kan, og ikke bliver, substitueret med udenlandske produkter i den danske detailhandel, da forbrugerens bevidsthed om fødevarer sikkerhed i hvert fald er slået igennem på konsumægsområdet.

Den danske ægbranche har opfyldt kravene til at kunne opnå særstatus, som EU lovgivningen giver grundlag for, hvilket vil betyde fri adgang til bl.a. det svenske marked og kontrolforanstaltninger overfor de, der måtte ønske at forsøge at afsætte konsumæg på det danske marked.

Branchen fortjener, at det berettigede krav om særstatus snarest implementeres.

EU's største udfordring er at sikre, at vedtagen lovgivning gennemføres på ensartet måde samtidig i alle medlemslande. Der er alt for mange eksempler på, at dette ikke er sket, hvilket kun kan beskrives med ét ord: Legaliseret konkurrenceforvridning.

EU står nu overfor en ny udfordring, idet de traditionelle bure skal være udfaset senest 1. januar 2012, hvilket blev besluttet ved EU lovgivning besluttet tilbage i 1999. En ikke ubetydelig del af EU's medlemslande og produktionen i disse har endnu ikke taget de nødvendige skridt til at sikre, at denne lovgivning kan gennemføres. Det er et ubetinget krav fra den danske branches side, at vedtagen lovgivning gennemføres og efterleves. Frygten for, at dette ikke sker også i dette tilfælde, er uhyre realistisk, da en række sydeuropæiske lande har meddelt, at de ikke kan nå at få gennemført lovgivningen. Og for kort tid siden har Polen anmodet om, at man får udsat gennemførelsen fra 1. januar 2012 til 1. januar 2017. Hvis det får lov at passere, vil det betyde, at en lovgivning, der har stimuleret 13 års overgangsperiode, bliver forlænget til 18 år, hvilket kun kan beskrives som klart uacceptabelt.

EU og medlemslandene har en forpligtelse til at sikre gennemførelse af lovgivning, hvor der er givet en rimelig overgangsperiode. Alt andet vil være konkurrenceforvridende og demoraliserende.

Forfatteren har været beskæftiget med bl.a. den danske ægbranche siden 1. februar 1973, og en væsentlig del af oplysninger i nærvæ-

rende artikel bygger på informationer modtaget af tidligere kontorchef i det daværende Landsudvalg for Fjerkræ, L. Yding Sørensen.

Om artiklens forfatter:

- 1973 – 2009 Generalsekretær for Det Danske Fjerkræraad med tilknyttede organisationer
- 1973 – 2008 Formand for EU Kommissionens rådgivende komite for æg og slagtefjerkræ
- 1973 – Generalsekretær i *avec*, den europæiske fjerkræssammenslutning
- 2005 – Vice President, International Poultry Council

LANDBRUGETS OVERSKRIFTER GENNEM 37 ÅR — EN FORSTÅELESMODEL

Af Jørgen Ougaard

Efter murens fald stod jeg for den første danske factfinding til Polen på landbrugsområdet. Vi var en lille delegation fra landbruget og landbrugsministeriet og Magda, vores polske tolk.

Det er vist sjældent, man på en enkelt uge kan blive så meget klogere. Vores fordomme blev gjort til skamme. Der var asfalt på vejene, der var strøm i el-ledningerne, der var elever på landbrugsskolen og tog til tiden. Der var masser af maskiner i landbruget. Det var reelt sådan, at danske journalister og fotografer kom på hårdt arbejde i det vestlige Polen for at finde og få et billede af en hest.

Konkurrencekraften – sammenhængskraften

I dansk landbrug var der bekymring. Det var et iboende karaktertræk, i hvert tilfælde i organisationerne, at man var bekymret. Axelborg var passiv, når det gjaldt direkte hjælp til de nye kolleger, medens landmænd mange steder på lokalt initiativ samlede brugte maskiner sammen til de baltiske lande. Nu ville vi blive udkonkurreret igen – denne gang af billig jord og billig arbejdskraft i Central- og Østeuropa. Hvad ville der ikke ske, når de fik markedsökonomiens muligheder!

Jeg holdt beroligende foredrag. Landbruget er et viden-erhverv og et kapitaltungt erhverv. Landbrug kræver organisering for at vinde i konkurrencen. De nye kolleger fra Central- og Østeuropa blev chokerede, da de opdagede, at

markedsökonomiens organisering, bureaukrati og papirarbejde var nok så omfattende, som de var vant til i planøkonomien. Det var bare anderledes velfungerende og til dels meningsfuldt. I Central- og Østeuropa var ejerskabet til jorden uklart. Dervar praktisk taget ingen fungerende organisering i erhvervet, en meget svag landmands »kultur«, og samspillet med myndighederne var dårligt. I Rusland var der senere en gammel mand, der forklarede mig, at »den sidste landmand« var død. En kultur og en mentalitet var forsvundet, landbruget var fortabt. Rusland leder stadig efter landmanden. Ungarn var et betydeligt eksportland på svinekeødområdet – sådan er det ikke mere.

Henning Otte Hansen har ofte i sin videnskabelige produktion henvist til udenlandske analyser af dansk landbrug, som forklarer eks-

porten og konkurrencekraften ved organisationen. Rådgivningen sikrer, at ny viden hurtigt omsættes til praksis og kommer ud til landmændene. Andelsselskaberne organiserer afsætningen. Landmændene er organiserede på markedet i modsætning til, hvad man så i Central- og Østeuropa, nemlig fortabte landmænd. De danske landmænd har i et århundrede helt naturligt sikret sammenhængen og udviklingen internt i erhvervet. På centralt hold samlede organisationerne samtidig trådene i forhold til politik og politikere i Danmark og EU.

Med dannelsen af Landbrug & Fødevarer blev der gjort op med selvfølgeligheden i landbrugets organisationer til fordel for en mere målrettet indsats. I Landbrugsraadet blev brugt tid, snak og kræfter på at holde sammen, udvikle et fælles billede af erhvervet og diskutere sig frem til den fornuftige retning ind i fremtiden. Vedtægterne i Landbrug & Fødevarer sikrer en anderledes strømlining ved af fastslå, at der er en Primærbestyrelse og en Virksomhedsbestyrelse, og »Primærsiden og virksomheds-siden kan ikke blande sig i hinandens beslutninger«.

På primærsiden fastholdes erhvervets fælles aktiviteter til sikring af konkurrencekraften nemlig Dansk Landbrugsrådgivning. På virksomhedssiden forsvinder den tidligere udtrykte ambition om fælles fremme af andelsinteresser. Der er nu få og store andelsselskaber i erhvervet, og brancherne har mistet indhold eller er forsvundet. Virksomhederne træder direkte ind i Virksomhedsbestyrelsen, og den fortsættende fælles organisation er Dansk Landbrug, der skifter navn til Landbrug & Fødevarer.

Et erhverv i tilbagegang

Thorkil Kristensen, der var venstremand og finansminister 1950-53, indførte en række eks-

traskatter, forbrugsafgifter og tvungen opsparring. Han fik tilnavnet Thorkil Livrem, og det var vist positivt ment.

Thorkil Kristensen var en af de første fremtidsforskere. En af hans analyser var, at landbruget pr. definition er et erhverv i tilbagegang i forhold til andre sektorer i samfundet. Han tænkte formodentlig på landbruget som et fødevareproducerende erhverv, som vil være i tilbagegang i takt med, at velstanden stiger, og forbruget af mad relativt bliver mindre og mindre.

I mange år blev det i landbrugets statistikker fremhævet, hvordan fødevarernes andel af det samlede forbrug blev mindre, og hvordan landmandens andel af mad-forbrugerkronen blev mindre og mindre. Der var lang vej til den erkendelse, at landmandens mindre og mindre andel af mad-forbrugerkronen netop er andelsvirksomhedens udfordring og rum for værditilvækst og magt på markedet.

Først i 70'erne holdt vi mange foredrag om, hvor billig EF's landbrugspolitik var. Så vidt jeg husker, sammenlignede vi med en pakke cigaretter om ugen. Rationalet var sikkerhed mod sult. Jeg forstod det først selv, da en hollandsk kollega beskrev, hvordan hollændere døde af sult under den tyske besættelse.

Siden da har frygten flyttet sig fra sult til cigaretter. Danmark er ikke et landbrugsland. Morten Korch og Poul Reichardt er historie. Fødevareproduktionens betydning for valuta-indtjening og beskæftigelse er ikke, hvad den var. Erhvervspolitisk lever disse kerneydelser for samfundet stadig, men det selvfølgelige interessefællesskab mellem regering, politikere og landbrugets organisationer er væk.

Er landbruget så dømt til evig tilbagegang? Svaret har vist sig at være nej. Til gengæld er landbruget blevet omdefinert til at handle om

andet end fødevarer, nemlig miljø, landskab og senest grøn energi. Fødevarer er ikke mad, men den mægtigste spiller på sundhedens mark.

Økologiens historie viser, hvor svært det har været for landbruget at omdefinere sig selv. De første økologer var nærmest forrædere. Deres produktionsmetoder blev set som en anklage og en mistænkeliggørelse af de »rigtige« og moderne landmænd. Landbrugets nye placering er dikteret udefra og er ikke formet af erhvervet selv i en erkendelse af udviklingen.

Det har været en vanskelig proces næsten at nå frem til en ægte lovprisning af forskelligheden i landbruget. I andelsselskaberne handler historien om kvalitet og ensartethed, om lurpak og bacon. Fremtiden handler om forskellighed: Vil du ha' din ost fra en svensk eller en dansk Arla-ejer?

Landbruget skal føles godt. Morten Korch føles godt. 3F er en fagforening. Det er ikke vigtigt, hvad de 3 F'er står for. Det vigtige er, at 3F føles godt og bliver passet omhyggeligt.

Hvis vi var internationale, ville den centrale organisation hedde FEEL. Det føles varmt. Og hvis man insisterer, har det også en betydning: Food, Environment, Energy, Landscape.

Eksport fra et tilbagestående hjemmemarked

Danmark er tilbudsavisernes land. Måske kommer det af det danske klima. Vi skal overleve, medens vi drømmer om ferie i de varme lande. Frisk frugt i Thailand, tomat og melon i Italien, en forkælet coq au vin i Frankrig eller en ordentlig schnitzel i Bayern. Eller hvad med klingende frost, glitrende sne og frokost på pisten med verdens bedste brød.

Mad er vigtigt for danskeren, men det har det med at træde i karakter i udlandet. Her fandt vi ud af, at mad kunne være spændende

og nyt. Mad kunne have karakter. Så begyndte vi at importere mad. Ost og vin. Pizza og olivenolie. Eksotiske frugter. Det blev klart, at hjemmemarkedet ikke var et lukket marked, hvor de danske andelsselskaber var i fred for konkurrencen fra udlandet.

Vi skal stadig til udlandet for at imponeres over et supermarked med mangfoldighed og et svulmende udbud af specialiteter. Når et dansk supermarked forsøger sig med en delikatesse eller en fiskeafdeling, »lukker« vi den. Vi køber ikke noget. Der mangler ligesom identifikation eller personificering af det gode tilbud. Forbrugerne er jo ikke født med at vide, hvad der er bedst for dem selv. Men se godt efter: Der er gradvis sket utrolig meget. Pålægget er skåret i brandede skiver. Kartoffler kan købes til enhver kilopris for ikke at tale om kiloprisen på snacks. De dygtige skaber markedet.

I landbruget var det populært at fortælle historien om forbrugeren, der siger et, men gør noget andet. Så laver vi en pølse med mere kød i. Halvt så stor og dobbelt så dyr. Bliver den solgt? Nej! Eller bliver den alligevel solgt, når landmanden selv står på markedet og fortæller pølsens historie? For nylig mødte jeg en landmand i Brugsen, han solgte Dansk Kalv. Der er altid bevægelse på markedet.

Det var hårdt arbejde at fastholde en stor plads på hjemmemarkedet. Om det strategiske svar er »dansk« eller »regionale danske specialiteter« eller »en landmand som afsender« eller »brands« eller »lav pris« er ikke afgjort endnu.

Helt tilbage i 1980'erne gav regeringen støtte til produktudvikling. Ordningen blev kaldt MPU – markedsorienteret produktudvikling. Det var noget af et opdragelsesprojekt fra myndighedernes side, og det var meget inspireret af USA: Convenience og eating on the

run. I den mere innovative ende var der forbil- leder at hente i sydeuropæiske regionale spe- cialiteter eller i kokkes tilgang til mad. For ek- sempel i den gode råvare. Forbrugerens invol- vering blev også eksemplificeret med den poli- tiske forbruger.

De kloge hoveder bag MPU-ordningen an- lagde et noget mekanistisk markedssyn: Lav en analyse og få øjnene op for, hvad det er, forbru- gerne vil have, og lav så det. Modellen blev kaldt fra bord til jord. Sådan vinder man ikke på markedet. Man vinder ved at gå foran.

EU's landbrugspolitik. Fra støtte til marked

Dansk landbrugs fordel af EU-medlemskabet har altid været den frie adgang til markedet. Politisk har diskussionen på mærkværdig vis handlet om noget andet: Støtte. Støtten har i årtier støt og roligt været på retur, og markedet tager over.

Efter Kul- og Stålfællesskabet var den fælles landbrugspolitik den store milepæl i udviklin- gen af det europæiske fællesskab. Man bandt hinanden i et skæbnefællesskab om industri- elle resurser og sikker madforsyning.

Det fælles prisniveau for landbrugsvarer blev det høje tyske prisniveau. Dette niveau lå langt over det franske, og Frankrig indførte nationale afgifter på korn for at sikre en vis afbalancering.

Efter den gode succes med investeringer i overensstemmelse med prisniveauet og sikrin- gen af fødevarerforsyningen har EU's land- brugspolitik handlet om at komme ned i pris- niveau – til verdensmarkedet. Alt i alt ser pro- cessen ud til at vare 45 år, og markedet tager over igen.

Før dansk EU-medlemskab i 1973 og mange år frem var landbrugspolitik omdrejningspunk-

tet for landbrugets organisationer. I mange år var de årlige prisforhandlinger i EU helt centrale for organisationsarbejdet.

Nu skal organisationerne i den historiske logik arbejde mindre med politik og mere med at udvikle erhvervet til at tage markedets ud- fordringer op. Mindre eksternt og mere internt arbejde.

Markedsvinderen

Andelsselskaberne skulle videreudvikle deres strategier. Det tog tid at få udfordringerne gen- nemdrøftet i andelshaverkredsen. Det var jo hen i vejret, at en flaske vand i supermarkedet kunne koste mere end en liter mælk! Kunne man lære noget af det? Ja!

Nu går det rigtig godt. En vare har den værdi, som kunden lægger i den. Fødevarer har en sjæl. Sjæle er som bekendt ikke sådan uden videre til fals. Falske sjæle bliver afsløret.

Økologerne har et ståsted og et tilbud, som de står inde for. Arla har en overbevisning: »Tættere på naturen«, og i samspillet med an- delshaverne om produktionen af mælk spiller omtanke for miljø og dyrevelfærd en stor rolle. Danish Crown markerer sig også i relation til andelshaverne som en producent af fødevarer og altså ikke som et slagteri, hvor ejernes grise bliver forædlet. I denne proces valgte man på et tidspunkt at stå inde for dyrevelfærd, me- dens miljøansvaret ikke blev gjort til et anlig- gende mellem andelshaver og virksomhed. Det var for langt fra produktet. Naturligvis med en undtagelse for afsætningen af økologisk svin fra en lille kreds af andelshavere. Markedsvin- deren er den virksomhed, der tilbyder marke- det det rigtige produkt. Ingen kender fremti- dens produkt, og man kan ikke spørge forbru- geren om et produkt, hun ikke ved, hun ville købe, hvis det var i køledisken. Vinderen på

markedet er den virksomhed, der tror på det rigtige, står inde for det og satser på det. Man kan ikke vinde med et produkt, man ikke selv bryder sig om.

I denne stræben er supermarkedet en partner eller et redskab og ikke en fjende. Partneren stiller hylder til rådhed og har en masse data om forbrugernes adfærd. Men man kan ikke putte disse data i en talknuser og få opskriften på succes ud i den anden ende.

Som fødevarevirksomheden skal være effektiv, skal supermarkedet have styr på logistikken. Vinderen er stadig den, der svinger bedst med forbrugeren. Fokus skal være på den melodi, man spiller. Man skal selv kunne lide den. Og det er fascinerende, at så få noder kan blive til så mange og så forskellige melodier.

Der er i øvrigt opfundet et begreb, der gør det muligt at fokusere på flere ting samtidig. Effektivitet og besparelser i driften på den ene side, og produktudvikling og markedsføring på den anden side. Det hedder »innovation«. I virkelighedens verden må man vælge.

Endnu tættere på markedet og forbrugeren

Den stærke markedsposition for Lurpak og bacon har sit udspring i landmanden. Kodeordet var kvalitet. Der blev udviklet afregningsmodeller, hvor andelshaverne besluttede at straffe de kolleger, der producerede mindre gode råvarer. Rådgivningen udviklede avlssystemer og fodringssystemer, der fokuserede på kvalitet og økonomi i landmandens produktion.

Kvalitetsindsatsen blev bred og succesfuld, så de enestående produkter blev standard. Det muliggjorde succesfuld eksport af bulkprodukter. Det har været svært at komme videre fra denne historiske binding til mængde og ensartethed. I mine unge år havde jeg for en fransk

delegation arrangeret et gårdbesøg på en moderne svinebedrift. Jeg fik ordre om at finde et andet besøgssted. »Min« landmand var en af de første, der krydsede svineracer, og dermed satte spørgsmålstegn ved den danske landrace. Det måtte være en forbrydelse.

I en periode glemte man, at kvaliteten kommer fra råvaren, og at kvalitet hele tiden skal udvikles både i indhold og udførelse. Omkostningsniveauet i Danmark tilsiger selvsagt, at bulk-eksport ikke er fremtiden, og det er der fuldt fokus på i virksomhederne.

Bredden, forskelligheden, mangfoldigheden i udbudet betyder samtidig, at man skal være tæt på forbrugeren for at være blandt de bedste. Arla's ejerskab og drift af mejerier i UK og Danish Crowns investeringer på udenlandske markeder er konsekvensen af, at man skal være tæt på kunden på eksportmarkedet. Man skal i realiteten være »lokal«. Eksportmarkedet bliver et hjemmemarked, hvor man allierer sig med lokal produktion.

Henning Otte Hansen har i sin videnskabelige produktion indgående beskrevet internationaliseringens mange trin fra eksport til nu et utal af datterselskaber i udlandet. Det spørgsmål, der på et tidspunkt vil blive besvaret er, om sluttrinnet er et internationalt andelsselskab, eller om det er muligt at standse ved et dansk andelsselskab, der ejer andre selskaber i udlandet.

Fortid: At tjene penge for andelshaverne! Fremtid: At tjene penge til andelshaverne?

Denne artikel er inspireret af tidens undertiden udkældte politiske kommentatorer. Disse kommentatorer er ulideligt kloge, og de behøver ikke føre bevis for deres udsagn, det er ganske uvidenskabeligt. De gør sig til herrer over at sætte dagsaktuelle sager ind i et læn-

gere perspektiv. De tillader sig at minde os om det, vi godt ved, men ikke rigtig vil kendes ved. De tillader sig også at gøre sig kloge på politikernes motiver og »beskylder« dem ofte for at tænke på genvalg, genvalg, valg.

Hvad er så forskellen på, at »andelsselskaberne tjener penge for andelshaverne« og »andelsselskaberne tjener penge til andelshaverne«?

Når andelsselskaberne tjener penge »for andelshaverne« er den fælles økonomiske aktivitet en integreret del af medlemmets økonomiske aktivitet på bedriften: Mælken forædles, svinene forædles og forsyningen med foder og gødning optimeres efter kvalitet og pris.

Når andelsselskabet tjener penge »til andelshaverne« er det løsrevet fra ejerens egen økonomiske aktivitet. Arla's mejeri-drift i UK er et eksempel. DLG's omfattende aktiviteter på det tyske marked er et andet eksempel. DC ejer på samme måde kødvirksomheder i en række lande.

Aktiviteterne er som oftest organiseret i aktieselskaber, der er kontrolleret af andelsselskabet. Denne vækst er begrundet i, at det er nødvendigt at være blandt de største i Europa for at overleve. Vækst er en nødvendighed. Det er desuden nødvendigt at være tæt på kunderne, at være »lokal« og skabe synergier ved afsætning af produkter baseret på danske råvarer sammen med lokale produkter.

Man er i kontakt med, i samarbejde med og tjener penge på landmænd i andre lande. Arla støtter de britiske mælkeproducenters organisering som en partner for Arla. DLG arbejder med tyske landmænd i lokale bestyrelser. Danish Crown står for svineproduktion uden for Danmark.

Man kunne fremhæve denne udvikling som solidt historisk funderet: Andelsselskaberne i Danmark har aldrig været ideologisk funderede, men har haft et klart økonomisk formål – at tjene penge.

Andelsselskaberne består, så længe ejerne ser mening i at stå sammen i et langt tidsperspektiv. Man står sammen for at udnytte markedets muligheder og sikre en stor del af værditilvæksten til landmanden. Man skal høste afgrøden af de frø, man sår hos forbrugerne og i markedet.

Det afgørende er ejerånden, der vedvarende skal udvikles gennem information og debat i andelsselskabet. Ejerånden skal på en vedkommende og aktuel måde og i tidens sprog udtrykke: »Det er vores«, »vi vil det«, »vi kan det, og vi tror på det« og »vi tager ansvaret – strategien er landmandens«. Ejerånden er udfordret af andelshavernes meget forskellige syn på markedet og deres egen placering på markedet.

I dag er ejerånden overvejende dansk. Den fremherskende tankegang er, at vi skal være et internationalt (andels)selskab, hvor danske landmænd har magten.

Fremtiden for landmandsmagten er sikret den dag, ejerånden er international. Hvis det ikke lykkes, vil andelsselskabet forsvinde i det lange perspektiv.

Der er i dag ikke et bud på denne internationale ejerånd. De stærke danske andelsselskaber kan vise vejen i Europa. Arla er på vej efter snart en del års svensk-dansk ejerskab: Styrken er forskelligheden mellem svenske og danske andelshavere. Det handler ikke om, at alle skal være ens.

Alt er anderledes – og kravet til fremtiden er det samme

Landbruget er på mange måder dømt ude af centrum. Det er ikke et nationalt klenodie. Hvilket er ganske godt, ellers risikerede erhvervet en total fredning.

Fra tid til anden bliver andelsselskabet dømt dødt som et levn fra fortiden. Landbruget har ikke forstået at gå foran, når det gælder miljø, landskab og energi. Landbruget må klare sig selv, det er ikke danskernes bekymring.

Landbruget er ikke kulturbærende i Danmark. Landdistriktet er ikke domineret af landmænd. Landmænd er byboere, der bor på landet.

For mange år siden gjorde Jørgen Skovbæk sig på et landsdelegeretmøde betragtninger over, hvad der er fælles for landmænd. Der var to fælles træk. De bor på landet, og de arbejder med det levende, det vil sige jorden, planterne og dyrene.

Landmændene bor stadig på landet, men landbrugsloven tilpasses gradvis til virkeligheden. Bopælspligt, uddannelseskrav og begrænsninger i den enkelte bedrifts størrelse forsvinder gradvis. Bindungen mellem jord og animalsk produktion bliver ikke længere fastslået af Folketinget. Selvejet vil ikke længere blive forsvaret af lovgivning.

Gamle dage ser nu ud til at være forbi. Det er næppe første gang, dette postulat er ført til torvs. Landmanden, der drømmer om at blive gældfri på egen gård, bliver svær at finde.

Og alligevel står det vigtigste tilbage i al sin overvældende storhed: Det levende. Hvis landbrug var et erhverv, der krævede autorisation, skulle eksamen være en psykologisk test: Landmanden skal tænke langsigtet, han skal tænke i generationer, han har ansvaret for det levende.

Det kan ikke klares med lovgivning og management. Tænk blot på den sidste russiske landmand.

Hvad vil I med os?

H.O.A. Kjeldsen var præsident i Landbrugsraadet, da forandringerne satte ind med stor kraft. Miljøet var en del af dagsordenen. Økologien blev en del af landbruget.

Det, der især samlede erhvervet, var den fælles interesse i at påvirke den fælles landbrugspolitik i EF, så støtten blev afviklet afbalanceret, det fælles marked holdt intakt og re-nationalisering undgået. Det foregik i et partnerskab med vekslende regeringer og i samspænd med national politik. I det lange perspektiv lykkedes det godt. Kjeldsen holdt sammen på tropperne i Landbrugsraadet. De landøkonomiske foreninger, brancherne og virksomhederne havde en mødeplads, hvor tanker og ideer for fremtiden kunne brydes. I Kjeldsens tid blev landbrugets dagsorden ændret, men udadtil var det ikke muligt at slippe fri af personificeringen med »landbruget kræver støtte«.

Peter Gæmelkes periode var »aldrig mere støtte«, det vil sige krav om særlige nationale redningsplaner. Det var en kamp op ad bakke for at bringe landbruget foran i den nye dagsorden med miljø, natur, dyrevelfærd og sundhed. Andelsvirksomhederne nåede så at sige til vejs ende i den nationale strukturudvikling og tog så småt hul på internationaliseringen. De brodne kar kom frem i lyset, men uden endelig stillingtagen. Hvad er værst: At være en dårlig landmand eller at hænge en kollega, der er en dårlig landmand, ud. Man tog afstand fra de brodne kar, men sanktioner overlod man i sidste ende til andelsselskaberne, hvor Arla-går-

den blev indarbejdet som begreb og håndfast selvvalgt virkelighed for andelshaverne.

Landbrugets selvforståelse blev udsat for intern ord-massage. Hvad skulle man stræbe efter: Det omgivende samfunds respekt? Det omgivende samfunds accept? Det omgivende samfunds anerkendelse? Spørgsmålet blev ikke besvaret.

»Aldrig mere støtte« havde svært ved at slå rod. Erhvervets store indsats for at opnå forståelse og tak for landbrugets store miljøindsats blev fra tid til anden til vrede over vanvittige regler og kvælende bureaukrati.

Engang imellem kommer råbet fra græsrodderne til politikerne: »Hvad vil I med os?« Toppen optager råbet. Så sent som i februar siger Michael Brockenhuus-Schack, Gæmelkes efterfølger: »Landmændene lever i en situation præget af dyb bekymring og frustration. Det er helt afgørende, at de får et signal om, at man deler opfattelsen af, at landbrugserhvervet her en fremtid. Afgørelsens time nærmer sig«. Udtalelsen underbygger 6 krav, der stilles til en krisepakke. Der kræves ikke støtte, men nedsatte omkostninger, afgifter og belastninger.

Hvad ville være et rimeligt svar fra politikerne på »Hvad vil I med os?« Det ville vel være: »Det er op til jer selv. EU lægger rammerne, og vi fylder dem ud, det bedste vi kan for danskerne.«

Fremtiden er landmandens

Hvorfor har vi så en stærk landbrugssektor i Danmark, når omkostningerne er for høje? Hvorfor stiger jordpriserne, når den svage konkurrencesituation skulle tilsige det modsatte? Svaret er »landmanden«.

Den danske landmand er utrolig ambitiøs og konkurrencedygtig. Han sælger millioner af smågrise i andre europæiske lande og tvinger

sig selv til strategisk nytænkning i Danish Crown. Han melder sig ud af Arla og ind igen.

Landmanden er i evig bevægelse. Måske er det ham, der skal vise rådgivningen og andels-selskaberne vejen ud i verden og ikke omvendt. Landmanden er krævende, og rådgivningen er i stigende grad blevet rettet mod medlemmernes direkte krav. Lokale formænd for store rådgivningscentre er Landscentrets livsnerve i et stærkt fællesskab. Det er lokalt, man skruer nye modeller sammen, som er forretningsmæssige, og som samtidig varetager landmandens nye interesser i kommunerne på miljø-, natur- eller energiområdet. Det skal blive spændende at se, i hvilken grad kontingentet sættes op, så den lokale og regionale politiske interessevaretagelse kan få den styrke, der er brug for.

Kontingenter i landbruget er små. Fællesskabet har i mange år nydt godt af fremsynede landmænds politiske indsats for generationer siden. Finansieringsfonden af 1963 stod bag bygningen af Landscentret. Fonden finansierede landbrugets interne forandringsparathed gennem oplysning, debat og uddannelse af folkevalgte – LOK. LOK findes ikke længere.

Produktionsafgiftsfondene finansierede fælles tiltag i brancherne. Brancherne tid er forbi som stærke institutioner. Slagteriernes Forskningsinstitut er ikke længere slagteriernes. De store andelsselskaber har taget over.

Promilleafgiftsfonden er ikke på samme måde som før »landbrugets« fond. Myndighederne sætter deres fingeraftryk på midlernes anvendelse.

Regeringens seneste sænkning af ejendomsskatterne med 2 mia. kr. som forskud på omkostninger ved nye miljøtiltag er budt velkommen af Landbrug & Fødevarer. Den politiske indsats handler om, at pengene skal ud til landmændene og det enkelte andelsselskab.

Der fokuseres ikke på samme måde som før på penge, der skal gå til fælles udvikling. Beslutninger om fælles nye investeringer i fremtiden er flyttet ud i de enkelte andelsselskaber.

Landbrug & Fødevarer er en fokusering på den politiske interessevaretagelse og en effektivisering med synergier og mindskede omkostninger. Arbejdet skal fokuseres på de væsentligste erhvervspolitiske og erhvervsrelaterede områder. Nyttевærdien skal med andre ord være synlig her og nu.

I »gamle« dage var de fleste ansatte sagsbehandlere på Axelborg agronomer. I organisationerne er man fulgt med tiden, og i dag er de politiske medarbejdere bredere fagligt funderet, har en mere professional politisk profil og ville kunne arbejde i enhver organisation eller interesseorganisation. Arbejdet er professionaliseret.

Landmanden er også blevet professionaliseret og højt uddannet. Det skal blive spændende at se, om »virksomhedslandmanden«, der dominerer på produktionssiden, med sin professionalisering fører til en større arbejdsdeling mellem de folkevalgte organer og de ansatte politiske interessevaretagere, så de valgte kan styre organisationen forretningsmæssigt.

Landbrugets særkende skal være, at det er landmanden, der er bannerfører. Min drøm for

landbruget er, at livsnerven i landbruget er de medlemsstyrede selskaber og foreninger, hvor de valgte har påtaget sig et ansvar og løser deres opgaver. Når den nationale økonomiske krise diskuteres i medierne, inviteres cheføkonomer fra DI og LO. Fra Axelborg inviteres en landmand, nemlig formanden for Landbrug & Fødevarer. I afgørende stunder skal landmændene fra andelsselskabernes bestyrelser og fra landboforeningerne stå forrest og sammen.

Det skal blive spændende at se, om Landbrug & Fødevarers ambition om at sikre sammenholdet i hele værdikæden fra jord til bord og om at lægge vægt på mangfoldigheden i erhvervet fører til nyskabelse af traditionen for diskussion, debat og massage af det fælles værdisæt, så man går i samme retning.

Det skal blive spændende at se, om andels-selskaberne finder samklang, når det gælder rodfæstelsen hos medlemmerne. Arla vil tætte på naturen. Måske vil Danish Crown spise grisen.

Det skal handle om at gå i samme retning i den verden, der ikke længere er national. Det er heldigt, thi Danmark er blevet for lille til at klare det hele i den hæsblæsende globale udvikling.

Om forfatteren:

Jørgen Ougaard.

Født 1948

Agronom 1973.

Landbrugsraadet 1973-2009.

Havde fra 1978 ansvaret for EF's landbrugspolitik og forestod Landbrugets Brysselkontor i Bryssel 1983-88. Efterfølgende ansvar for eksportpolitik/markedsudvikling med andelsselskaberne i fokus og senere LOK med uddannelse af folkevalgte. Har sat en ære i, at de folkevalgte skulle have lige så meget modspil som medspil. Afskediget ved dannelsen af Landbrug & Fødevarer i 2009.

DANSKE LANDBRUGS- ORGANISATIONER SIDEN 1945. EN HISTORIE OM FORANDRINGER

Af Erik Hovgaard Jakobsen. Tidl. afdelingschef i Landbrugsraadet

Denne artikel er et overblik over udviklingen inden for de danske landbrugsorganisationer efter afslutningen af Anden Verdenskrig i 1945. En skildring med vægt på sammenhængen mellem organisationerne og den økonomisk-politiske udvikling, der har præget årene siden både herhjemme og i verden omkring os. Der er særlig lagt vægt på udviklingen set fra Landbrugsraadet, hvor jeg var ansat i 1956-95, altså næsten 40 år

P. t. gør jeg »eftertjeneste« som arkivar og historisk konsulent i den nye organisation Landbrug & Fødevarer, der 3. juni 2009 afløste Landbrugsraadet og meget andet.

Et tidsskifte

1945 udgjorde et afgørende tidsskifte i Europas og Danmarks historie. Anden Verdenskrig var slut efter fem blodige år. Den store krig var afslutningen på en endeløs række af krige, som havde præget Europa igennem århundreder.

Nu kan det med stor sikkerhed fastslås, at efter året 1945 er væbnede konflikter mellem europæiske nationer utænkelige. Dette lykkelige tidsskifte har præget udviklingen i Danmark og verden omkring os lige siden.

Dansk landbrugs status 1945

Efter afslutningen af Anden Verdenskrig stod dansk landbrug med et udpint, men ellers uskadt produktionsapparat og et veludbygget organisationssystem med rødder tilbage i de

store landboreformer i slutningen af 1700-tallet og andelsbevægelsen ca. 100 år senere. Organisationsværket var præget af landbrugsstilling som stort eksporterhverv, med godt 60 % af produktionen afsat uden for landets grænser, med England og Tyskland som hovedmarkeder, noget efterkrigsårene efterhånden lavede om på, efterhånden som mange nye markeder kom ind i billedet.

Landbruget var samlet i tre landsdækkende hovedorganisationer. De Samvirkende danske Landboforeninger fra 1892, De Samvirkende danske Husmandsforeninger fra 1910 og endelig Danske Andelsselskaber, i daglig tale Andelsudvalget fra 1899. Dertil kom Centralforeningen af Tolvmandsforeninger, der mest havde de store brug blandt de ca. 1200 med-

lemmer. De havde dog en vis vægt, da tolv-mændene rådede over et betydeligt jordtillig-gende og en væsentlig produktion.

I 1945 havde landboforeningerne ca. 130.000 medlemmer og husmandsforenin-gerne ca. 110.000. Da antallet af landbrugs-ejendomme samtidig udgjorde ca. 200.000, var der nok en del, der var medlem begge ste-der.

I 1919 havde landboforeningerne og an-delsselskaberne oprettet Landbrugsraadet som fællesrepræsentation med det hovedfor-mål at varetage landbrugets og andelsvirksom-hedernes interesser vedrørende afsætning og eksport overfor Regering, udland og andre dele af det danske samfund. Husmandsforenin-gerne kom først med i Raadet nogle få år under 1930ernes krise.

Landbrugsministerielle Eksportudvalg

Som en arv fra 1930ernes kriseordninger var de landbrugsministerielle eksportudvalg stadig virksomme og af stor betydning i 1945. Udval-gene, der dækkede de vigtigste vareområder, havde til opgave at styre og om fornødent re-gulere, afsætningen af landbrugsvarer på grundlag af en kriselov fra begyndelsen af 1930erne. Loven bemyndigede landbrugsmi-nisteren til at gribe ind gennem nævnte udvalg styret af landbruget.

Der var tale om det såkaldte »Kanslergade Forlig«, som den daværende Stauning-Munch regering indgik med landbruget, arbejdsmar-kedets og partiet Venstre med formål at styre samfundet igennem krisens store økonomiske vanskeligheder. Der var tale om en samfunds-kontrakt, der omfattede størstedelen af be-folkningen med stor politisk og økonomisk betydning i årene op til Anden Verdenskrig, for

så vidt også under de påfølgende krigs- og besættelsesår og umiddelbart efter.

Forliget skabte rammer, der var nyttige både under 1930ernes krise og de påfølgende krigs- og besættelsesår med vareknaphed og et på-tvunget, men nødvendigt samarbejde med den tyske besættelsesmagt.

De førnævnte udvalg bestod af repræsen-tanter fra Landbrugsministeriet, Landbo- og Husmandsforeningerne samt andels- og priva-thandelen på de relevante vareområder. Admi-nistrationen blev varetaget af Landbrugsraadet og mejeriernes og slagteriernes centrale orga-nisationer. Det gav Landbrugsraadet og land-brugets hovedorganisationer i det hele taget en meget betydelig både administrativ og po-litisk indflydelse på handelen med landbrugs-varer igennem 1930ernes kriseår og i de påfø-lgende krigs- og besættelsesår og i de første år efter krigen.

I lyset af efterkrigsårenes begyndende frigø-relse af verdenshandlen, besluttede den dan-ske Rigsdag at afskaffe de landbrugsministeri-elle eksportudvalg med virkning fra 1. april 1950.

Ændringen, som var et tidens krav, med-førte i første omgang en væsentlig svækkelse af landbrugets, ikke mindst Landbrugsraadets og de landmandsejede andelsvirksomheders indflydelse på priser, handel og afsætning.

Desværre blev forventningerne til frigørelse af verdenshandlen med landbrugsvarer ikke indfriet. Tværtimod opstod der stigende græn-sebeskyttelse i et marked, der efterhånden på ny blev velforsynet med landbrugsvarer.

De ministerielle udvalg blev derfor afløst af frivillige udvalg, som landbrugets hovedorga-nisationer oprettede i samarbejde med andels-virksomhederne og den private handel. Selv om de ikke længere kunne skilte med »Krone

på brevpapiret», fungerede de godt i det nu uformelle samvirke.

I de følgende år medførte det fornyede samvirke mellem landbruget og staten bl.a. med oprettelse af Afsætningsraadet, senere afløst af et særligt Afsætningsudvalg under Landbrugsraadet. Dertil ny styrkelse af Landbrugsraadet da de frivillige Eksportudvalg blev direkte medlemmer af Raadet i 1961.

Ændringerne skete dog ikke uden adskillig »våbengny« internt i landbrugets top. Øboerne ønskede Landbrugsraadet nedlagt og erstattet af det ny Afsætningsråd, som samlende toporgan. Jyderne holdt fast ved Landbrugsraadet – og derved blev det.

Freden med nye signaler

Allerede et par måneder inden krigens afslutning indledte de allierede og nu sejrige nationer forhandlinger om etableringen af et netværk af internationale organisationer med det formål at hindre fremtidige storkonflikter som de to verdenskrige.

Første skridt var oprettelsen af De Forenede Nationer (FN). Det skete på en konference imellem de allierede nationer i San Francisco i maj – juni 1945, hvor Danmark lige netop nåede med i kredsen, takket være dygtig diplomatisk indsats af den danske USA ambassadør Henrik Kaufmann. Hans stærke kort var sikringen af amerikanske baser på Grønland i 1941.

I kølvandet af den nye verdensorganisation blev der oprettet en lang række særorganisationer, nogle på ruinerne af det kuldsejlede Folkeforbund.

For landbrugets vedkommende er det vigtigt at fremhæve Food and Agriculture Organisation (FAO). Endvidere General Agreement on Trade And Tariffs, (GATT), nu World Trade Organisation (WTO).

I efterkrigsårene kom danske landbrugsorganisationer til at medvirke i forhandlingerne inden for disse organisationer, dels direkte, dels som høringspartnere.

Indenfor GATT/WTO blev der opnået betydelige fremskridt, særlig på råvare- og industriområderne i de første efterkrigsår. På landbrugsområdet også en del, men i dag står forhandlingerne mere eller mindre i stampe i det væsentlige som følge af interesseforskelle imellem EU, USA og ulandene. Der arbejdes dog fortsat på at nå et resultat, som alle kan være tilfredse (eller lige utilfredse) med. Den nuværende økonomiske krise gør ikke tingene lettere.

I 1946 tog landbrugsorganisationerne i de angelsaksiske lande initiativ til dannelse af en verdensomfattende sammenslutning af nationale landbrugsorganisationer – International Federation of Agricultural Producers (IFAP).

Ideen var opstået i krigens sidste år ved samtaler mellem engelske, amerikanske og canadiske landbrugsledere, ikke mindst Jim Patton, broder til den berømte amerikanske general. Repræsentanter fra Landbrugsraadet deltog i det stiftende møde i London i 1946 og blev dermed en af organisationens grundlæggere (founding fathers).

IFAP's hovedsigte var som ikke-regeringsorganisation Non Government Organisation (NGO) at danne forum for varetagelse af verdenslandbrugets interesser over for de nydannede internationale regeringsorganisationer som FAO og GATT/WTO, samt i de senere år at bistå det stigende antal ulandsmedlemmer med råd og dåd.

Siden IFAP's start har det danske landbrugs hovedorganisationer, både gennem valgte og ansatte, deltaget i IFAP's generalforsamlinger og udvalgsmøder. På generalforsamlingerne,

der normalt finder sted med to års mellemrum, drøftes internationale handels- og markeds-spørgsmål ud fra både i-landes og u-landes synspunkter.

Danmark havde formandsposten ved Landbrugsraadet præsident, H.O.A. Kjeldsen 1988-90.

På nordisk plan havde man allerede i 1934 oprettet en fælles landbrugsorganisation, Nordens Bondeorganisationers Centralråd (NBC). Generalforsamlingerne blev afskaffet for en del år siden, med tre nordiske lande i EU og to udenfor, hvoraf det ene, Island nu er på vej.

I besættelsesårene var NBC et værdifuld forbindelsesled mellem det neutrale Sverige og Landbrugsraadet og videre til London. Under dække af NBC-møder i Stockholm havde repræsentanter fra Landbrugsraadet jævnlige kontakter med det engelske gesandtskab særligt i krigens sidste år om foranstaltninger til genoptagelse af samhandlen, når krigen var slut.

Marshall-hjælpen blev kimen til nutidens Europæiske Union

Ved krigens afslutning var de fleste af Europas lande præget af mangel på fremmed valuta – i hovedsagen amerikanske dollars og varer. Her til kom store menneskelige og materielle krigsskader.

For Danmarks vedkommende var der særlig tale om mangel på produktionsfornødenheder til landbrug og industri. Desuden havde tyskerne efterladt en ubetalt regning på ca. 7 mia. kr. I nutiden, hvor der jongleres med mia. i det daglige, lyder det ikke af så meget, men dengang var det et meget stort beløb, svarende til godt halvdelen af det daværende danske bruttonationalprodukt.

Undsætningen kom i form af Marshall-hjælpen, som den daværende amerikanske udenrigsminister George Marshall lagde navn til. Hjælpen til genopbygning af det europæiske erhvervsliv blev på ca. 13 mia. dollars, svarende til ca. 100 mia. kr. med datidens kurs.

Dansk landbrugs andel blev på ca. 275 mio. dollars fordelt over årene 1948-52, svarende til ca. 2 mia. kr. Det lignede svært. Landbrugets bruttoindkomst steg med ca. 25 %.

De mange rare dollars medvirkede til at styrke og forbedre landbrugets rådgivnings- og konsulentvirksomhed og dermed landbrugsorganisationernes virke på mange vitale områder, ligesom organisationerne medvirkede til planlægning og udnyttelse af Marshall-midlerne.

Antallet af traktorer steg fra nogle få tusinde til ca. 50.000 i de år og mejetærskerne begyndte at vise sig på markerne. Marshall-hjælpen bidrog desuden til øget samarbejde i mellem de europæiske lande, der modtog hjælpen. Det forlangte amerikanerne for at sikre rationel anvendelse af midlerne.

Resultatet blev oprettelse af Organisationen for Europæisk Samarbejde (OEEC). I 1950 oprettede OEEC landene Den Europæiske Beta-lings Union (EPU) for at fremme omvekslingen mellem de europæiske Marshall-landes valutaer og dermed lette samhandlen imellem landene

Landbrugets hovedorganisationer – mest ansatte – deltog i OEEC's arbejde med udfærdigelse af rapporter om dansk landbrugs økonomi og produktion, som så blev forelagt og behandlet på møder i organisationens hovedkvarter i Paris – de såkaldte lande eksaminationer – der var en vigtig del af organisationens arbejde, særlig i dens første år. De nævnte organisationer skulle sammen med den Euro-

pæiske Kul og Stålunion fra 1952 blive vigtige byggesten for Det Europæiske Fællesmarked.

Det er tankevækkende, at der skulle flere århundreders krige til, inden europæiske lande fandt ud af, at det var meget bedre at udnytte deres kul- og jernminer i fællesskab.

De central- og østeuropæiske lande, der siden krigens afslutning var domineret af Sovjetrusland, måtte afvise Marshall-hjælpen efter russisk ordre, selv om de fik tilbuddet. Resultatet blev Jerntæppet, med et delt Europa, indtil Østblokkens opløsning efter 1989 gjorde ende på Koldkrigens dans på afgrundens rand.

Romtraktaten

Det Europæiske Fællesmarkeds grundlov, Romtraktaten, blev undertegnet af Frankrig, det daværende Vesttyskland og Italien, samt de tre Benelux-lande i marts 1957.

Traktaten lagde grunden til det meget omfattende samarbejde imellem de europæiske nationer, vi kender i dag, nu en europæisk union med 27 medlemslande.

Til at begynde med var der usikkerhed i landbrugets organisationer om, hvilken vej der burde vælges. På den ene side var der i landbruget tvivlere, som fandt, at den fælles landbrugspolitik rummede planøkonomiske elementer, som ikke stemte overens med danske landmænds og deres andelsvirksomheders opfattelser af produktion og markeder.

Men omfattende analysearbejde gennemført i Landbrugsraadets og de Samvirkende Danske Landboforeningers sekretariater påviste imidlertid, at dansk landbrug ville have svært ved at overleve som eksporterhverv uden for det nye store marked, som var på vej.

For at få spørgsmålet bragt ud i debatten fik Landbrugsraadets daværende direktør juristen Niels Kjærgaard til opgave at holde et foredrag

om den nye europæiske markedsdannelse på delegeretmødet i Foreningen af Jyske Landboforeninger i oktober 1957. Her fremhævede Kjærgaard de store vanskeligheder landbrugs-eksporten ville få udenfor et marked med fælles indre priser og grænsebeskyttelse. Foredraget, der var præget af juristens klare og sikre argumentation for dansk indtræden i Fællesmarkedet, overbeviste de jyske bønder om, at fremtiden for dansk landbrug var Fællesmarkedet.

Efter dette startskud satte landbrugets organisationer et omfattende oplysningsarbejde i gang udover landet. Senere gennem Landbrugs Oplysnings og Konferencevirksomhed (LOK), der var blevet dannet i 1963.

Et par år senere oprettede Landbrugsraadet og Landbo- og Husmandsforeningerne et fælles EF-sekretariat hjemme og et kontor i Bruxelles sammen med mejeriernes og slagteriernes hovedorganisationer for at følge udviklingen på nærmeste hold.

Vejen blev imidlertid lang. England, Irland og Norgesøgte også ind i Fællesmarkedet, men Frankrigs præsident Charles de Gaulle nedlagde to gange veto mod engelsk indtræden, samtidig med, at et overvejende politisk flertal i Danmark var modstander af dansk indtræden uden England. Først fra 1971 med ny fransk præsident stod vejen åben.

Den 1. januar 1973 kom Danmark ind i Fællesmarkedet efter en folkeafstemning med solidt flertal for EF. Samtidig fulgte England og Irland, mens Norge sagde fra efter folkeafstemning.

EFTA

I den lange ventetid tog England og Sverige i 1960 initiativ til oprettelse af en frihandelszone rundt om Fællesmarkedet, der kom til at om-

fatte England, de tre skandinaviske lande, Schweiz, Portugal og Østrig – senere kom også Finland med (efter accept fra Sovjet) og Island.

Frihandelsområdet omfattede ikke landbrugsvarer. De blev henvist til tosidede forhandlinger mellem landene, hvad der ikke var særlig tilfredsstillende for dansk landbrug. Der blev dog opnået en betydningsfuld aftale med Sverige, som indebar, at de svenske importafgifter på danske landbrugsvarer blev refunderet og skulle indgå i finansieringsfonde ledet af landbrugets hovedorganisationer og forvaltet i Landbrugsraadet sekretariat. Det blev til ca. 400 mio. kr. i de godt ti år, ordningen stod på.

Midlerne kunne efter Sveriges aftalens bestemmelser ikke føres direkte tilbage til de danske producenter, da det i så fald ville medføre en undergravning af de importafgifter, der var en del af den svenske prispolitik på landbrugsområdet. Derfor blev pengene benyttet til en lang række fælles landøkonomiske formål, såsom bygning og køb af kursusejendomme og konsulenthuse og køb af Axelborgs naboejendom Buen, hvor en del af landbrugets organisationer fik kontorer. Endvidere blev der ydet tilskud til dele af sekretariatsarbejdet i landbrugets hovedorganisationer.

Overlevelseseordninger

I den lange ventetid før dansk indtræden i Fællesmarkedet blev politisk mulig, var der bred forståelse imellem de skiftende danske regeringer og landbrugets organisationer om at sikre landbrugets indkomster, i årene før Fællesmarkeds dør kunne åbnes for os. Af og til slog de vanskelige forhandlinger dog gnister.

I 1961 havde Landbrugsraadet og Sammenlutningen af Landbrugets Arbejdsgiverforeninger (SALA) oprettet et Fællesudvalg for Landbrugets Arbejdsøkonomiske Spørgsmål, i

daglig tale Kompensationsudvalget, der havde til hovedformål at skaffe landbruget kompensation for de merudgifter, som overenskomsterne på arbejdsmarkedet normalt førte med sig.

Udvalget fik sekretariat i Landbrugsraadet. Det økonomiske baggrundsmateriale, der dannede grundlag for ofte langvarige forhandlinger med regering og myndigheder, blev i det væsentlige fremstillet i Landboforeningernes økonomisk-statistiske afdeling.

Ilddåben kom i april-maj 1961, hvor overenskomstforhandlingerne brød sammen, hvorefter der under Landbrugsraadets og Landboforeningernes auspicier blev gennemført et kortvarigt leveringsstop for mælk, inden regeringen og landbruget blev enige om, hvad der skulle til for at få tallene til at gå op. Landbrugsraadets daværende præsident Anders Andersen og statsminister Kampmann måtte »lægge arm« under et hemmeligt møde i restauranten i Københavns Zoo, før et forlig kom i stand.

Aftalen medførte en statsbevilling til landbruget på godt 450 mio. kr., hvoraf 300 mio. kr. som støtte til malkekøer og 150 mio. kr. til eksportfremmende foranstaltninger gennem det nydannede Afsætningsudvalg og Eksportudvalgene.

Senere fulgte hjemmemarkedsordninger for mejeriprodukter, kød samt æg og fjerkrækød, så de ca. 40 % af produktionen, der blev afsat på hjemmemarkedet, kunne afregnes til producentprisen. Beregningerne på det område blev varetaget af Landboforeningernes Økonomisk-Statistiske afdeling i samarbejde med det daværende Monopoltilsyn. Beregningerne var så solide, at der kun i få tilfælde opstod uenighed imellem parterne.

Eksportfremmemidlerne indgik fra 1963 i en dispositionsfond med sekretariat i Landbrugsraadet og ledet af en bestyrelse bestående på 8 medlemmer repræsenterende Landbrugsraadet, Landbo- og Husmandsforeningerne samt Handelens og Industriens Fælles Eksportråd. Fonden virkede med vedtægt og retningslinjer godkendt af Landbrugsministeriet, samt ansvar overfor Statens Revisionsdepartement. Jeg virkede som sekretær for kompensationsudvalg og dispositionsfond i de dramatiske år.

I fondens 11 år forvaltede den ca. 3 mia. kr. til en lang række eksportfremmende foranstaltninger, dertil opkøbsordninger for dansk korn efterhånden som udviklingen medførte eksportoverskud fra slutningen af 1960'erne.

Tæller man alle støtteordningerne i løbet årene, før vi omsider kom ind i EF i 1973, er der tale om et beløb på ca. 14 mia. kr.

De første år i Fællesmarkedet

1973 blev et skelsættende år i dansk historie, da vi trådte ind i Fællesmarkedet sammen med England og Irland, mens Norge som nævnt havde sagt nej ved en folkeafstemning få dage før den danske, der gav solidt flertal for EF.

De danske landbrugsstøtteordninger blev hurtigt afviklet, da vi kom med den fælles landbrugspolitik med virkning fra 1. februar 1973.

Der var kun kort tid fra folkeafstemningen i oktober, til alt det nye skulle træde i kraft. Det betød meget arbejde og mange forhandlinger mellem landbrugets organisationer med regeringen og med de nye myndigheder i Bruxelles.

Med indtræden i Fællesmarkedet blev store dele af landbrugspolitikken flyttet til Bruxelles, men vi var godt forberedt gennem nævnte oprettelse af landbrugsorganisationernes fælles-

markedskontor herhjemme og et kontor i Bruxelles.

Mange nye pladser måtte besættes i Bruxelles. Dansk landbrug fik tre pladser i Fællesmarkedets landbrugsorganisation Comité des Producteurs Agricole (COPA), der er landbrugets fælles interessegruppe over for Kommissionen og Ministerrådet. Tilsvarende andelsorganisationen Comité Generale des Cooperatives Agricole (COGECA).

Herhjemme oprettede Landbrugsministeriet på lovgrundlag et særligt udvalg til forbedelse af møderne i Bruxelles med deltagelse af landbrugets organisationer. Organisationerne oprettede desuden deres eget fællesmarkedsudvalg som modpart. Til forskel fra vore nye kolleger i Fællesmarkedet havde vi dermed et nært samarbejde med Regering og Landbrugsministerium med mulighed for at nærme os EF-sagerne både gennem vor egen regering og COPA. Dertil skulle der besættes i en lang række poster i forskellige underudvalg vedr. landbrug. Det blev mange rejser til Bruxelles for både folkevalgte og ansatte.

Overgangen til alt det nye forløb forholdsvis let. Vi lærte prisforhandlingernes og andre forhandlingers metodik, nu på fælles grundlag og med mange varer involveret, som vi ikke havde gået meget op i før. f.eks. vin og middelhavslandenes produkter.

På andre områder blev det svært som følge af oliekrisen og en usikker dansk økonomisk politik med devalueringer, der medførte et »orientalsk renteniveau«. Dertil skabte store prisstigninger på fast ejendom store vanskeligheder for mange landmænd.

Der krævede mange og lange, til tider trange forhandlinger med regeringen, nu ledet af Anker Jørgensen efter at Jens Otto Krag havde hjulpet os ind i EF, inden de værste van-

skeligheder blev delvis afhjulpet. Med regeringsskiftet i 1982 kom der en anden økonomisk politik på den danske dagsorden med fastkurspolitik – senere overfor EURO – og afskaffelse af dyrtidsreguleringen. Det gav mere luft for landbrug og erhvervsliv i det hele taget, navnlig da renten faldt til et mere tåleligt niveau.

Fra EF til EU

Det er påfaldende, at EF/EU har været under stadig forandring i retning af stadig øget europæisk integration siden de seks lande skrev under på Romtraktaten i marts 1957 til ikrafttræden 1. januar 1958.

Der har været tale om en efterhånden lang kæde af traktater vedrørende snart sagt alle emner af betydning for samarbejdet imellem landene, først 6, der nu er blevet til 27. Det er interessant at tænke på, at mange af de traktater og ideer, der efterhånden kom på tegnebrættet, ofte er blevet hilst med bemærkningen »det kan nok ikke lade sig gøre« – og så når et passende antal år er gået, ja så er det bare gennemført.

Den Fælles Landbrugspolitik, Common Agricultural Policy (CAP) med fælles priser, fælles marked og fælles økonomisk ansvar, blev ført ud i livet i 1964 – senere fulgte toldunionen mellem de seks fra 1968.

I 1976 fulgte så traktaten om det indre marked med fri bevægelse for varer, kapital, tjenesteydelser og arbejdskraft inden for EF, nu udvidet med Grækenland, Spanien og Portugal.

I 1992 fulgte så Maastricht-traktaten, der lagde grunden til den Europæiske Unionen og den fælles valuta. Danskerne stemte nej ved en folkeafstemning i sommeren 1992, samtidig med at den daværende danske statsminister

erklærede Unionen for »stendød« – det var den nu ikke helt.

Landbrugets organisationer havde forud for afstemningen gennemført et stort oplysningsarbejde for et »Ja«, det lykkedes altså ikke, men som altid fandt danskerne en »kattellem«, der gjorde, at vi kunne blive hængende i selskabet, selv om det var svært at være delegat i Bruxelles i de år.

»Kattelemmen« var de fire forbehold over for Maastricht-traktaten, som danskerne fik forhandlet på plads på et statschefmøde i Edinburgh. Der var tale om følgende fire forbehold: Overfor den fælles mønt, fælles EU-borgerskab, og samvirke på de forsvarsmæssige og retslige områder. Med disse forbehold blev Maastricht traktaten godkendt ved en dansk folkeafstemning i 1995.

Da Euroen blev gennemført for nu 12 lande, tog Danmark med på en ståplads, idet vi forpligtede os til at låse den danske krone fast til EURO-kursen som led i fastkurspolitikken.

Fra 1995 var så vi med i Unionen, der skulle vise sig særdeles levedygtig.

I 2000 forsøgte den daværende regering uden held at blive af med EURO-forbeholdet, men det gik ikke. Folket sagde nej. Forbeholdene, som historien efterhånden er løbet fra, medfører, at vi i stigende grad holdes uden for vitale dele af EU's beslutningsprocesser. Kun en ny folkeafstemning kan råde bod på dette misforhold.

I 2005 kom så det store »Bunkebryllup« på topmødet i København, der bragte 10 tidligere Østbloklande ind i EU og medvirkede til at skabe et »helt« Europa. En triumf i nyere europæisk historie. Udvidelsen åbnede store muligheder for dansk landbrugseksport og samvirke med de tidligere så lukkede markeder og samfund i øst. Samtidig blev vort lands geografiske

placering på europakortet en helt anden. Fra at leve i skyggen af jerntæppet var vi nu rykket ind i midten af nutidens Europa.

I december 2009 kom så Lissabon-traktaten, der forbedrer beslutningsprocessen i EU som konsekvens af udvidelsen til nu 27 medlemslande. Desuden giver traktaten Unionen grundlag for stærkere og samlet optræden udad til, et absolut behov i lyset af de stærke magtkoncentrationer, vi oplever både mod øst og vest.

Ændringer i Landbrugsraadet

Indtræden i Fællesmarkedet medførte en række ændringer af Landbrugsraadets medlemskreds med en række nye medlemmer, der havde brug for Landbrugsraadets »paraply« til varetagelse af deres interesser i Bruxelles. Det gjaldt Foreningen af Sukkerroedyrkere, Brancheudvalget for Frø, gartneriets foreninger og Dansk Pelsdyravlerforening.

Desuden blev Centralforeningen af Tolvmandsforeninger, hvis sekretariat var blevet en sektion i Landboforeningerne, og det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab – et af Landbrugsraadets grundlæggere – observatører.

I 1976 lykkedes det at få Husmandsforeningerne med i Raadet med fem medlemmer. Den væsentligste baggrund var nok, at gamle stridsemner var væk. Kornpriserne blev afgjort ved forhandlinger i Bruxelles, og udstyknings-sagen var historie.

I 1982 oprettede Landbrugsraadet et Økonomisk-Politisk udvalg, ØP-udvalget Til at begynde med kaldet krisestaben i lyset af de meget vanskelige forhandlinger med regeringen om de kriseforanstaltninger, som oliekrise og meget høje renter førte med sig, og som fortsatte op igennem 1980'erne. Udvalget kom til

at bestå af repræsentanter fra landbrugets hovedorganisationer, samt de store eksportbranchers fællesorganisationer. Det, der før eksportudvalg, hed nu brancher.

Landbrugsraadets præsidiums virksomhed blev herefter begrænset til interne sager såsom personalespørgsmål og sekretariatets organisation. Senere blev præsidiet nedlagt og afløst af en bestyrelse. Sporene var lagt til store kommende ændringer af vort landbrugs organisationsværk.

Fusioner – forandringer

Efter årtusindskiftet nåede bølgen af fusioner og sammenlægninger landbrugets hovedorganisationer som naturlig følge af det stærke fald i antallet af landbrug. De 200.000 i 1945 var efterhånden blevet til ca. 40.000, hvoraf under halvdelen var fuldtids.

62 slagterier var blevet til 2. Antallet af andelsmejerier var faldet fra ca. 1200 til en halv snes med ARLA som langt det største og nu grænseoverskridende med mange producenter i Sverige. Noget lignende gælder andre store andelsselskaber. Det, der engang var De danske Mejeriforeningers Fællesorganisation, er i dag Mejeriforeningen, da der ikke længere er lokalorganisationer at være fælles for. Kødbranchens Fællesråd, Danske Slagterier og æg- og fjerkræorganisationerne blev d. 1. april 2006 samlet i én organisation Danish Meat Association (DMA). I 2003 blev De danske Landboforeninger og Husmandsforeningerne – senere ændret til Dansk Familielandbrug – fusioneret til én organisation: Dansk Landbrug. En fælles publikation, Landbrugsavisen, afløste de to tidligere, Landsbladet og husmændenes Landbrugsmagasin. Det udsendes nu til Dansk Landbrugs nu ca. 50.000 medlemmer.

Fra 1. januar 2005 blev Landbrugsraadet og Danske Andelsselskaber sammenlagt til én hovedorganisation, Landbrugsraadet med en særlig andelssektion.

I sommeren 2006 blev det besluttet at nedlægge Landbrugets Afsætningsudvalg – senere ændret til Eksportfremmeudvalget – efter ca. 50 års virke. De store fusionerede virksomheder var nu selv i stand til at tage sig af eksportfremmeopgaver.

Landbrugsraades vedtægter blev tilpasset de ændrede forhold ved at de store fusioner på forsynings- og afsætningsområderne blev direkte medlemmer af Raadet.

Det nye kom imidlertid ikke til af vare ret længe. Forandringens vind fortsatte med øget styrke.

Opbrud, en ny tids bonde

Med virkning fra 3. juni 2009 blev dansk landbrug samlet i én fællesorganisation; Landbrug & Fødevarer.

Sammenslutningen består af Landbrugsraadet, der blev nedlagt efter næsten 90 års virke, Dansk Landbrug, Danish Meat Association, Dansk Svineproduktion, Danske Landbrugsmedier (Landbrugsavisen m.v.) Dansk Landbrugsrådgivning (Skejby m.v.), samt væsentlige dele af Mejeriforeningens opgaver.

Organisationen ledes af to bestyrelser hver på ca. 20 medlemmer, en for primærproduktionen – altså gårdene – og en for forarbejdning og forsyningsvirksomhederne, altså de landmandsejede virksomheder m. v. De to bestyrelser er kædet sammen af et fællesudvalg på 6 medlemmer – tre fra hver side. Sekretariatet, der er en sammenlægning af de tidligere, er nu på godt 350 medarbejdere i Axelborg, i ejendommen Buen og 26 på forskellige ud-

landskontorer. Derudover godt 700 fordelt på en række tilknyttede institutioner udover landet, såsom Skejby-centeret og Kursusejendommene Kolkærgård og KolleKolle.

Hermed skulle der i tidens ånd være dannet en slagkraftig organisation til varetagelse af de mange udfordringer og nyskabelser, der vil møde dansk landbrug i fremtiden både hjemme og ude.

Afslutning

Til trods for de voldsomme ændringer som landbruget har gennemlevet i det forløbne godt og vel halve århundrede, har erhvervets produktion og afsætning aldrig været større både målt i penge og varemængder. I skrivende stund udgør eksporten ca. 60 mia. kr. om året. Det fortæller lidt om produktivitet og tilpasningsevne.

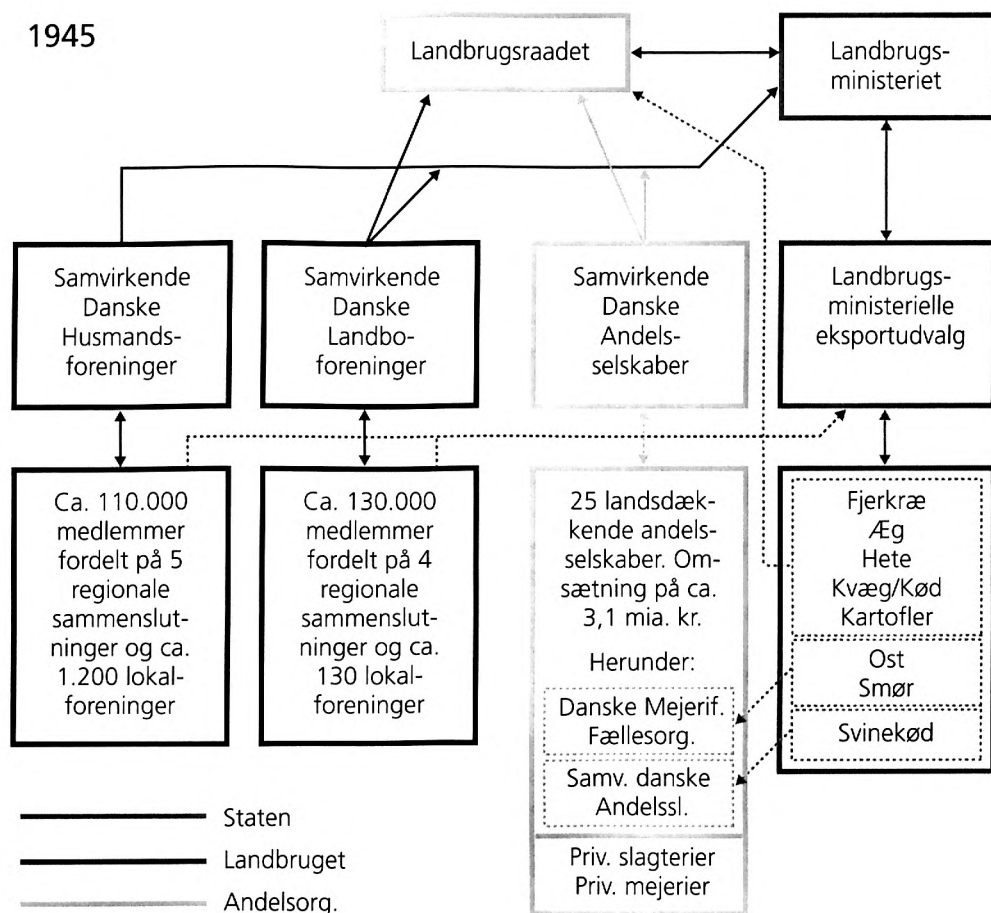
Landbruget og dets organisationer har levet med i en verden, hvor fornyelse er en del af hverdagen med overskriften:

VIL DU BEVARE, MÅ DU FORANDRE.

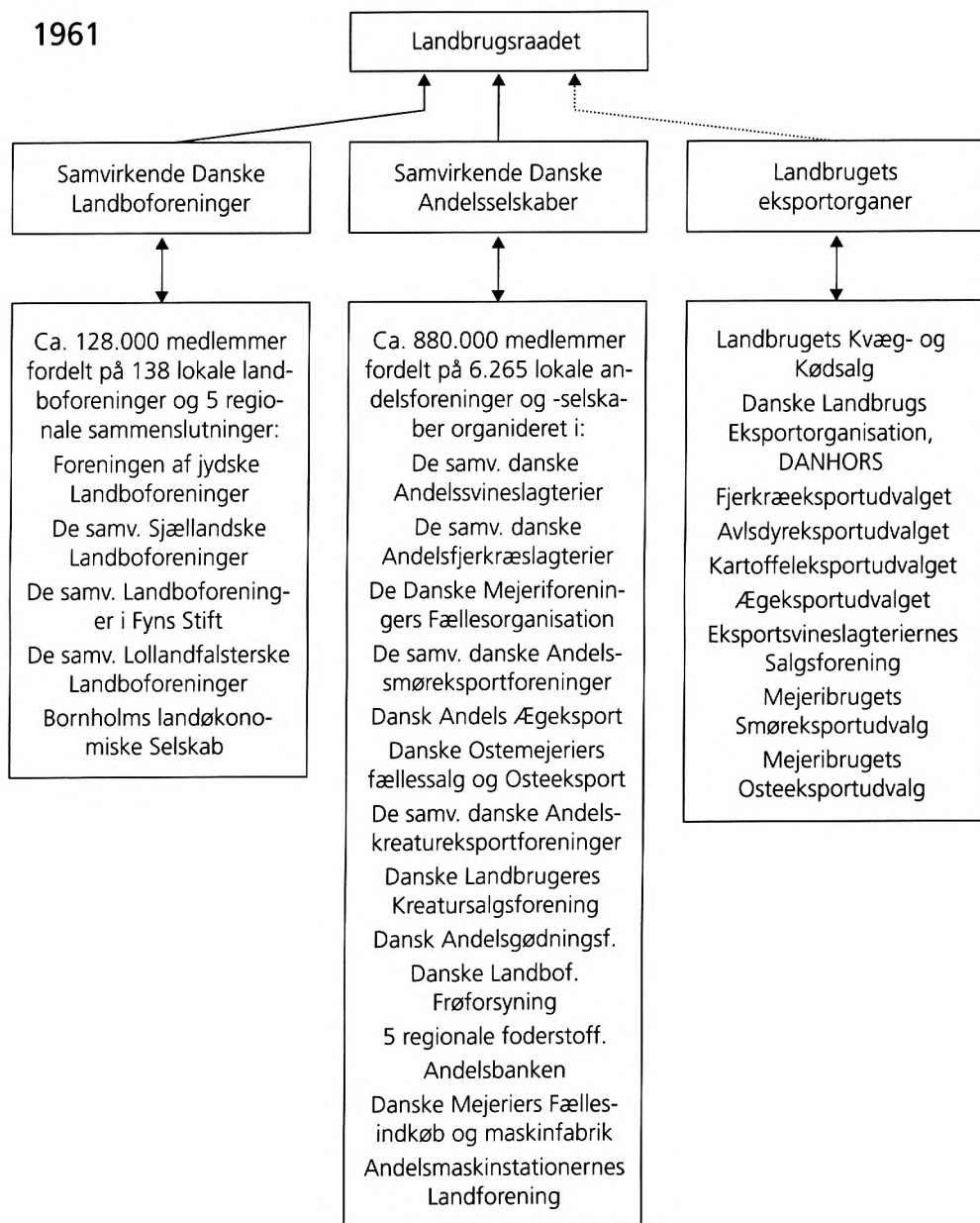
De fire stadier

På de følgende sider vises organisationsdiagrammer over udviklingen siden 1945. Der er tale om ændringerne i 1945, 1961, 2006 og 2009.

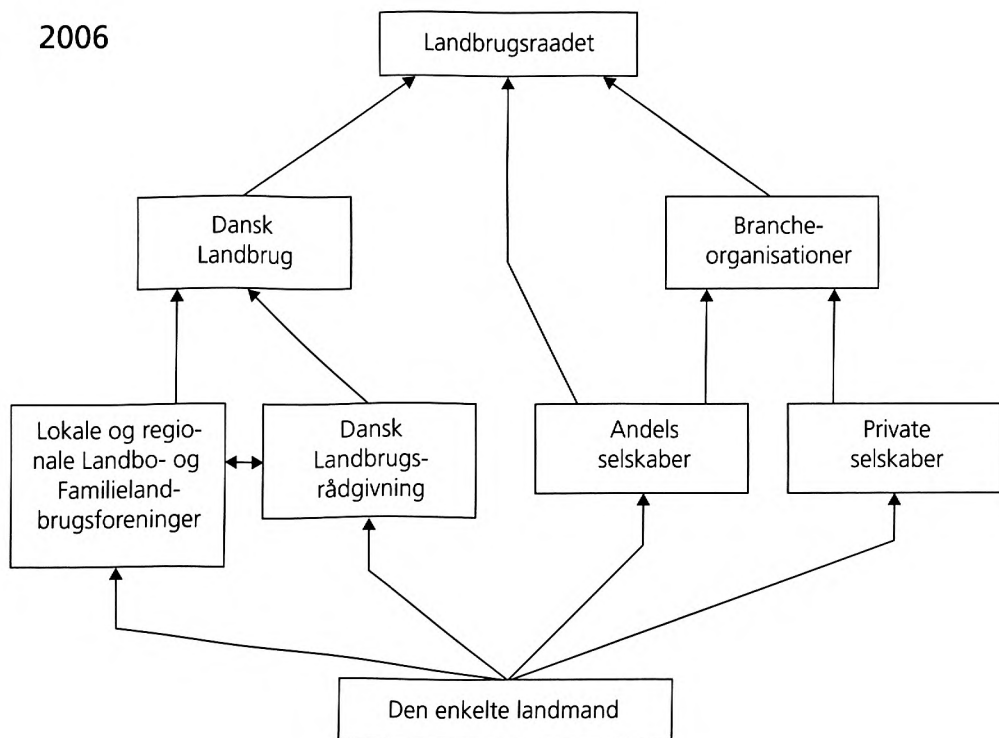
1945

1961

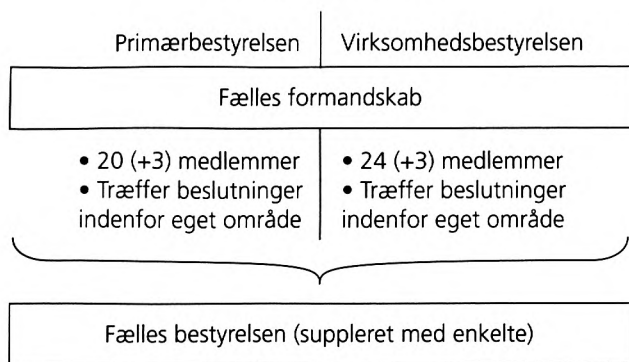
2006

2009

Landbrug & Fødevarer

Bestyrelserne

SEKRETARIATSTILPASNING I LANDBRUGETS ORGANISATIONER — EN BERETNING OM ANVENDELSE AF MASKINSTATIONSTANKEN

Af agronom Peter Bertelsen

Forfatteren var i perioden 1972 til 2008 ansat i forskellige af landbrugets organisationer, og giver her en beretning om udviklingen i landbrugets organisationer og de tilknyttede sekretariatsfunktioner, og deres tilpasning.

Indledning

I artiklen beskrives sekretariatstilpasning oplevet i landbrugets centrale organisationer med adresse på Axelborg i perioden 1988 til 2001. Der er medtaget historie forud for den periode, og der omtales enkelte begivenheder efter perioden. Desuden beskrives det fælles sekretariat, DMA, i perioden 2006 til 2008.

Sekretariatstilpasning skete med udgangspunktet i en før-situation, hvor det var selvfølgelig for organisationer og foreninger at have egen sekretær eller sekretariat.

Med »maskinstationstanken« blev udnyttet den mulighed, at en forening i stedet for at have eget sekretariat købte sig til den nødvendige betjening i et større sekretariat mod at betale en sekretariatsgodtgørelse. Artiklen beskriver oplevelser og erfaringer, som har været en del af en udvikling frem mod større sekretariatsfællesskaber.

I begyndelsen af 2010 er status, at jordbrugets/fødevarerhvervets organisationer har dannet ét fælles sekretariat, som servicerer den nyligt dannede fælles organisation, Landbrug & Fødevarer. Desuden servicerer en række mindre organisationer og foreninger, som har valgt at bevare deres organisatoriske selvstændighed men samtidig at få betjening i det fælles sekretariat.

Endelig bemærkes, at de større sekretariater som udgangspunkt er erhvervspolitiske. Eksemplerne i det følgende på anvendelse af maskinstationstanken omfatter også foreninger uden erhvervspolitiske målsætninger.

Som afslutning resumeres artiklen med en gennemgang af fordele, ulemper, muligheder og trusler (SWOT-analyse) af maskinstationstanken.

Sukkerroedyrkerne

De samvirkende danske Sukkerroedyrkerforeninger, senere Danske Sukkerroedyrkere, DKS, har til opgave dels at varetage erhvervspolitiske opgaver for sukkerroeproduktionen, dels at være forhandlingspartner overfor sukkerfabrikkerne ved indgåelse af Brancheaftale om dyrkning og levering af sukkerroer.

Sukker har historisk haft en særlig status i den menneskelige ernæring. I dag skal sukker helst undgås! Men i den lange historie forud for nutidens overflodssamfund var det vigtigt at sikre befolkningens forsyning med sukker til en rimelig og stabil pris. Derfor har der historisk eksisteret en politisk vedtaget sukkerordning med det sidstnævnte formål. Sukkerroedyrkerne repræsenteret gennem DKS har spillet en aktiv rolle ved udformningen og forvaltningen af disse ordninger. Dette har historisk medvirket til en betydelig selvfølelse hos DKS. Man klarede sine egne forhold uafhængigt af andre organisationer og var f.eks. ikke medlem af Landbrugsraadet.

Da Danmark blev medlem af EF i 1973 blev den fælles markedsordning for sukker også den politisk vedtagne ordning i Danmark og afløste den hidtidige danske sukkerordning. EF's markedsordning for sukker var blot én ud af et stort kompleks af ordninger under den fælles landbrugspolitik.

Landbrugspolitikken var teknisk kompliceret og DKS valgte fra starten af det danske medlemskab at få hjælp i Landbrugsraadet til den erhvervspolitiske indsats omkring EF's markedsordning for sukker. Hertil bidrog også, at indsatsen fremover skulle gøres i Bruxelles frem for i København. Samtidig blev det erkendt, at man havde brug for at være medlem af fælles fora og meldte sig ind i Landbrugsraadet. Men

DKS bevarede op igennem 1970-erne sit eget sekretariat.

Hjælpen til den erhvervspolitiske indsats i EF blev ydet af skiftende ansatte i Landbrugsraadet, fordi bistanden på grund af foreningens eget sekretariat var ad hoc præget. Hos DKS konstaterede man, at situationen på dette vigtige område ikke var holdbar. I et notat fra slutningen af 1970-erne anføres »De idelige personskifter i Landbrugsraadet var vi ikke tilfredse med,«.

Denne situation fandt en løsning i løbet af 1982, hvor foreningen gennem drøftelser med Landbrugsraadet fik et tilbud på en samlet sekretariatsløsning i Raadets sekretariat. I overvejelserne indgik, at arbejdet med den fælles markedsordning for sukker på europæisk plan var helt afgørende for ordningens tilpasning til de skiftende politiske vilkår for jordbrugserhvervet. Det var samtidig afgørende at koordinere med den generelle og tværgående varetagelse af interesser for det samlede jordbrug. Det blev erkendt, at denne komplekse problemstilling kunne DKS bedst få løst ved at have sit sekretariat i Landbrugsraadet. Samtidig besluttede foreningens egen sekretær at stoppe. Fra 1. januar 1983 lå DKS' samlede sekretariat dermed i Landbrugsraadet.

Det nye sekretariat og dets arbejdsområder

I Danske Sukkerroedyrkeres jubilæumsskrift fra år 2002 anføres, at »som sekretær blev ansat agronom Asbjørn Børsting, der tidligere med ansættelse i Landbrugsraadet havde løst afgrænsede, især de internationale opgaver for Overbestyrelsen« (»Danske Sukkerroedyrkere i 100 år, 1902-2002«, side 130, Danske Sukkerroedyrkere 2002). Det citerede illustrerer vanskeligheden med at forstå modellen, selv 20 år senere og selv for en velinformeret iagt-

tager som tidsskriftets redaktør, nu afdøde Claus Bjørn. Asbjørn Børsting blev IKKE ansat i Danske Sukkerroedyrkere. Han var fortsat ansat i Landbrugsraadet, som stillede ham til rådighed for DKS i en del af hans tid mod betaling af en sekretariatsgodtgørelse til Landbrugsraadet. Sekretariatsgodtgørelsen dækkede alle udgifter i forbindelse med sekretariatet, dvs. sagsbehandler, sekretær, reception, telefon, kontorhold og bogholderi.

Dermed var maskinstationsmodellen i praktisk anvendelse. I det følgende gives eksempler på sekretariatets arbejde.

På europæisk plan blev arbejdet udført gennem en vedholdende deltagelse i det europæiske arbejde. Sekretariatet deltog i alle møder i den europæiske sukkerroedyrkerorganisation, CIBE, samt i møder i Kommissionens Rådgivende udvalg. I CIBE-møderne var der udover sekretariatet også altid deltagelse af valgte fra dyrkerside. Sekretariatet lavede referater fra møderne, som udsendtes til bestyrelsen, og der var jævnligt artikler om CIBE's arbejde i det blad, som udsendtes til sukkerroedyrkerne fire gange om året.

I forbindelse med revisioner af markedsordningen blev også holdt møder med danske myndigheder. I disse sammenhænge optrådte dyrkere og sukkerfabrikker ofte i enighed. Markedsordningens formål var at styre produktionen, men også at beskytte sukkerroedyrkerne mod udnyttelse fra store industrivirksomheder. Ordningens hensigt om det sidstnævnte blev fra starten udmøntet på gensidig vis i den danske brancheaftale. Det kan nævnes, at sådan var det ikke i alle EF-lande, men i Danmark var der sjældent uenighed om arbejdet med at påvirke justeringer i markedsordningen.

Derimod var der naturligvis ikke enighed, når det kom til Brancheaftalen om dyrkning og

levering af sukkerroer. Forløbet svarer til forhandlinger om overenskomster. Men sekretariatet var og er fortsat ikke udstyret med en »overenskomstafdeling« eller lignende specialiseret enhed i denne særlige forhandlingsdisciplin.

Kravene var derfor store, og sådan er det fortsat. Forhandlingerne med sukkerfabrikkerne er dermed noget særligt for sekretariatet. Det seneste par års ændrede ejerforhold af sukkerfabrikkerne har utvivlsomt været en helt særlig udfordring. På den anden side er der ikke interessemæssige konflikter i forhold til andre foreninger, og der skal ikke i denne sammenhæng gås mere i detaljer med denne opgave.

I andre sammenhænge opstår derimod nemt konfliktende interesser for sekretariatet. I det følgende et par eksempler på denne problemstilling.

Reform af sukkerordningen

I 1991 blev vedtaget en reform af den fælles landbrugspolitik i EU. Reformen medførte sænkning af de garanterede priser og indførelse af direkte tilskud. Sukkerordningen i EU blev ikke omfattet af reformen, og det havde sektoren heller ikke noget ønske om at blive, fordi det ville give samlede indkomstfald. Hvordan undgik sektoren at »blive reformeret« i en periode på mere end 10 år efter 1991?

De mest centrale argumenter for reformen af den fælles politik var at løse overskudsproblemer og budgetproblemer. Disse problemer havde sukkerordningen ikke i kraft af kvotesystemet og en selvfinansieringsordning for afsætning af overskudsproduktion.

I Landbrugsraadet var der officiel støtte til DKS og arbejdet med at holde sukkerordningen uden for reformen. Støtten kom til udtryk både i de formelle møder og i forhold til myn-

digheder og politikere. Uden for de formelle mødesammenhænge var stemningen imidlertid ganske anderledes! Sukkerordningen blev klart anset for koncessioneret (kvoteordningen) og urimeligt gunstig for et beskyttet mindretal. Krav om »liberalisering« blev ytret mere eller mindre højlydt.

Som sekretær for DKS skal man forsvare DKS' interesser og bliver i vid udstrækning slået i hartkorn med disse. Som ansat i Landbrugsrådet skal man samtidig varetage bredere interesser og som minimum have styr på faktuelle forhold, som taler for det ene eller det andet mere generelle synspunkt. Der kan være tale om hensyn til det samlede EU-budget, EU's eksterne relationer eller fødevarerproduktionens omdømme i det øvrige samfund. Den nødvendige balance findes der ingen færdig opskrift på.

Promilleafgiftsfonden

I slutningen af 1970-erne opnåede landbruget at få tilbageført en del af den amtskommunale jordskat til en fond, promilleafgiftsfonden. Midlerne skulle anvendes til de samme formål, som midlerne i produktionsafgiftsfondene, og promilleafgiftsfondens midler kunne alene søges af produktionsafgiftsfonde. Målet var samtidig at »aflaste produktionsafgifterne« på de animalske områder, som var økonomisk trængt i disse år. I de følgende år gik promilleafgiftsfondens midler derfor udelukkende til de animalske produktionsområder.

En halv snes år senere havde økonomien blandt sektorerne ændret sig. Undervejs havde man i frøsektoren længe ønsket at få støtte fra promilleafgiftsfonden. Efter et par tilløb, som blev afvist, fik Frøafgiftsfonden efter ansøgning tilskud fra Promilleafgiftsfonden til et ny-skabende flerårigt forskningsprojekt i 1991.

Projektet var for størstedelens vedkommende finansieret af offentlige forskningsmidler, men branchen skulle selv finansiere resten fra Frøafgiftsfonden. Branchemæssigt mente man ikke at kunne forhøje de almindelige produktionsafgifter, og et tilskud fra promilleafgiftsfonden var derfor afgørende. Jf. om frø til udsæd senere i artiklen.

I sekretariatet opstod derefter den tanke, at også sukkerroedyrkningen burde kunne få andel i promillemidlerne til deres indsats for bl.a. at reducere pesticidanvendelse i sukkerroedyrkningen. Det krævede, at der blev oprettet en afgiftsfond for sukkerroer, som kunne søge midlerne. Dette var dog alene et stykke administrativt arbejde. I forvejen blev der via dyrkningskontrakterne opkrævet midler til forskning og forsøg samt rådgivning. Arbejdet med sidstnævnte foregik på sektorens forsøgsgård, Alstedgaard, ved Ringsted. Midlerne skulle derfor blot kanaliseres gennem Sukkerroeafgiftsfonden frem for at gå direkte til Alstedgaard. Det krævede noget ekstra administration udover selve oprettelsen. Men besværet hermed blev opvejet af, at det viste sig muligt at få 700.000 kr. i tilskud fra Promilleafgiftsfonden. Det skete første gang i 1994.

Sagen illustrerer de interessekonflikter, som kan opstå med maskinstationsløsningen. De animalske sektorer var ikke begejstrede for, at planteavlen ville have andel i promillemidlerne, jf. at det tog en del tid, inden frøsektoren kom i betragtning. Det forbliver ubesvaret, om sukkerroedyrkerne med sekretariat i Landbrugsrådet selvstændigt kunne have taget initiativ til at søge om midler i promilleafgiftsfonden. Men da frøavlen havde banet vejen, så kunne – og skulle – det gøres, selv om sekretariatet i praksis kom en del i klemme intersemæssigt.

DKS' selvstændige stilling

Som tidligere nævnt har der historisk været et stærkt ønske hos sukkerroedyrkerne om at have en selvstændig og uafhængig organisation. Sådan er det fortsat, og maskinstationsløsningen for sekretariatet, som nu ligger i Landbrug & Fødevarer, har opretholdt den organisatoriske selvstændighed med en samtidig udnyttelse af stordriftsfordele og en tilknytning til de generelle organisationer.

Som noget centralt kan afsluttende nævnes, at sukkerroedyrkerne altid har finansieret foreningens arbejde med et kontingent, som er indskrevet i kontrakterne om levering af sukkerroer, og hvis indhold er aftalt mellem DKS og sukkerfabrikkerne. Kontingentet er altså ikke frivilligt. Det besluttes af DKS, opkræves af sukkerfabrikkerne og overføres til DKS. Ordningen sikrer et stabilt indtægtsgrundlag for foreningen, og det sikrer, at alle dyrkere bidrager til DKS' arbejde, som kommer alle til gavn.

KI-SAM – Kunsttørringsindustriens sammenslutning

I Danmark har der siden 1930-erne eksisteret en industri, som tørrede grøntafrugter og solgte dem som grøntpiller, og industrien eksisterer fortsat.

Da Danmark blev medlem af EF kom industrien ind under den fælles EF-ordning med tilskud til produktionen af grøntpiller. Baggrunden for tilskuddet var et ønske om at fremme den interne produktion af foderprotein i EF og mindske afhængigheden af import.

Tilskuddet var af ganske betragtelig størrelse. I afrundede størrelsesordener kan anføres, at støtten i 1990-erne udgjorde ca. 1/3 af virksomhedernes indtjening. Tilskuddet blev udbetalt pr. kg færdigvarer efter nærmere fastlagte kriterier om protein- og vandindhold.

EF-ordningen for tørret grønt og den indbyggede støtte krævede en indsats på europæisk plan via kunsttørringsindustriens europæiske organisation, CIDE. I princippet en indsats i lighed med sukkerordningen. Herunder navnlig en indsats i et udvalg under Kommissionen, og hvor en hovedopgave var at sikre balance i ordningen mellem nord- og sydeuropa. Samtidig var der også i princippet de samme indbyggede konflikter i forhold til den generelle landbrugspolitik.

I løbet af 70-erne og 80-erne opstod løbende særlige problemstillinger som følge af forøgede energipriser samt EF's udvidelse med især Spanien. Disse medførte efterhånden en sådan forøgelse af udgiften til markedsordningen for tørret foder, at der blev tale om et problem uanset behov og argumenter for en produktion af foderprotein i EF. Behovet for organisatorisk og erhvervspolitisk indsats til sektoren steg i takt hermed og dermed behovet for sekretariatsmæssig bistand.

Indtil 1991 fulgte KI-SAM's sekretariat den til enhver tid siddende formand. På det tidspunkt stod det imidlertid aktørerne klart, at der var behov for en mere permanent ordning, og der blev rettet henvendelse til Landbrugsraadet om at få sekretariat i Raadet.

Sekretariatet skulle udføre det sekretariatsmæssige arbejde med den erhvervspolitiske indsats på såvel EU som på dansk plan. Desuden information til medlemmerne samt bogholderi for foreningen m.m.

KI-SAM havde i en årrække været B-medlem af Landbrugsraadet og så nu en fordel i en nærmere tilknytning via køb af sekretariatsbistand. For KI-SAM var det dog samtidig afgørende, at foreningen bevarede sin organisatoriske selvstændighed og mulighed for at agere uafhængigt til gavn for medlemmerne. Valget

af Landbrugsraadets sekretariat som maskinstation imødekom disse behov.

I løbet af 1990-erne kom ordningen med støtte til tørret foder under stigende pres. I hovedtræk på grund af følgende: Argumenterne for selvforsyning og herunder en EU produktion af foderprotein havde ikke længere den samme vægt. Produktion af høj kvalitetsprodukter af især lucerne blev anset for at have gode muligheder på almindelige markedsvilkår. Samtidig var der stigende fokus på at spare på energien, og der kunne derfor sættes spørgsmålstegn ved at give ganske store offentlige tilskud til en produktion baseret på et så højt energiforbrug som produktionen af tørret foder.

De oprindelige argumenter for ordningen viste sig dog længe holdbare. Arbejdet med at fremføre dem for organisationen satte imidlertid sekretariatet under pres, og den sekretariatsansvarlige måtte flere gange konstatere, at der var brugt mere tid på KI-SAM, end foreningen betalte for.

Undervejs har der været mange oplevelser og erfaringer. Det centrale for branchen var formuleringerne i den vejledning om udbetaling af støtte, som danske myndigheder udarbejdede og arbejdede efter. Vejledningen blev udarbejdet på basis af EU-forordninger. I den sammenhæng kunne KI-SAM og foreningens sekretariat spille en rolle som høringspart og på den måde sikre, at vejledningen ikke overtolkede forordningernes kontrolbestemmelser. Blandt nogle af branchens virksomheder – ikke alle! – var det dog et konstant klagepunkt, at myndighedskontrollen ved støtteudbetaling var for nidkær. Angiveligt nærmest baseret på en ringe tiltro til virksomhedernes hæderlighed. Det gav naturligvis stof til eftertanke, at

branchens største virksomhed på et tidspunkt i realiteten gik konkurs (men endte med at blive overtaget af en anden), fordi den daglige ledelse regnskabsmæssigt havde manipuleret med virksomhedens produktionsmængder. Støtten til tørret grønt var baseret på udlevere mængder.

Opstramninger var uundgåelige og produktionen mindskedes fra slutningen af 1990-erne og fremad. I midten af forrige årti blev der lagt en plan for fuldstændig afvikling af den hidtidige støtte til tørret foder med ophør i 2012. De ganske mange år med støtte og eksistensmulighed har dog givet de mest levedygtige fabrikker mulighed for omstilling til kvalitetsprodukter men også en ny rolle i f.eks. landskabspleje.

Udfordringen for foreningen og dens sekretariat i Landbrug & Fødevarer er fremover at udvikle denne rolle.

Brancheudvalget for Frø

Produktionen af frø til udsæd har spillet en betydende rolle i dansk landbrug. Både udbyttemæssigt og produktionsmæssigt har Danmark en stærk position på verdensplan. Dette er bedst illustreret ved, at Danmark er verdens største eksportør af græsfrø.

I lighed med de foregående produktområder spillede regler fastsat under EF's landbrugs-politik også en stor rolle for frøproduktionen. Det blev en hovedopgave at sikre en støtte til frøproduktionen svarende til den værdi, som markedsordningen for korn har haft for kornproduktionen. Ellers ville frøproduktionen og Danmarks stærke markedsplacering ikke kunne bevares.

I begyndelsen af 1973 blev derfor dannet et fælles brancheorgan mellem frøproduktion og

frøhandel – Brancheudvalget for Frø. Brancheudvalgets formål var at varetage frøavlens og frøhandelens fælles interesser, navnlig i forhold til de fælles EF-regler.

Brancheudvalget fik en helt selvstændig status og valgte efter forhandling mellem de stiftende parter at placere sit sekretariat i tilknytning til landbrugets hovedorganisationer.

Sådan forblev situationen frem til 1990, hvor Brancheudvalget valgte at overgå til maskinstationsmodellen. Udgifter ved den selvstændige status til bl.a. IT og bogholderi var blevet for store. Overgangen skete dog på den måde, at Brancheudvalgets daværende sekretariatschef forblev ansat i Brancheudvalget, mens øvrige ansatte blev overtaget af Landbrugsraadet. Udvalget ønskede sikkerhed for, at sekretariatschefen forblev tilknyttet og ansvarlig for Brancheudvalgets arbejde. Dette frem for en ansættelse i Landbrugsraadet, hvor Raadet principielt kunne sætte en anden ansat til at udføre arbejdet.

Der var således tale om en variant af maskinstationsmodellen, som viser dennes mulighed for fleksibilitet.

Da sekretariatschefen gik på pension i 2006 overgik Brancheudvalget for Frø helt til maskinstationsmodellen. Brancheudvalget betjenes nu af det fælles sekretariat for Landbrug og Fødevarer.

Frilandsproduktion af frugt, bær og grøntsager

I løbet af 1960-erne og videre frem begyndte en del landbrug at dyrke frugt, bær og grøntsager på friland. Navnlig grøntsager havde hidtil udelukkende været en gartneriproduktion. Disse producenter/landmænd var medlemmer af landbo- og husmandsforeningerne og hav-

de derfor en forventning om at kunne få varetaget deres interesser i foreningerne. Denne forventning kunne foreningerne kun i begrænset omfang honorere.

Der blev derfor ad et par omgange taget initiativ til selvstændige organisationsdannelser, som skulle stå for interessevaretagelsen. Initiativerne blev i et omfang støttet af landbo- og husmandsforeningerne, fordi de frugt- og grøntproducerende medlemmer dermed fik mulighed for at få dækket deres behov.

Initiativerne forud for 1989 omtales ikke her. De grundstødte af forskellige årsager, og problemet med manglende interessevaretagelse var derfor på det tidspunkt uløst.

Som baggrund skal videre nævnes, at gartnerne med grøntsagsproduktion altid havde været organiseret i Dansk Erhvervsgartnerforening, DEG. De erhvervspolitiske problemstillinger for grøntsagsproduktionen vedrørende f.eks. plantebeskyttelsesmidler var naturligvis de samme uanset om producenten betragtede sig som landmand eller som gartner. Derfor havde der da også i forløbet været mange kontakter for at skabe samarbejde, men disse førte aldrig til noget resultat. Retrospektivt kan bemærkes, at personlige modsætninger formentlig var en del af forklaringen. Aktørerne var de samme, selv om der var tale om en ganske lang periode.

Endelig kan nævnes, at arbejdet med at varetage det europæiske arbejde som udgangspunkt lå i Landbrugsraadet, fordi det var Landbrugsraadet, der var medlem af den fælles europæiske landbrugsorganisation. Der var allerede i 1981 indgået en aftale mellem DEG og Landbrugsraadet om, at repræsentationen gik på skift fra år til år mellem disse to. Aftalen indebar, at DEG betalte et beløb til Landbrugsraa-

det for information om EU og for at være involveret i arbejdet på frugt- og grøntområdet samt for selv at forestå arbejdet vedr. blomster og planter.

Brancherådet for Frugt og Grønt

I 1989 var det lykkedes nogle initiativtagere at få tilsagn fra en række organisationer og virksomheder på frugt- og grøntområdet om at bidrage til finansiering af en fælles organisation. Landbo- og husmandsforeningerne gav også tilsagn om at bidrage, fordi man på den måde fik løst det nævnte problem med medlemmer, som man ellers havde vanskeligt ved at bistå.

Landbrugsraadets sekretariat blev bedt om at bistå med oprettelsen af den fælles organisation og blev efterfølgende valgt til at udføre dens sekretariatsopgaver efter maskinstationsmodellen.

Undervejs var der løbende kontakt til DEG. Både fordi en række opgaver som nævnt uundgåeligt var ens for de to organisationer, men også fordi det europæiske arbejde blev bragt i spil. I den nydannede organisation var der modstand mod aftalen om, at DEG skulle repræsentere branchen hvert andet år. Der blev derfor dannet et »Kontakt- og informationsudvalg for den grønne sektor« mellem de to organisationer med en direktør for Landbrugsrådet som formand, hvor disse fælles forhold kunne drøftes.

Efter mindre end et års drift stod det klart, at det ville være umuligt at finansiere Brancherådet fremover. Centralt var, at landbo- og husmandsforeningerne meddelte en nedskæring af deres første bidrag til foreningen med en tredjedel. Mens situationen var i øvrigt følgende:

- Der var tale om i alt CIRKA 1000 producenter, som for en dels vedkommende også havde anden produktion
- Der var tale om »dobbeltf finansiering« på den måde, at den enkelte producent betalte til det erhvervspolitiske arbejde ad flere kanaler: De betalte til landbo- og husmandsforeningerne, frugt- og bæravlere betalte derudover via foreningen Dansk Erhvervsfrugtav, men også via frugtsalgsforeninger, som var medlemmer af Brancherådet. Grøntsagsavlere betalte udover til landbo- og husmandsforeningerne f.eks. via NordGrønt, og nogle betalte via deres salg over GASA desuden til DEG
- Der var tre uafhængige rådgivningssystemer: Landbo- og husmandsforeningerne, Dansk Erhvervsfrugtav og DEG.

Disse ret åbenlyse problemer var der ikke nogen udtalt politisk vilje til at se konstruktivt i øjnene. Som nævnt havde det tidligere været forsøgt at skabe samarbejde i sektoren uden held. Interessesvaretagelsen for producenterne stod til igen at blive tabt på gulvet.

I en sådan situation kan man som sekretariat vælge intet at foretage sig og afvente, at den politiske handlekraft på et tidspunkt indfinder sig. Det er nok det mest almindelige. Man kan også vælge at forsøge at påvirke situationen ud fra det kendskab, man har til den. Valget af sidstnævnte indebærer uundgåeligt nogle risici for fejltagelser og kan komme til at stå i vejen for lange ansættelsesforløb! Der er forskel på at være rådgivende og være initiativtagende omkring de politiske processer!

Situationen kaldte imidlertid stærkt på løsninger. Den politiske handlekraft var derfor naturligvis til stede ikke mindst i landbo- og husmandsforeningerne. Med denne som stå-

sted kom der et langt forhandlingsforløb i kontaktudvalget mellem DEG og Brancherådet. Forløbet var til at begynde med besværligt og præget af tidligere modsætninger. Det fik dog efterhånden et mere klassisk forløb. Dvs. at positionerne blev bevaret samtidig med, at løsninger kunne skimtes, og at disse ikke kategorisk blev afvist.

I foråret 1991 blev herefter opnået en aftale om »den fremtidige organisering på gartneriområdet« med følgende indhold:

- Brancherådet for frugt og grønt blev nedlagt
- Det erhvervspolitiske arbejde for sektoren blev organiseret i »Den grønne sektor« med sekretariat i DEG's erhvervspolitiske afdeling
- DEG meldte sig ind i Landbrugsraadet, som dermed fik repræsentation fra hele jordbrugerhvervet
- Den faglige rådgivning blev lagt sammen til en fælles enhed.

Denne løsning holdt en halv snes år. Undervejs forsøgte frugtavlerne at komme ud af aftalen og få en direkte tilknytning til de centrale organisationer. Dette blev afvist af de centrale organisationer, som holdt sig til den indgåede aftale.

Kontakten mellem sektoren og de centrale organisationer blev bevaret. Efterfølgende er Dansk Gartneri blevet dannet som efterfølger for Dansk Erhvervsgartnerforening. Dansk Gartneri har politisk sekretariat hos Landbrug & Fødevarer og er medlem af Landbrug & Fødevarer.

Ærtedyrkere

Leverandørerne af grønne ærter til dybfrost anmodede i forlængelse af aftalen om »den fremtidige organisering på gartneriområdet« Landbrugsraadet om bistand til deres forhandlinger om produktionsaftaler med dybfrostindustrien samt om at få hjælp til udsendelse af information, mødeafvikling i øvrigt, regnskab m.m.

Danmark har naturligt gode forudsætninger for denne ærteproduktion. Ærterne modner i vort klima tilstrækkelig langsomt til, at man via en stramt gennemført planlægning kan nå at høste dem, mens de er små, bløde og søde.

Landbrugsraadet overtog opgaven med at bistå ærtedyrkerne på et tidspunkt, hvor Danisco Foods havde opkøbt de to eksisterende dybfrostfabrikker med henblik på en samling og effektivisering af produktionen. Omkring hver af fabrikkerne var der en dyrkerforening, hvor bestyrelserne især havde til opgave at forhandle dyrkningskontrakt med fabrikken. Da der nu kun var én virksomhed, blev der dannet »Forhandlingsudvalget for ærter« med repræsentation fra de to bestyrelser.

Opgaven for Forhandlingsudvalget var at opnå en ærtepris, som man kunne anbefale overfor ærtedyrkerne. Danisco Foods ønskede selvsagt råvaren til den lavest mulige pris, men var omvendt noget bundet af opgaven med at skulle skaffe den tilstrækkelige mængde. I nogle år var grønne ærter en attraktiv afgrøde for planteavlere, som fik en kontrakt tilbudt.

I 1999 fusionerede de to dyrkerforeninger til én, og Forhandlingsudvalget blev til »Foreningen af Ærtedyrkere til Danisco Foods«.

Det kan konstateres, at Danisco i efteråret 2000 valgte at sælge dybfrostaktiviteterne i Danisco Foods til Ardo, en belgisk ejet virksom-

hed. Foreningen af ærterdyrkere er i dag omdannet til »Producentorganisationen for Dybfrostærter amba«.

Finansieringen af ærterdyrkerforeningen er sikret ved en aftale om, at kontingent til foreningerne er en del af kontraktvilkårene.

Sekretariatet for ærterdyrkerne ligger fortsat i Landbrug & Fødevarer.

Avlere af grøntsager til dybfrost

I lighed med ærterdyrkerne ønskede producenter af gulerødder, porrer og løg til dybfrost bistand til deres forhandlinger med Danisco Foods, som også producerede frosne produkter af disse grøntsager. Der blev efterfølgende først dannet en forening – Dyrkerforeningen til Danisco Foods.

I dette tilfælde bistod Landbrugsraadet først avlerne med at danne en forening og efterfølgende med forhandlinger og administration af foreningen.

Danmark har ikke de samme komparativt gunstige betingelser for produktion af disse grøntsager som for ærter. Konkurrencen har derfor betydet, at produktionen af disse råvarer til dybfrostindustrien i Danmark er skåret ned og i skrivende stund er der slet ikke tegnet kontrakter. Foreningen eksisterer dog fortsat.

Finansiering af foreningen er sikret gennem kontingent som en del af kontraktvilkårene.

Forskningsforeningen

Foreningen blev oprettet samtidig med de to foregående og skyldtes også den opståede kontakt til sektoren. Der var dog tale om en fortsættelse af noget eksisterende. Ved oprettelse af Gartneribrugets Afsætningsudvalg, GAU, som produktionsafgiftsfond en del år tidligere havde dybfrostindustrien i et protokolat fået tilsagn om et årligt tilskud til forskning

i råvarekvalitet, produktudvikling m.m. Dette med baggrund i fordyrelsen af de danske råvarer som følge af produktionsafgiften. Tilskudet blev givet til en forening, som industriens virksomheder havde oprettet til at forestå anvendelsen i overensstemmelse med formålet. Bl.a. i samarbejde med forsøgsstationen i Årlev.

Nu var virksomhederne samlet på én hånd, som beskrevet ovenfor, og der var brug for at gentænke, hvordan rollen som formidler af forskning og forsøg omkring sektoren kunne udformes.

Initiativtagerne nåede frem til, at der burde dannes en ny forening, som udover de hidtidige favnede en bredere kreds af virksomheder i forarbejdning og omsætning og desuden primærproducenter af frugt, grønt og bær.

I første omgang kom foreningen til at hedde »Forskningsforeningen for forarbejdet frugt og grønt«. Navnet er efterfølgende justeret i takt med, at foreningen har udvidet sit arbejdsområde.

Med sekretariat i først Landbrugsraadet og siden Landbrug & Fødevarer har foreningen siden starten været et kreativt og kontaktskabende forum i sektoren og været initiativtager til partnerskaber og et utal af forsknings-, forsøgs- og udviklingsprojekter.

Foreningens medlemskreds er meget bred og omfatter interesser inden for frugt, grønt og bær over forskning og forsøg, rådgivning, primærproduktion, forarbejdning og afsætning. Dens drift og udvikling illustrerer, at et sekretariat kan spille en stor rolle for, hvordan der formuleres fælles mål og skabes samarbejde om at nå dem.

Prodan, Producentforeningen til Danpo

I midten af 1970-erne var andelsselskabet Danpo igennem en turbulent tid og meget tæt på at gå konkurs. Dengang var det imidlertid indstillingen, at en konkurs i et andelsselskab ville få betydelige negative konsekvenser. En konkurs måtte derfor undgås, og dette blev opnået gennem kapitaltilførsel fra organisationer i landbruget, landbrugets fonde og forskellige landbrugstilknyttede virksomheder. Dermed blev skabt Danpo A/S, hvor den tilførte kapital blev til ansvarlig aktiekapital. Danpo amba med de tidligere ejere, slagtekyllingeproducenterne, blev ligeledes aktionær og en samhandelsaftale sikrede, at Danpo A/S fortsat købte kyllinger produceret af Danpo amba medlemmer. Et par år senere måtte der tilføres yderligere kapital, og der skete i de efterfølgende år forskellige ændringer i aktionærkredsen. Landbrugets organisationer og fonde var fortsat aktionærer. Den langsigtede hensigt var, at producenterne igen skulle kunne overtage virksomheden. Danpo amba havde derfor forkøbsret til de øvrige aktionærers aktier.

I 1990 fusionerede Danpo A/S med Farre Food A/S. Det betød igen en ny aktionærstruktur, og Danpo amba måtte give afkald på sin forkøbsret til de øvrige aktier.

I midten af 1990-erne viste der sig interesse fra svensk side for at købe Danpo. Baggrunden var, at man nationalt i Sverige havde succes med salmonellafri produktion af slagtekyllinger. Med Sveriges medlemskab af EU var det blevet besluttet at investere i en produktion til det europæiske marked baseret på det svenske koncept for salmonellafri produktion. Man havde udset sig Danpo som et velegnet brohoved for en sådan investering. Interesserne og kapitalen havde deres udspring i LRF, Landbruksraadets svenske pendant.

De danske aktionærer inkl. landbrugets organisationer havde en betydelig interesse i at sælge Danpo. Det var det ingen hemmelighed, at Danpo igen var i økonomiske vanskeligheder.

Uanset ændringer i aktionærstrukturen var Danpo amba fortsat en central aktionær i Danpo A/S på grund af, at man samtidig var råvareleverandør til virksomheden. Siden omannelsen af Danpo til et A/S havde Danpo amba haft sekretariatsammen med Danpo A/S. Som sælger af Danpo A/S havde producenterne i Danpo amba behov for sekretariatsbistand omkring salget, og det var en vanskelig situation for dem at skulle have denne bistand fra virksomheden, som skulle sælges. Fra organisationsside i landbruget blev det foreslået, at Danpo amba købte sekretariatsbistand i Landbruksrådet, og sådan blev det.

Fra Danpo amba's side stillede man en ufravigelig betingelse for at sælge sin aktiepost: der skulle indgås en samarbejdsaftale mellem Danpo A/S og Danpo amba til afløsning af samhandelsaftalen. Samtidig stillede man en række krav til samarbejdsaftalen, herunder navnlig et ubetinget krav om økonomisk ligestilling af producenterne for en ensartet indsats og kvalitet i kyllingleverancerne. Medlemmerne af Danpo amba skulle desuden have et særligt tillæg for at organisere sig i forhold til Danpo, og Danpo skulle ikke kunne udvide produktionen med leverancer fra ikke-medlemmer uden først at tilbyde merleverancen til medlemmerne. Baggrunden var erfaring: den siddende direktion i Danpo A/S havde givet særtillæg til enkelte producenter. Også til ikke-medlemmer af Danpo amba.

I situationen gav disse krav ikke anledning til større uoverensstemmelser. De svenske inte-

resser ønskede et godt samarbejde med producenterne, og salget blev gennemført.

Under forløbet blev det besluttet at lade Danpo amba ændre navn til Producentforeningen til Danpo. Til brug for daglig tale blev valgt »Prodan«, som samtidig signalerede en positiv indstilling fra producentside overfor virksomheden.

Sekretariatet i Landbrugsraadet blev valgt til fortsat at bistå Prodan og havde i første omgang opgaven med den formelle dannelse af producentforeningen. Siden var opgaven at forestå mødeafvikling, og desuden som sekretariat at forberede og deltage i forhandlinger mellem Danpo og Prodan om leveringsvilkår.

Nogle år senere opstod der en uventet og ubehagelig situation. Det viste sig, at Danpo havde indgået aftaler om tillæg for store leverancer med et par producenter. Tillæggene var umiddelbart i strid med Samarbejdsaftalen, som imidlertid indeholdt bestemmelser om, at sådanne tillæg i så fald skulle udbetales til alle producenter, jf. det anførte om principiel ligestilling.

Der var ingen tvivl om, at ånden i Samarbejdsaftalen var brudt, men om den konkrete situation nu også svarede til den, som på forhånd var skriftligt nedfældet, kunne måske diskuteres. Og det blev det så – med bistand af advokater og sekretariat. Både Danpo og Prodan havde imidlertid en selvfølgelig interesse i at kunne producere videre, og når viljen er til stede hos de direkte ansvarlige, så kan der findes en løsning.

Forhandlingen fandt sted i en situation, som i øvrigt var præget af, at der undervejs var opstået salmonellaproblemer i Danpos produktion. Disse var helt utvivlsomt udslag af de tilfældigheder, som en biologisk produktion nu en gang kan komme ud for. Men det var yderst

uheldigt og medvirkede til, at den svenske strategi for købet af Danpo ikke kunne realiseres som planlagt. Danpo var derfor i de første år et dyrt bekendtskab for de svenske interesser bag købet. Prodan var i situationen med bruddet på Samarbejdsaftalen nødt til at holde sig denne realitet for øje. Der blev på den baggrund fundet en løsning med et øget tillæg for organisering i Prodan. En løsning som begge parter kunne leve med.

For Prodan illustrerede situationen, at deres valg af et uafhængigt sekretariat var det rigtige. Hertil kom, at der under forløbet var tilfælde med behov for kontakt til de svenske interesser bag Danpo. Denne kontakt lå lige for med udgangspunkt i Landbrugsraadets kontakt til LRF. Prodan har fortsat sekretariat hos Landbrug & Fødevarer.

Prodan valgte ved sin dannelse af få indskrevet kontingent til foreningen som en del af kontraktvilkårene med Danpo. Dette gav bl.a. foreningen økonomisk handlefrihed både ved valg af sekretariat og vedr. køb af nødvendig advokatbistand. Til gengæld var der i samarbejdsaftalen som nævnt indsat et noteringstillæg for organisering i Prodan.

Ægproducentsammenslutningen, ÆGSAM

I ægbranchen var man i begyndelsen af 1990-erne begyndt at realisere en ide om, at man burde gå sammen om at afskaffe overskudsproduktion. Tanken bag var, at det som oftest er relativt små overskydende kvanta, som presser hele prisniveauet for æg. Ved at tage disse små kvanta ud af markedet og gå sammen om at finansiere afsætningen af dem, kunne man stabilisere priserne til gavn for alle.

Til realisering af ideen blev dannet en forening, ÆGSAM, og oprettet en afsætningsvirk-

somhed, Nord-Ei, med det formål at opkræve beløb hos ægproducenter, som var medlemmer af ÆGSAM, og anvende provenuet til finansiering af afsætningsvirksomhedens underskud. Nord-Ei, var organiseret som et A/S, hvor også ægpakkerierne var aktionærer.

Som et væsentligt forhold bør nævnes, at det lykkedes at skaffe konkurrencemyndighedernes accept af konstruktionen med den begrundelse, at denne var et led i en omstrukturering af branchen over mod en større andel af alternativ produktion, dvs. alternativ til produktion i æglægningsbure.

ÆGSAM havde ansat egen sekretær/sagsbehandler. Sekretariatsfunktionen i øvrigt lå sammen med Dansk Erhvervsfjerkræ, jf. senere.

Ret kort tid efter starten, dvs. i midten af 1990-erne, viste det sig, at den valgte model for prisudligning indeholdt fejl. Der opstod mistillid mellem alle parter i konstruktionen, og det betød, at ægpakkerierne ophørte med at indbetale de beløb, som de skulle efter aftalen. Undervejs havde nogle producenter, som ellers havde meldt sig som medlemmer også nægtet at betale deres kontingent. Det sidste blev klarret via retssager, men situationen i den korte version var, at ÆGSAM kom til at stå med en betydelig gæld.

ÆGSAM's egen sekretær meddelte sin snarlige afgang. Situationen faldt sammen med, at Landbrugsraadets sekretariat var blevet involveret i fjerkræsektoren via sekretariatsfunktionen for Prodan, som omtalt ovenfor. Dette var baggrunden for, at sekretariatet fik en henvendelse om at overtage sekretariatet for ÆGSAM og endte med at påtage sig opgaven.

Det var presserende at få styr på økonomien.

Grundlæggende var den økonomiske situation dog ikke voldsomt kompleks, og det var heller ikke specielt kompliceret at lave løsningsforslag. ÆGSAM's revisor havde et glimrende overblik og kunne uden videre udpege en vej ud af situationen.

Men det var et problem for de involverede at tage initiativer. Der var ingen tillid mellem producenter og virksomheder og i øvrigt heller ikke mellem virksomhederne indbyrdes. En udefra kommende funktion er der som udgangspunkt ikke mistillid til. Denne skal blot holde sig til sagen og ikke vælge side blandt modstridende interesser! I tilfældet var det gældsafvikling, der var sagen, og den var der enighed om skulle løses.

Et forslag fra revisoren kombineret med fornødne skriftlige garantier blev herefter gennemført. Hovedindholdet var, at ægpakkerierne påtog sig at indbetale det, de skyldte samt nødvendige midler i øvrigt. Herunder var der enighed om fortsat at støtte virksomheden i Nord-Ei, som afsætningskanal og i et vist omfang også betale for fælles serviceydelser fra Nord-Ei til ægpakkerierne.

Da gældsafvikling i ÆGSAM efter en periode var gennemført kom ÆGSAM's fortsatte eksistens til debat. ÆGSAM var aktionær i Nord-Ei, men havde ikke som sådan en rolle som varetager af ægproducenternes interesser.

Dansk Erhvervsfjerkræ

I forlængelse af omtalen af ÆGSAM kan indledningsvis fremhæves, at den uafhængige interesseorganisation for producenter af æg og fjerkrækød historisk har været Dansk Erhvervsfjerkræ. Foreningen er en frivillig forening baseret på frivilligt kontingent. Ikke alle fjerkræproducenter er medlemmer. Organisa-

tionen har i årtier udgivet »det gule blad« i organisationens navn, som talerør for produktionen. Herunder i et omfang også om virksomhedsforhold, selv om ståstedet er i primærproduktionen. Bladet er medlemsblad men i øvrigt pligtlæsning for alle, som er berøring med fjerkræsektoren. Det være sig offentlige myndigheder, finansieringsinstitutioner eller virksomheder i tilknytning til sektoren.

Der har historisk kun været ganske få redaktører og det har været et énmandsjob! Bladets centrale betydning har således været båret af disse få personers flid og dygtighed. Ikke desto mindre har disse samtidig været sekretærer for foreningen, som sammen med landbo- og husmandsforeningerne har formået at spille en central rolle i meningsdannelsen i sektoren. Det skal tilføjes, at der heller ikke har været mange forskellige formænd, og at disse i kraft af deres personlighed også har formået at markere foreningen og producenteres interesser.

I midten/slutningen af 1990-erne var arbejdsbyrden for den daværende redaktør og sekretær trods alt blevet for stor. Udover Dansk Erhvervsfjerkræ var der nogle opgaver med ÆGSAM. Herudover arbejde med andre mere eller mindre strukturerede specialforeninger vedr. strudse, skrabeæg, buræg, kalkuner samt ænder og gæs.

I situationen blev det fra Landbrugsraadet besluttet at give Dansk Erhvervsfjerkræ et tilbud på at overtage sekretariatsfunktionen sammen med sekretariatet for ÆGSAM. Fra begyndelsen af 1998 lå sekretariatet herefter i Landbrugsraadet, mens redaktørjobbet for bladet forblev hos den hidtidige redaktør.

Et par år senere var der på forskelligt initiativ opstået vilje til at rationalisere foreningsstrukturen, hvilket betød nedlæggelse af specialforeningerne ÆGSAM, skrabeægsforeningen og

»burforeningen«. Dansk Erhvervsfjerkræ overtog ÆGSAM's aktiepost i Nord-Ei.

I begyndelsen af 2005 besluttede Dansk Erhvervsfjerkræ at overgå fra at have sekretariat i Landbrugsraadet ud fra maskinstationstanken og over til at blive en sektion i Dansk Landbrug. Baggrunden for flytningen var navnlig utilfredshed med et forslag til ændret organisationsstruktur for fjerkræbranchen, som Landbrugsraadets administrerende direktør på anmodning fra branchen havde udarbejdet efter konsultationer med interessenterne. Der var næppe tale om dybtgående overvejelser af at anvende maskinstationstanken vs. at være en sektion i Dansk Landbrug. Overgangen til at blive en sektion i Dansk Landbrug var båret af den nævnte uenighed og så det interessefællesskab som fulgte af, at medlemmerne af Dansk Erhvervsfjerkræ er landmænd og for de flestes vedkommende i forvejen medlemmer af Dansk Landbrug. Jf. kortfattet om sektioner senere.

Den fungerende sekretariatsperson for betjeningen af Dansk Erhvervsfjerkræ fulgte med fra Landbrugsraadet til Dansk Landbrug. Samme år overtog vedkommende redaktørposten for det gule blad og dermed det ansvarsfulde og forpligtende job med at sikre dette talerørs fortsat centrale rolle.

Producentforeningen til De private Fjerkræslagterier, PDF

I begyndelsen af 1999 eksisterede der 5 private fjerkræslagterier (såkaldt »private«, dvs. i modsætning til Danpo, som historisk ansås for at være et andelsselskab, selv om denne status var opgivet i 1970-erne). Slagterierne var Skovsgaard, Vinderup, Struer, Gedved og Padborg. Producenterne til disse slagterier havde et samarbejde via en fælles producentforening.

Sekretariatsfunktionen for Dansk Erhvervsfjerkræ var nok forklaringen på, at Landbrugsraadet i et par år fik opgaven med at fungere som sekretariat for producentforeningen. Opgaven var begrænset og blev præget af, at slagterierne samtidig gik ind i en konsolideringsfase. Jf. det følgende blev Skovsgaard og Vinderup fusioneret til Rose Poultry, som senere opkøbte Padborg. Gedved gik konkurs og Struer blev opkøbt af Danpo.

Leverandører til Rose Poultry, LRP

Efter dannelsen af Rose Poultry ved en fusion mellem Skovsgaard og Vinderup medvirkede Landbrugsraadet som sekretariat ved dannelsen af en producentforening til virksomheden samt ved indgåelse af en samarbejdsaftale mellem virksomheden og producentforeningen. Baggrund og inspiration var dels Prodan, dels sekretariatet for PDF og Dansk Erhvervsfjerkræ.

Producentforeningen og herunder sekretariatet finansieres med et kontingent, som virksomheden opkræver på producenterne afregning. Der er tale om et fast beløb frem for et ørebeløb pr. kg leveret kylling.

I de første faser af arbejdet kunne det nogle tilfælde konstateres, at der blandt de pågældende producenter ikke var den samme foreningskultur, som tilfældet blandt producenter til Danpo. Sidste utvivlsomt baseret på den mangeårige eksistens af Danpo amba. Økonomien i primærproduktionen var anstrengt, og det var på den baggrund i nogle tilfælde vanskeligt at opnå konstruktive mødeforløb. Set udefra var det ved valg til bestyrelsen tilsyneladende vigtigere at udvise opposition til slagteriet, frem for evne til at pege på løsninger med balance mellem parterne. De førstnævnte havde i en periode flertal.

Som et særligt tilfælde på mindre konstruktive mødeforløb kan nævnes, at der blandt nogle bestyrelsesmedlemmer var utilfredshed med den valgte næstformand. På et bestyrelsesmøde, hvor vedkommende ikke deltog, besluttede de tilstedeværende så at omkonstituere bestyrelsen og vælge en ny næstformand. Dette uagtet, at vedtægterne var utvetydige omkring konstituering, dvs. at konstituering kun kunne finde sted efter nyvalg.

I umiddelbar forlængelse heraf skulle der udarbejdes regnskab og herunder en underskriftsside, hvor der skulle stå, hvem der var næstformand. Sekretariatsmæssigt blev det valgt skriftligt at meddele formanden, at den foretagne nykonstituering ville blive tilsidesat af sekretariatet. Dette med mindre han kunne fremlægge en juridisk begrundelse for nykonstitueringen, ligesom han om ønsket blev henvist til at klage over sekretariatet til dettes politiske overordnede.

Der kom ingen juridiske begrundelser og ingen klager. På den efterfølgende generalforsamling i LRP blev der skiftet ganske meget ud i bestyrelsen, og nogle af foreningens mere organisationsvante medlemmer endte med at blive valgt.

Som bemærkning kan anføres, at det ikke er sikkert, at et selvstændigt sekretariat for foreningen havde kunnet reageret på samme måde som i det her nævnte tilfælde. Som maskinstation har et større sekretariat formentlig bedre mulighed for at reagere, hvis en forening bryder egne eller andres regler, og det taler til fordel for maskinstationstanken. Eksemplet kan dog med nogen ret siges at være enkeltstående og medtages ikke i den afsluttende opstilling af fordele m.m. ved maskinstationstanken!

LRP's rolle er fortsat at være forhandlingspartner overfor Rose Poultry, og sekretariatet for LRP ligger fortsat i Landbrug & Fødevarer.

Biogas

Siden energikrisen i begyndelsen 1970-erne har biogas været genstand for stor interesse. De første mange år gik dog med at udvikle en tilstrækkeligt sikker teknologi og viden om de biologiske processer i et biogasanlæg. Fra slutningen af 1970-erne blev arbejdet støttet af en statslig forsknings- og udviklingsindsats, og fra slutningen af 1980-erne var grundlaget for en ekspansion af biogasproduktionen ved at være til stede.

Biogasanlæg er teknisk komplicerede og kostbare anlæg. Økonomien i anlæggene har indtil videre aldrig kunnet hænge sammen uden elementer af tilskud til anlæg og drift. På den anden side er der betydelig samfundsmæssig interesse i produktionen, og det burde tale for de nødvendige tilskud. Råvarerne til produktionen er først og fremmest gylle fra husdyrbruget men også andet biologisk affald herunder fra slagterier. Dvs. at det først og fremmest er landmænd, der skal være motive-rede til at investere i anlæg. Enten alene eller sammen med andre. Men leverandørerne af anlæg er naturligvis også interessenter i udviklingen.

Denne komplekse situation var baggrunden for et initiativ i midten af 1990-erne til at skabe et fælles forum for de mange interesser. Baggrunden var samtidig en dyb kompetence i Landbrugsraadets sekretariat på biogasområdet, som i kombination med kompetence omkring foreningsoprettelse og -drift førte til stiftelse af Brancheforeningen for Biogas i 1997 med sekretariat i Landbrugsrådet.

Det har siden vist sig at være en meget langvarig proces at skabe et egentligt gennembrud for biogas gennem mere attraktive rammevilkår. Men Brancheforeningen for Biogas er et godt eksempel på, hvordan anvendelse af maskinstationstanken kan skabe kontakt og dialog med interessenter uden for jordbrugserhvervet. Samt til at skabe samarbejde om fælles interesser med disse.

Foreningen har formentlig den bredeste kontaktflade af alle de her nævnte til interesser uden for jordbrug og fødevarerindustri.

Andre foreninger

I forlængelse af biogas kan nævnes »Brancheforeningen for Genanvendelse af Organiske Restprodukter til Jordbrugsformål«, som i dag har sekretariat i Landbrug & Fødevarer. Det samme gælder »Danske Halmleverandører«.

Begge foreninger er kommet til i de senere år. De nævnes her som sandsynlige spin off fra biogas og anvendelsen af maskinstationstanken for denne sektor.

Bruxelles kontoret

Landbrugsraadets kontor i Bruxelles har anvendt maskinstationstanken i to tilfælde. Dels for virksomheden Danært i en periode, hvor Danært gjorde en særlig indsats for at kvalificere sig til at byde på EU-udbud af fødevarerhjælp. Dels i en periode for organisationen European Fur Breeders' Association (EFBA). I begge tilfælde var det afgørende, at Bruxelles kontoret via sin virksomhedsregistrering i Belgien kunne ansætte folk i Bruxelles og stille kontor til rådighed.

EFBA ønskede på et tidspunkt at styrke sin organisation i Bruxelles med egen struktur, og samarbejdet ophørte. Vurderingen har nok været, at en ønsket mere selvstændig profil,

herunder med ansatte fra forskellige lande, ikke kunne opnås med et sekretariat »gemt væk« i et enkelt lands nationale kontor.

DMA – et fælles sekretariat

I slutningen af 2005 blev der truffet principbeslutning om at danne et fælles sekretariat for Danske Slagterier, Det Danske Fjerkræraad og Kødbranchens Fællesraad, KF. Dette omtales her, fordi nærværende skribent i mellemtiden havde valgt ansættelse i Det Danske Fjerkræraad. Beslutningen om dannelse af et fælles sekretariat kan anses som dannelse af en »maskinstation« – blot på den måde, at sekretariatet i dette tilfælde skulle betjene flere organisationer.

Forløbet efter principbeslutningen var, at der blev lagt en tidsplan for en analyse af mulige synergier, besparelser m.m. I overensstemmelse med tidsplanen blev den endelige beslutning om oprettelse af sekretariatet taget i februar 2006. Formålet var at realisere de synergier og kompetenceløft samt besparelser, som analysen havde påvist. For især de to mindre organisationer, Fjerkræraadet og KF, lå der oplagte sparemuligheder omkring de praktiske funktioner, dvs. reception, regnskab, IT og kontorservice. Fra 1. april 2006 var det nye sekretariat fysisk på plads på Axelborg.

Sekretariatet skulle betjene flere organisationer, og det var derfor nødvendigt med en politisk ledelse sammensat fra disse organisationer. Den politiske ledelse blev dannet i form af et forretningsudvalg.

I de indledende formuleringer var der tilløb til, at strategien for DMA's arbejde skulle opstå ved en koordinering af vedtagne strategier for de tre organisationer. Det ville med andre ord være blevet forretningsudvalgets opgave at stå for koordineringen. Den endelige beslutning

om dannelse af det fælles sekretariat blev imidlertid baseret på en brevveksling, hvor det faktiske indhold var en stærk præcisering af, at organisationernes erhvervspolitiske arbejde suverænt skulle bestemmes i den enkelte deltagende organisations bestyrelse. Dermed var forretningsudvalgets reelle beføjelse at godkende et samlet budget og føre tilsyn med driften af DMA.

Det kan formodes, at der i et vist omfang har været en vision om at skabe en fælles organisation. Tanken har i så fald nok været, at et godt dagligt samarbejde i et fælles sekretariat hurtigt ville bygge bro over forskellene. I givet fald betød den nævnte brevveksling, at visionen ikke blev fremlagt.

Sideløbende med det nævnte analysearbejde skulle der findes et særskilt navn til sekretariatet. Mange forslag var på bordet, men valget faldt på et rent engelsk navn: Danish Meat Association, i daglig tale DMA. Dette ret offensive og selvstændige navn tjente næppe til at fremhæve sekretariatets status som alene et serviceorgan for de tre organisationer!

Inden sommerferien 2006 var der gjort en stor indsats for at markere og synliggøre DMA som en selvstændig enhed. Indsatsen blev imidlertid alvorligt påvirket af, at Danske Slagteriers medlemsvirksomheder besluttede sig for fjerne markedsføringsaktiviteter på hjemmemarkedet fra det fælles sekretariat. Dermed blev der stillet krav om yderligere besparelser på i omegnen af 15-20 pct. udover det budget, som oprindeligt indgik i beslutningsgrundlaget og som i forvejen indeholdt besparelser.

Strategi

Samtidig med gennemførelse af de yderligere besparelser blev der udformet en omfattende strategi for sekretariatet.

DMA's vision blev formuleret at skulle være verdens bedste kompetencecenter for kød og æg. Missionen var at skabe viden og værdi for de tre brancher. Indsatsen for at leve op hertil blev formuleret som tre strategiske indsatsområder: »Samfundsaccept«, »Ny viden til effektiv produktion og udvikling« samt »Maksimal markedsadgang«. Indsatsområderne skulle varetages af tre kompetencesøjler: »Politik og kommunikation«, »Fødevarer sikkerhed og sundhed« samt »Forskning og udvikling«. Efterfølgende blev sekretariatet principielt organiseret i overensstemmelse med kompetencesøjlerne.

Arbejdet blev forceret ganske meget – bl.a. som følge af de nye sparekrav. Det havde ikke i første omgang været på tale at formulere strategien så hurtigt, ligesom processen skulle have involveret bestyrelserne. Der var tale om en DMA strategi som visualiserede det professionelle apparat, de tre bagvedliggende organisationer nu havde til rådighed. På grund af forceringen blev disse organisationers ansvarlige bestyrelser imidlertid ikke involveret. De blev orienteret efterfølgende, og i Fjerkræraadet og KF blev orienteringen givet af funktionærer, som ikke selv havde deltaget i tilblivelsen.

Engagementet var dermed til at overse hos såvel valgte som mange ansatte. Der bredte sig uundgåeligt en fornemmelse af en ganske voldsom afstand mellem på den ene side den daglige virkelighed, jf. senere, og på den anden side den skitserede kommende virkelighed. Formuleret i management jargon blev der ikke skabt »ejerskab« til strategien hos dem, som finansierede sekretariatet.

Sagt på en anden måde blev tingene vendt på hovedet: der blev lavet en strategi for sekretariatet, som på den måde blev placeret i cen-

trum. Dette frem for at tage udgangspunkt i de organisationer, som sekretariatet skulle servicere, og placere deres ønsker i centrum. Det første kunne muligvis godt have fungeret, hvis den politiske accept og reelle opbakning havde været til stede. Det var den som nævnt ikke.

Resultatkontrakt

Det næste var at udforme en resultatkontrakt. Indholdet skulle være at fastlægge sekretariatets konkrete indsatser på indsatsområderne og formulere disse, så indsatsen var målbar. Kontrakten skulle indgå mellem på den ene side DMA og på den anden side organisationerne.

Opgaven blev grebet an på den måde, at sekretariatets ansatte blev bedt om at melde arbejdsopgaver og mål ind. Der blev dermed tale om et 3-cifret antal forslag, som DMA's direktion resumerede til under 20 resultatmål.

I lighed med selve strategien skete der således ikke en direkte involvering af beslutningstagerne.

Efter at have fået resultatkontrakten præsenteret reagerede f.eks. Fjerkræraadet køligt med at præcisere, at kontrakten nok burde betragtes som en prøvekontrakt. Den måtte ikke påvirke retten til selvstændig politisk ageren og arbejdet med den måtte ingen budgetmæssige konsekvenser have. Det sidste var ikke blot en umulighed. Arbejdet havde allerede krævet et meget stort antal timer. Og det kan næppe siges, at Fjerkræraadet underskrev kontrakten.

Finansiering og de faktiske muligheder for synergi

Uanset de strategiske formuleringer, en udarbejdet resultatkontrakt m.m. så var det helt afgørende for de politiske beslutningstagere,

at der var styr på økonomien. Styringen af økonomien var baseret på godkendte budgetter bestående af bevillinger til gennemførelse af beskrevne projekter. Mere i detaljer skulle den enkelte medarbejders timer på forhånd være finansieret ved tilknytning til de bevilgede projekter.

I praksis foregik det sådan, at de tidligere medarbejdere fra hver af de tre organisationer fik deres timer knyttet til projekter, som blev bevilget af samme organisation som hidtil. Dermed var der i praksis lukket for synergiskabelse via en tværgående anvendelse af dybe kompetencer. Hvis man f.eks. i fjerkræ gerne ville købe bistand på zoonoseområdet af en kompetent kollega fra svineområdet, ja, så havde man ingen penge at købe for! Med andre ord var den daglige, arbejdsmæssige virkelighed uændret uanset nye fysiske rammer og mange nye kolleger samt professionelt udformede strategier.

Over tid ville der nok være fundet en mere fleksibel indgang til budgetteringen. Men i første omgang hang den i praksis anvendte økonomistyring slet ikke sammen med de tidlige og meget ambitiøse formuleringer af en strategi for sekretariatet. Hvad værre var, så hang økonomistyringen slet ikke sammen med den overordnede målsætning om at skabe synergier og kompetenceløft. Og økonomien var som nævnt det vigtigste!

Særlige tilfælde

Landsudvalget for Svin var sekretariatsmæssigt knyttet til Danske Slagterier og indgik derfor i DMA. Navnet blev ret hurtigt ændret til Dansk Svineproduktion, DSP. Opgaverne for sidste er forskning, forsøg og rådgivning. Nogle funktioner i Danske Slagterier betjente både det erhvervspolitiske arbejde og DSP. Det gjaldt f.eks. zoonosebekæmpelse. Men i det daglige

arbejde var der ikke overlapning og ikke noget at opnå ved en nærmere integration.

Med dannelsen af DMA var det åbenbart, at nu skulle der ske en egentlig ledelsesmæssig integration af sekretariatene uanset de forholdsvis få fælles arbejdsområder mellem DSP og det øvrige. Forsøget på at gennemtrumfe dette gav anledning til alvorlig modstand, og det kan konstateres, at der skete lederskifte, og at DSP trak sig ud af DMA i efteråret 2007.

Det må give anledning til eftertanke, at DSP, som nu igen har skiftet navn til Videncenter for Svineproduktion, er en del af sekretariatet for Landbrug & Fødevarer.

Tilsvarende var Slagteriernes Forskningsinstitut på forhånd en selvstændigt fungerende enhed uden dagligt arbejdsfællesskab med det erhvervspolitiske område. Uden at gå i detaljer kan anføres, at der også for instituttets vedkommende blev lagt et pres på for en total integration. Udviklingen blev lederskift og slutelig salg af instituttet til Teknologisk Institut.

Samlet vurdering af forløbet

Lanceringen af DMA skabte forkerte associationer i omverdenen. Selv velorienterede kolleger i andre organisationer opfattede det sådan, at organisationerne var blevet lagt sammen. Efter nogen tid begyndte bestyrelsesmedlemmer at reagere på, at deres organisation var blevet usynlig, og det blev efterhånden mere klart, at DMA alene var et fælles sekretariat.

I tilbagemod gås næppe nogen for nær, når det konstateres, at beslutningen om dannelse af DMA reelt blev truffet af nogle ganske få personer. Sådan er andre større organisatoriske ændringer i øvrigt også blevet undfanget, så heri er ikke noget nyt. I situationen skulle der af forskellige grunde ske noget hurtigt. Uanset

den manglende bredde i beslutningen blev der skabt en stemning, som gjorde det vanskeligt for noget bestyrelsesmedlem at modsætte sig principbeslutningen om dannelse af DMA.

Det kan være af interesse at notere, at principbeslutningen dermed i praksis også var den reelle beslutning. Når først processen er sat i gang, så er det i praksis umuligt at rulle den tilbage. Ingen tør påtage sig det ansvar. På den anden side ligger der i processen betydelige risici for, at konsekvenserne af beslutningen udvandes. Den demokratiske proces efter principbeslutningen skal føre til ikke blot en formel men også en reel accept hos et flertal af de valgte. Dette er helt afgørende, men det skete ikke i tilfældet med DMA.

De ansatte spiller naturligvis også en stor rolle. Det vil næppe i noget tilfælde være muligt at motivere alle for store omvæltninger, som uundgåeligt vil påvirke den enkeltes status. Hvis en fusion skal lykkes, kan det derfor være nødvendigt at skille sig af med de mest kulturelt og fagligt fastlåste. Disse vil eller kan ikke bidrage til forandringsprocessen. Skabelsen af DMA VAR en stor omvæltning, men der blev ikke foretaget en sådan vurdering af de ansatte. Bespargelserne ramte de praktiske funktioner som reception m.m., hvorimod sagsbehandlere på det nærmeste var fredet. Også selv om de netop ikke var motiverede for helhert at få DMA til at fungere. Denne stille modstand blev reelt støttet af den manglende accept hos et antal af de politisk valgte.

Historien om DMA er også historien om den gode ide, som kom halvsådt fra start og aldrig nåede at blive realiseret som tænkt. DMA havde det meste af det, der kræves af »det ideelle sekretariat«, jf. artiklens afslutning, og blev organiseret i overensstemmelse med ideallet. Men der var for kort tid til at modne tanken

om det fælles sekretariat og skabe den nødvendige fælles tro på sagen. Der var en klar mangel på politisk konsensus og dermed mangel på politisk ledelse og styring. Det sidste gav frit spillerum for kræfter i sekretariatet, hvor nogle på den ene side var yderst ambitiøse på sagens vegne og nogle på den anden side var yderst fodslæbende. Hvad forløbet efterfølgende ville være blevet forbliver et ubesvaret spørgsmål. Processen blev overhalet af dannelsen af Landbrug & Fødevarer og et fælles sekretariat for alle organisationerne.

Sektioner i Dansk Landbrug

Emnet nævnes kort her som en variant af maskinstationstanken.

I 1996 valgte Dansk Erhvervsjordbrug at fusionere med De Danske Landboforeninger og indgå som en »Tolvmandssektion« i Landboforeningerne. Siden kom landssammenslutningen af frøavlereforeninger til som en frøsektion. I forbindelse med fusionen af De Danske Landboforeninger og Dansk Familielandbrug til Dansk Landbrug blev oprettet Familielandbrugssektionen og senere kom som tidligere omtalt Erhvervsfjerkræsektionen til.

Sektionerne fungerer i ganske høj grad på samme måde som selvstændige foreninger. Der er imidlertid tale om fælles medlemskab, en integreret økonomi, og det må i praksis anses som udelukket, at en sektion kan udtale sig på tværs af Dansk Landbrug/Landbrug & Fødevarer.

Sektionerne ligger nu i Landbrug & Fødevarer, og der er kommet flere til end de her nævnte.

Landhusholdningsselskabet

Allerede i år 1999 blev det kortvarigt undersøgt, om Det Kgl. danske Landhusholdnings-

selskab ved en eventuel flytning til lokaler i forbindelse med landbrugets organisationer kunne købe serviceydelser til selskabets bladvirksomhed.

Flytningen endte med at ske til en anden adresse og samarbejdet blev derfor ikke til noget på daværende tidspunkt.

Efterfølgende gennemlevede selskabet en omtumlet tilværelse. Denne periode blev afsluttet med, at selskabet fik sekretariat i Landbrugsraadet baseret på maskinstationstanken.

Det må være passende her at lade udgiveren af nærværende blad blive det sidste eksempel på anvendelse af tanken!

Resume af maskinstationstanken

I artiklen er beskrevet en række eksempler på anvendelsen af maskinstationstanken. Undervejs er der gengivet oplevelser fra den praktiske virkelighed, og det kan tilføjes, at funktionen i Landbrugsraadet i perioden 1988 til 2001 gik fra 2 til knapt 10 ansatte. Resumerende kan anføres styrker, svagheder, trusler og muligheder – en SWOT analyse. I det følgende er en sådan oplyst set fra den mindre forening/kundens synspunkt samt fra det store sekretariats synspunkt:

Styrken for kunden er at få løst opgaver, som vil være for omkostningstunge i et selvstændigt sekretariat. Det gælder ikke mindst de praktiske funktioner som reception og kontorhold, herunder IT og regnskab. Det er samtidig en styrke for det større sekretariat at få en bedre ressourceudnyttelse på netop disse områder. Et større sekretariat må f.eks. også forventes at have en HR afdeling, som sørger for personaleudvikling og efteruddannelse. Det sidste er vigtigt, men bliver nemt tilsidesat i et lille sekretariat. Generelt er styrken at udnytte stordriftsfordele. Styrken for kunden er videre, at man

som mindre forening bevarer sin fulde organisatoriske frihed til at varetage sine egne interesser og at udtale sig ud fra disse. Styrken for det større sekretariat er, at man får finansieret en dybere kompetence på det specifikke område end man ellers ville have. Dvs., at man styrker de samlede ressourcer gennem indtægtsdækket virksomhed.

Svagheden for kunden er, at man kun delvist selv kan vælge løsninger, herunder den/de personer, der skal udføre arbejdet. Man kan populært sagt være nødt til »at elske den man får«. For begge parter er det en svaghed, at der bliver flere hensyn at tage. Hvis der ikke tages gensidige hensyn kan det betyde ophør af samarbejdet.

Mulighederne for kunden er at få løst opgaver under anvendelse af de dybere kompetencer på flere områder, som et stort sekretariat har. Herunder områder i tilknytning til kundens særlige interesser og produktion. Sekretariatet og den større organisation bag må samtidig forventes at have bredere kontakter end den mindre forening og disse kan udnyttes også til gavn for den mindre forening. Kontakten til den mindre organisation og dennes bagland giver den større organisation en bredere kontakthflade, som rigtigt udnyttet medvirker til at styrke den store organisations indflydelse.

Truslerne for kunden er bl.a. en risiko for, at den ansatte, som udfører arbejdet, kun er delvist loyal overfor dennes interesser, fordi ansættelsesforholdet ligger i det store sekretariat. Dette forstærkes, hvis den store organisation eventuelt ønsker at presse bestemte holdninger igennem. Det er samtidig en trussel, at den ansatte sættes til for mange opgaver og derfor har for lidt tid til at udføre arbejdet for den mindre forening eller bliver bedt om at nedprioritere den mindre forening. For det større

sekretariat er det omvendt en trussel, at den ansatte har sin faktiske loyalitet hos den mindre forening, fordi opgaven er særligt interessant for den ansatte, som samtidig har et godt forhold til den mindre forening. Ledelsesmæssigt har det store sekretariat som arbejdsgiver vanskeligt ved at udføre en objektiv prioritering af den ansattes opgaver, fordi opgavefastlæggelsen sker direkte mellem de ansvarlige i den mindre forening og den ansatte.

Ovenstående SWOT gennemgang omfatter IKKE afvigende anvendelse af modellen såsom tilfældet, hvor kunden selv ansætter f.eks. sagsbehandler og køber resten af bistanden i det større sekretariat. Sidste betyder f.eks., at sekretariatet ikke kan stille krav om personaleudvikling og effektivisering af arbejdsrutiner. Gennemgangen dækker heller ikke de tilfælde, hvor mindre foreninger har valgt optagelse som sektion inden for en større forenings rammer og dermed har integreret sig i den større forening.

I øvrigt tyder erfaringerne fra Bruxelles kon-toret på, at yderligere hensyn gør sig gældende, såfremt der er tale om europæiske organisationer. I denne situation skal fordele og ulemper m.m. derfor vurderes endnu bredere end gjort ovenfor.

Afslutning

Fordele og muligheder ved sekretariatsfællesskaber og dermed udnyttelse af maskinstationstanken er åbenlyst større end ulemper og

trusler. Den stedfundne udvikling rulles naturligvis ikke tilbage. Også fordi udviklingen i høj grad skyldes stadigt ændrede krav fra det omgivende samfund til fødevareproduktionen i såvel primærleddet som forarbejdningsleddet. Denne artikel har set udviklingen fra de mindre foreningers synspunkt og har kun i mindre grad beskæftiget sig med kravene fra det øvrige samfund som drivkraft bag udviklingen.

Den sidstnævnte vinkel er naturligvis også interessant, fordi behovet for at reagere på kravene fra det omgivende samfund utvivlsomt trækker i retning af større sekretariatsfællesskaber. Vinklen kan være et emne for en selvstændig artikel.

Det teoretisk ideelle sekretariat for større fællesskaber kan siges at være et sekretariat bestående først af det nødvendige antal eksperter på alle relevante områder (= dybe kompetencer). Dernæst består sekretariatet af et mindre antal generalister, som tværgående samler og benytter eksperternes viden til kunde-tjenning og interessepåvirkning. Sekretariatet for Landbrug & Fødevarer er organiseret på denne måde. Tiden vil derfor vise, hvordan den teoretisk ideelle model kan fungere i praksis.

Det bliver dernæst interessant at se, hvad den næste sekretariatstilpasning bliver. På tværs af sektorer – jordbrug og industri – i Danmark? Eller på tværs af jordbruget mellem lande i EU? Eller...?

Kilder

Personlige dagbøger og arkiv samt kontakt til følgende tidligere samarbejdsparter og kolleger til hvem samtidig rettes en tak for hjælpen: Erik Thiesen, Jesper Andersen, Klaus Sørensen, Peter Fredsted, Leif Erland Nielsen, Jens Skrumsager Skau, Ole Bech Bondesen, Niels Elmegaard, Lars Magnus Christensen, Bruno Sander Nielsen, Jørgen Nyberg Larsen, Jacob Bagge Hansen, og Torben Bo Toft Christensen.

DANSK LANDBRUGS ØKONOMISKE OP- OG NEDTURE SIDEN MIDTEN AF 1970'ERNE

Af Jens Hansen, tidligere seniorforsker, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet

I 2006 afløstes fremgang i landbrugets indtjening af nedgang, og sidst i 2008 begyndte priserne på landbrugsejendomme at falde efter 15 års næsten uafbrudte stigninger. I dansk landbrug er sådanne op- og nedture imidlertid ikke et nyt fænomen.

Udviklingen i de reale priser på landbrugsejendomme er en god indikator for landbrugets økonomiske tilstand. Tager man – som det derfor er nærliggende – fald i de reale ejendomspriser som udtryk for krise, har der siden midten af 1970'erne været fire perioder med krise i dansk landbrug – nemlig omkring 1980, sidst i 1980'erne, først i 1990'erne samt den aktuelle krise, der satte ind i sidste halvdel af 2008.

Der er store forskelle mellem erhvervssektorer med hensyn til, i hvilket omfang de påvirkes af samfundsøkonomiske op- og nedture, og ligeledes hvordan de reagerer på skiftene samfundsøkonomiske konjunkturer. I nogle erhverv falder produktion og beskæftigelse markant under kriser, mens produktpriserne forbliver nogenlunde uændrede. I andre erhverv – som fx det primære landbrug – forbliver produktionen på et næsten uændret niveau, mens produktpriserne falder. I debatten om landbrugets aktuelle krise er det vigtigt at være

opmærksom på sådanne forskelle og ikke ukritisk drage slutninger om landbruget baseret på erfaringer med andre erhverv.

Nærværende artikel handler om dansk landbrugs op- og nedture siden midten af 1970'erne. Baggrunden for artiklen er, at der hersker delte meninger om årsagen til og konsekvensen af den aktuelle krise, og at et tilbageblik på tidligere kriser uden tvivl kan give visse holdepunkter for en vurdering af den aktuelle krise.

Indledningsvis omtales udviklingen i priserne på landbrugsejendomme, i antal handler med landbrugsejendomme samt i antallet af bekendtgjorte tvangsauktioner over landbrug.

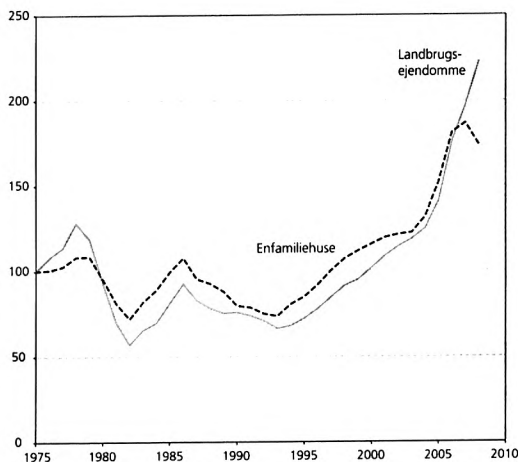
Herefter sammenholdes udviklingen i landbrugets produktion og investeringer samt i bedrifts- og besætningsstrukturen med ændringen i ejendomspriserne for at få et indtryk af, hvordan landbruget reagerer på skiftende konjunkturer.

Endelig omtales de ændringer, der er sket i landbrugets økonomiske vilkår gennem de senere årtier med udgangspunkt i erhvervets bytteforhold og realrenten efter skat, dvs. renten renset for inflation og skat.

Priser på og omsætning af landbrugsejendomme¹

Udviklingen i de reale priser på landbrugsejendomme samt på parcelhuse er vist i figur 1. Siden midten af 1970'erne har der været fire perioder med fald i de reale priser på landbrugsejendomme. Fra 1978 til 1982 var der et fald på 55 pct., fra 1986 til 1989 på 18 pct. og fra 1990 til 1993 på 12 pct. Selv om de reale priser på landbrugsejendomme steg i de mellemliggende perioder, var de først i 2005 oppe samme niveau, som da de toppede i 1978.

Figur 1. Udviklingen i reale priser på landbrugsejendomme og parcelhuse, indeks 1975 = 100^A

A. Nominelle priser deflateret med forbrugerprisindekset
Indeks for 2009: Landbrugsejendomme: 179,8. Enfamiliehuse: 147,9.

Kilde: Egne beregninger baseret på Danmarks Statistik (www.statistikbanken.dk/EJEN6) samt SKAT (Ejendomsalg)

Under den aktuelle krise er de reale priser på landbrug – efter at de toppede i 2. kvartal 2008 – faldet med 28 pct. frem til 4. kvartal 2009.

Som følge af inflation var de nominelle prisfaldfald naturligvis mindre end de reale i ovennævnte perioder – nemlig henholdsvis 34 pct., 7 pct., 7 pct. og 19 pct.

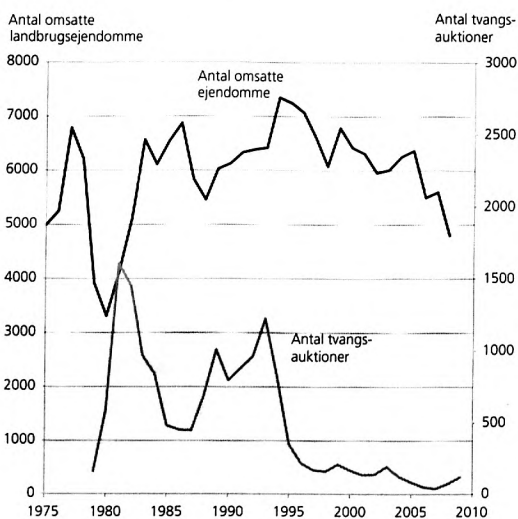
Priserne på landbrugsejendomme og parcelhuse har i store træk været præget af samme op- og nedture siden 1975, jf. figuren. Mens de reale priser på parcelhuse toppede i 3. kvartal 2007, fortsatte de reale priser på landbrug dog med at stige til og med 2. kvartal 2008. Det næsten parallelle forløb tyder umiddelbart på, at bevægelserne i priserne på de to typer fast ejendom især skyldes ændringer i rente, inflation og beskatning, og kun i mindre omfang ændringer i landbrugsspecifikke forhold – som produktivitet, bytteforhold og landbrugsstøtte.

Omsætning af landbrugsejendomme¹

Det omsatte (handlede) antal landbrugsejendomme varierer fra år til år bl.a. afhængig af erhvervets konjunkturer (se figur 2). I perioder med stigende ejendomspriser omsættes almindeligvis flere landbrugsejendomme end i perioder med faldende priser. Eksempelvis faldt det omsatte antal landbrugsejendomme fra knap 6.800 i 1977 til godt 3.300 i 1980.

Under den aktuelle krise er handelen med landbrugsejendomme også faldet. I 1. halvår 2009 blev der kun omsat 1.751 landbrugsejendomme mod 2.764 i 1. halvår 2008. Siden 1. halvår 2009 er det registrerede antal handler faldet yderligere, men det skyldes i hvert fald delvist forsinkelse i tinglysningen som følge af omlægning til elektronisk tinglysning i september 2009.

Figur 2. Antal omsatte landbrugsejendomme og antal bekendtgjorte tvangsauktioner over landbrugsejendomme pr. år

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (Statistisk Tiårsoversigt, flere årgange)

Tvangsauktioner over landbrugsejendomme

Antallet af tvangsauktioner over landbrugsejendomme er naturligvis også konjunkturafhængig (se figur 2). Eksempelvis steg antallet fra 159 i 1979 til et niveau på 1.400-1.600 i årene 1981 og 1982. I årene 1979-83 var der i alt 4.773 bekendtgjorte tvangsauktioner over landbrugsejendomme, svarende til ca. 3,2 pct. af det samlede antal landbrugsejendomme på daværende tidspunkt. (Ifølge den offentlige ejendomsvurdering i 1981 var der 148.693 bebyggede landbrugsejendomme).

Efter en nedgang fra 1982 til 1987 steg antallet af tvangsauktioner over landbrugsejendomme fra 1987 til 1989. Fra 1989 til 1990 faldt det igen for atter at stige fra 1990 til 1993. Op gennem 1980'erne og først i 1990'erne var der gennemgående mange tvangsauktioner, hvilket indikerer, at en del landmænd var såkaldt teknisk insolvente (dvs. at gælden over-

steg aktivernes værdi) i denne årrække og derfor vanskelig kunne afhænde bedriften på almindelig vis.

Fra 1996 til 2009 var der derimod kun få tvangsauktioner over landbrugsejendomme – fra 38 til 216 om året. Selv landbrugere med betydelig negativ opsparing kunne i disse år som følge af en næsten uafbrudt stigning i ejendomspriserne frem til 2. kvartal 2008 afhænde bedriften på almindelig vis.

Stigningen i antallet af tvangsauktioner over landbrugsejendomme under kriser sker almindeligvis først 1-2 år, efter at en krise sætter ind. Under den aktuelle krise har der da også hidtil kun været få tvangsauktioner – selv om antallet er steget siden 2007. I de to første måneder af 2010 var der i alt 38 bekendtgjorte tvangsauktioner mod 120 i hele 2009, 74 i 2008 og 38 i 2007.

Der er naturligvis forskel fra landbrug til landbrug med hensyn til virksomhedens (familiens) soliditet (dvs. egenkapital i forhold til aktivernes værdi) og dermed også med hensyn til risikoen for, at familien bliver teknisk insolvent i tilfælde af faldende ejendomspriser og/eller ringe indtjening. For tiden er disse forskelle landbrugene imellem usædvanlig store, hvilket især skyldes, at de nuværende landmænd – som følge af de seneste 15 års kraftige stigninger i ejendomspriserne – har købt deres ejendom eller ejendomme til vidt forskellige priser. Yngre landmænd har generelt købt til meget høje priser og har tilsvarende en stor gæld, mens ældre har købt til betydelig lavere priser og har som følge heraf en væsentlig mindre gæld.

I hvilket omfang soliditeten afhænger af bedriftens størrelse og brugerens alder er belyst i tabel 1. Som det ses, udgjorde brugernes samlede gæld ultimo 2008 46 pct. af brugernes

Tabel 1. Gæld i procent af brugerfamiliens aktiver for landbrugsbedrifter opdelt efter bedriftens størrelse og efter brugerens alder, ultimo 2008

Brugerens alder	Samlet standardarbejdsforbrug, antal helårsarbejdere			Alle størrelsesgrupper
	Under 1	1-2	2 og derover	
Under 35 år	53	50	78	70
35-44 år	47	39	67	59
45-54 år	28	38	55	45
55-64 år	26	33	48	37
65 år og derover	15	18	53	23
Alle aldersgrupper	29	36	60	46

Kilde: Egne beregninger baseret på stikprøven af landbrugsregnskaber, der danner grundlag Danmarks Statistiks »Regnskabsstatistik for landbrug 2008«

aktiver for alle landbrug under et – varierende fra 15 pct. for deltidsbrugere på 65 år og derover til 78 pct. for landmænd under 35 år med bedrifter med 2 helårsarbejdere og derover. Hertil kommer, at der også inden for undergrupper er betydelig variation i gældsprocenten.

I de landbrugsregnskaber, der danner grundlag for tabel 1, er værdien af fast ejendom ultimo 2008 ansat til ejendomsværdien pr. 1. oktober 2008, og denne værdi svarer ret nøje til prisen i almindelig fri handel i 1. halvår 2009. Set i forhold til værdien af aktiverne i 1. halvår 2009 lå gælden således på et moderat niveau for alle landbrugsbedrifter under et.

Konklusionen er, at det overvejende er yngre landmænd med store bedrifter, der allerede er, eller som risikerer at blive teknisk insolvente.

En væsentlig forklaring på de relativt mange tvangsauktioner over landbrugsejendomme i krisetider er, at priserne på landbrug oftest er høje i forhold til afkastet af landbrugskapitalen i form af jord og bygninger mv. – eller med andre ord, at forrentningen af landbrugskapitalen generelt er beskeden. De høje priser på landbrugsejendomme skal formodentlig primært forklares med, at landmænd generelt

sætter pris på tilværelsen som selvstændige, og at mange landmænd derfor er rede til at betale så høje priser for fast landbrugsejendom, at der kun bliver et beskedent beløb tilbage til at forrente egenkapitalen og aflønne familiens arbejdsindsats. Og hænger økonomien kun lige sammen under uændrede økonomiske vilkår, vil selv begrænsede forringelser af vilkårene kunne give alvorlige økonomiske problemer.

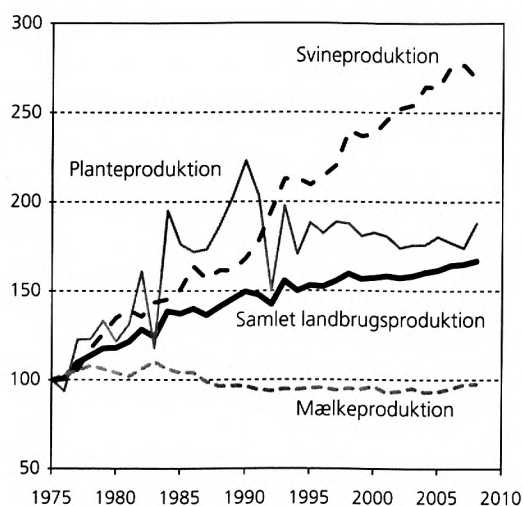
Man kunne ønske, at potentielle købere af landbrugsejendomme fremover vil afstå fra at betale så høje priser for ejendommene og herigennem tage sig betalt for den risiko, der er forbundet med at drive og ikke mindst eje et landbrug. Hermed være ikke sagt, at landmænd almindeligvis ikke er opmærksomme på risikoen ved erhvervet. Mange landmænd – både etablerede og endnu ikke-etablerede – har givetvis holdt sig tilbage fra køb af ejendom til de særdeles høje priser, som ejendommene blev handlet til, i årene før krisen satte ind.

Landbrugsproduktionen

Udviklingen i den samlede landbrugsproduktion samt i plante-, mælke- og svineproduktionen er vist i figur 3. Fra 1975 til 2008 voksede den samlede landbrugsproduktion – eksklusiv gartneri – med 67 pct., hvilket svarer til en

vækst på knap 1,6 pct. om året. I samme år-række voksede planteproduktionen med 88 pct. og svineproduktionen med 169 pct., svarende til en årlig vækst på henholdsvis 1,9 pct. og 3,0 pct., mens mælkeproduktionen faldt med knap 3 pct., svarende til et årligt fald på 0,1 pct. Væksten i landbrugsproduktionen var større i den første halvdel perioden end i den sidste halvdel.

Figur 3. Udviklingen i samlet landbrugsproduktion samt i plante-, mælke- og svineproduktionen, indeks 1975 = 100

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (Landbrugsstatistik, flere årgange)

Væksten i landbrugsproduktionen varierer en del fra år til år – ikke mindst som resultat af variation i vejrforholdene og hermed i høstudbyttet.

Herudover var væksten i planteproduktionen og hermed i den samlede landbrugsproduktion negativt påvirket i 1993 af introduktion af braklægningsordningen. I 1993 blev den negative påvirkning dog overskygget af en vækst i høstudbyttet pr. ha fra et særdeles lavt

niveau i 1992 til et højt niveau i 1993. I 2008 blev braklægningsordningen afskaffet med en positiv effekt på produktionen til følge.

Mælkekvoten har siden dens ikrafttræden i 1984/85 været udnyttet næsten fuldt ud hvert år, hvorfor produktionen af mælk har været bestemt af kvoten lige siden. I takt med en række nedsættelser af kvoten faldt produktionen med ca. 15 pct. fra 1984/85 til 1991/92, mens den forblev på et næsten uændret niveau fra 1993/94 til 2005/06 på grund af uændret kvote. Siden 2005/06 er produktionen vokset i takt med gradvise forøgelser af kvoten. I kvoteåret 2009/10 forudses kvoten ligeledes at blive udnyttet fuldt ud – måske endog overskredet.

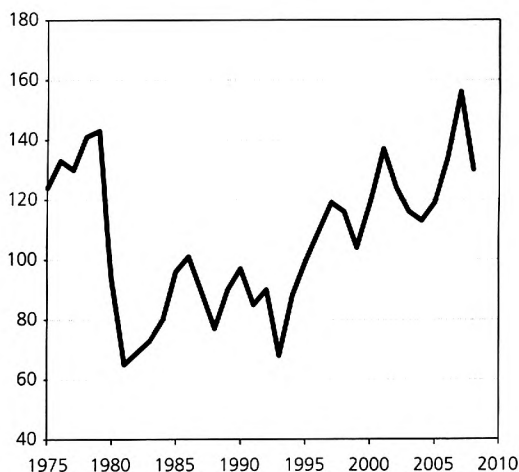
Svineproduktionen har været præget af betydelig vækst i næste alle år i den betragtede periode. Siden 2000 har væksten dog været aftagende og fra 2007 til 2009 faldt produktionen. Imidlertid er den samlede svinebestand vokset med 4 pct. fra 1. januar 2009 til 1. januar 2010, jf. Danmarks Statistik, hvilket tyder på, at nedgangen i produktionen fra 2007 til 2009 er afløst af vækst.

Hvis man sammenholder ændringen i den samlede landbrugsproduktion samt i plante-, mælke- og svineproduktionen (figur 3) med ændringen i de reale priser på landbrugsejendomme (figur 1), ses ingen tydelig sammenhæng. Konklusionen er, at landbrugsproduktionen kun er lidt konjunkturfølsom, og at produktionen næppe heller vil falde nævneværdigt som resultat af den aktuelle krise.

Landbrugets samlede investeringer

Udviklingen i landbrugets samlede bruttoinvesteringer i driftsbygninger, inventar, maskiner og grundforbedringer – udtrykt i procent af de tilsvarende afskrivninger – er vist i figur 4.

Figur 4. Landbrugets bruttoinvesteringer i driftsbygninger, inventar, maskiner og grundforbedringer i procent af de tilsvarende afskrivninger.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (Landbrugsstatistik, flere årgange)

Sammenholdes omfanget af investeringerne med konjunkturerne, ses, at investeringerne som forventet er store i opgangsperioder og små perioder med krise. Eksempelvis faldt de samlede investeringer fra et niveau på 143 pct. af afskrivningerne i 1977 til 65 pct. af afskrivningerne i 1981.

De samlede bruttoinvesteringer, der har været forholdsvis store siden midten af 1990'erne, og som toppede i 2007, vil uden tvivl også falde under den aktuelle krise. Salg af nye traktorer, som oftest giver en god indikation af udviklingen i de samlede bruttoinvesteringer faldt således fra 2.985 stk. i 2008 til 1.588 stk. i 2009, svarende til en nedgang på 47 pct. Landbrugets investeringer er – i modsætning til produktionen – meget konjunkturfølsomme.

Landbrugets bedrifts- og besætningsstruktur

Udviklingen i landbrugets bedriftsstruktur – som tog fart omkring 1960 – er fortsat uafbrudt lige siden. Det samlede antal landbrugs- og gartneribedrifter faldt fra omkring 134.000 i 1975 til 43.415 i 2008, hvilket svarer en nedgang på 3,4 pct. om året.

Ifølge landbrugs- og gartneritællingen faldt antallet af bedrifter ekstraordinært kraftigt i 1983, hvilket imidlertid skyldtes, at den nedre grænse for medtagelse af bedrifter i tællingen blev forhøjet fra 0,5 ha (eller en produktion svarende til 0,5 ha landbrugsafgrøder) til 5,0 ha eller en tilsvarende produktion.

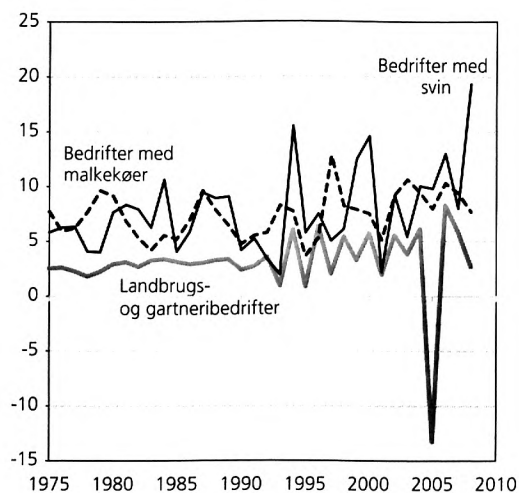
I 2005 steg det samlede antal bedrifter midlertidigt, hvilket hænger sammen med omlægningen af landbrugspolitikken, som bl.a. medførte, at en del forhenværende landmænd, som bortforpagtede deres jord både før og efter 2005 – selv dyrkede arealet det pågældende år. Herved voksede det samlede antal bedrifter midlertidigt.

Ifølge figur 5 varierer nedgangen i antallet af bedrifter fra år til år, hvilket dog i nogen grad skyldes usikkerhed i tællingen. Betragtes lidt længere årrækker har nedgangen – udtrykt i pct. pr. år – været nogenlunde stabil siden midten af 1970'erne.

Ganske mange landbrug er gennem de senere årtier blevet købt med henblik på sammenlægning og samdrift. Da handelen med ejendomme almindeligvis falder de første år under lavkonjunkturer, måtte nedgangen i det samlede antal bedrifter derfor forventes at aftage i sådanne perioder. Sammenholdes nedgangen i antallet af bedrifter med konjunkturudviklingen, ses imidlertid ingen tydelig sammenhæng.

Samtidig med at der bliver færre landbrugs-bedrifter, samles hver husdyrgren på en stadig mindre del af de tilbageblevne bedrifter. Faldet i antallet af bedrifter med malkekøer og i antallet med svin er derfor relativt større end i det samlede antal bedrifter. I 2008 var der knap 5.000 bedrifter med malkekøer mod godt 63.000 i 1975, hvilket svarer til en nedgang på 7,4 pct. om året. Tilsvarende var der i 2008 godt 5.800 bedrifter med svin mod knap 91.000 i 1975 – svarende til en nedgang på 8,0 pct. om året.

Figur 5. Nedgang i antal landbrugs- og gartneribedrifter samt i antal bedrifter med malkekøer og svin, pct. i forhold til året før

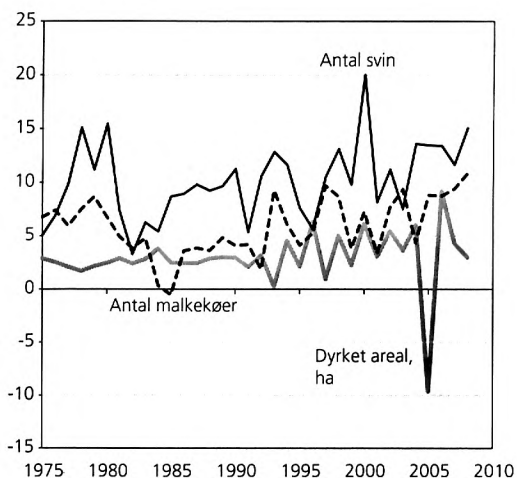

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (Landbrugsstatistik, flere årgange)

Udbygning af stalde og andre faciliteter til husdyrproduktion er forbundet med store investeringer. Som følge af reduktion i landbrugets investeringer under lavkonjunkturer kunne man derfor forvente, at udviklingen hen imod færre og større besætninger forløb langsommere under lavkonjunkturer end under højkon-

junkturer. Som det fremgår af figur 5, ses dog ingen tydelig sammenhæng mellem konjunkturerne og koncentrationen af mælke- og svineproduktionen på færre bedrifter.

Figur 6. Vækst i dyrket areal pr. bedrift og i antal malkekøer og antal svin pr. besætning, pct. i forhold til året før

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (Landbrugsstatistik, flere årgange)

Indførelsen af mælkekvoten i 1984 medvirkede derimod til at dæmpe væksten i størrelsen af malkekobesætningerne i nogle år, jf. figur 6, hvilket givetvis skal forklares med, at handelen med kvoter var underkastet restriktioner, der dog gradvis blev lempet med årene.

De senere års nedgang i antallet af landbrugs- og gartneribedrifter skyldes især, at der bliver færre heltidslandbrug. Fra 1998 til 2008 faldt antallet af heltidslandbrug fra godt 25.500 til godt 14.200, svarende til en nedgang på 4,8 pct. om året, mens det samlede antal landbrugs- og gartneribedrifter faldt fra 59.800 til 43.400 svarende til en nedgang på 3,4 pct. om året.

Hvis udviklingen hen imod færre heltidslandbrug fortsætter med samme hastighed de kommende år som fra 1998 til 2008, vil der kun være ca. 10.600 heltidslandbrug tilbage i 2013 og kun ca. 7.900 i 2018 mod som nævnt ca. 14.200 i 2008.

Den store nedgang i antallet af heltidsbedrifter hænger sammen med den ligeledes store nedgang i antallet af landbrug med husdyrproduktion. En væsentlig årsag til begge dele er, at forholdsvis mange heltidsbedrifter hvert år ophører med husdyrproduktion, hvilket ikke blot fører til færre landbrug med husdyrproduktion, men også til færre heltidsbrug. Omlægningen af produktionen til »ren« plan-teproduktion formindsker nemlig forbruget af arbejdskraft, hvorfor en del af de pågældende heltidsbedrifter bliver deltidsbrug. Det kraftige fald i antallet af heltidsbrug, skyldes således ikke udelukkende, at et tilsvarende antal heltidsbrug ophører som selvstændige bedrifter som resultat af sammenlægning og samdrift, men også at en del heltidsbrug bliver til deltidsbrug.

I den aktuelle debat er der delte meninger om krisens mulige indflydelse på bedrifts- og besætningsstrukturen. Nogle deltagere i debatten mener, at krisen vil dæmpe strukturudviklingen, mens andre argumenterer for, at krisen vil fremskynde udviklingen.

En del fortrinsvis yngre landmænd med store bedrifter har som nævnt en stor gæld, hvilket givetvis vil begrænse disse landmænds muligheder for at udvide produktionen i en årrække og herved medvirke til at dæmpe strukturudviklingen. Imidlertid er der andre yngre landmænd – både etablerede og endnu ikke-etablerede – der under højkonjunkturen afstod fra køb af fast landbrugsejendom, der

nu får mulighed herfor til væsentlig lavere ejendomspriser.

Konklusionen er, at den aktuelle krise – ligesom de foregående kriser – næppe vil påvirke strukturudviklingen nævneværdigt. I nogle erhverv sætter kriser gang i strukturelle ændringer, men i det primære landbrug er der intet behov herfor – udviklingen i strukturen forløber forholdsvis hurtigt såvel i nedgangs- som i opgangsperioder.

Bytteforhold og produktivitet

Landbrugets op- og nedture kan i vidt omfang forklares med svingninger i erhvervets bytteforhold (forholdet mellem produkt- og faktorpriser) samt ændringer i realrenten efter skat, dvs. renten efter skat korrigeret for inflation.

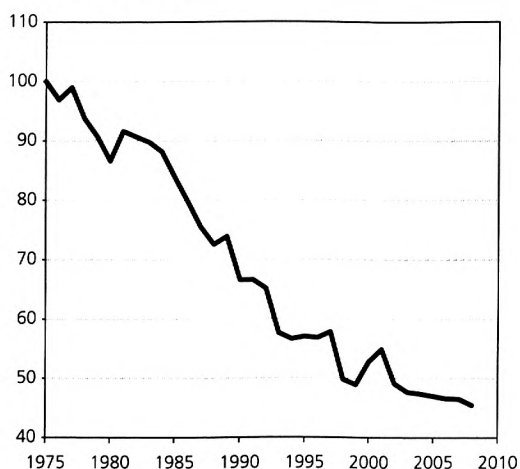
Siden 1975 er bytteforholdet faldet med godt 2 pct. i gennemsnit om året, mens totalproduktiviteten er vokset med omtrent samme procent. For perioden under ét, er den negative effekt af bytteforholdets forringelse på indtjening og ejendomspriser derfor nogenlunde opvejet af den positive effekt af væksten i produktivitet.

Medens væksten i totalproduktiviteten har været ret stabil gennem perioden – når der ses bort fra effekten af høstudbyttets variation fra år til år – er der store forskelle fra delperiode til delperiode med hensyn til udviklingen i bytteforholdet, jf. figur 7. I nogle delperioder er bytteforholdet faldet væsentligt over 2 pct. om året, mens det er forblevet omtrent uændret – eller endog steget – i andre perioder. Bytteforholdet faldt kraftigt fra 1977 til 1980, fra 1984 til 1988 og igen fra 1989 til 1994, mens det steg fra 1980 til 1981 og fra 1999 til 2001. Det er disse bevægelser i bytteforholdet omkring den faldende tendens, der er med til at forklare udsvingene i landbrugets indtjening

samt formodentlig også i nogen grad udsvingene i ejendomspriserne.

Bytteforholdets indflydelse på ejendomspriserne afhænger imidlertid ikke blot af, hvor stor ændringen i bytteforholdet er, men også af, om landmændene – eller rettere potentielle købere og potentielle sælgere af landbrugsejendomme – anser ændringen i bytteforholdet som længerevarende eller blot kortvarig. Kun hvis ændringen anses som længerevarende, påvirkes ejendomspriserne i nævneværdigt omfang.

Figur 7. Udviklingen i landbrugets bytteforhold, indeks 1975 = 100⁸

B) Bytteforholdet er inklusive landbrugsstøtte bl.a. i form af hektarstøtte, husdyrpræmier og enkeltbetaling.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af 1) Danmarks Statistik (Landbrugsstatistik, flere årgange), 2) Hansen, Jens. Udviklingen i produktivitet bytteforhold i landbruget 1973/74-87/88 samt 3) Hansen, Jens. Udviklingen i produktivitet og bytteforhold i dansk landbrug 1981/81-92/93.

Fra midten af 1970'erne til 2006 skyldtes udsvingene i bytteforholdet især svingninger i prisen på svin. Og da svingninger i svineprisen

er velkendt blandt svineproducenter – og landmænd i øvrigt – har bytteforholdets bevægelser i denne årrække formodentlig kun påvirket ejendomspriserne i mindre omfang.

Fra og med 2006 skyldes forbedringen og den efterfølgende forringelse af bytteforholdet især store udsving i prisen på korn og andre planteprodukter samt i prisen på mælk. De voldsomme stigninger i prisen på landbrugs-ejendomme kunne tyde på, at landmændene regnede med, at disse forbedringer af bytteforholdet var længerevarende, hvilket imidlertid efterfølgende viste sig ikke at være tilfældet.

Sammenholder man svingningerne i bytteforholdet og i de reale ejendomspriser, ses en vis sammenhæng, hvilket tyder på udsvingene i bytteforholdet har påvirket ejendomspriserne. Eksempelvis faldt bytteforholdet markant fra 1977 til 1980.

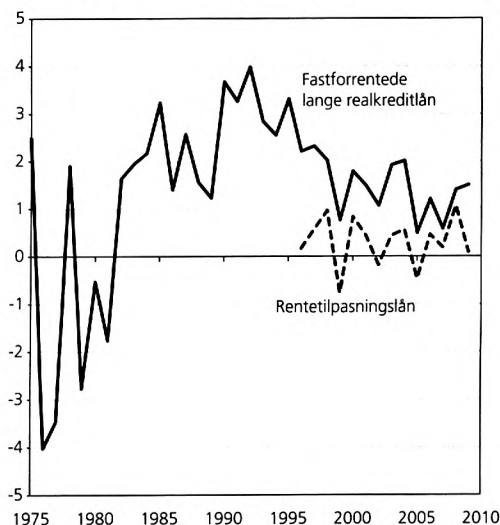
Rente og inflation

Landbrugets samlede gæld er vokset betragteligt gennem mange år og er efterhånden kommet op på et meget højt niveau set i forhold til indtjeningen. Langt størstedelen af gælden består af variabelt forrentede lån – herunder både rentetilpasningslån i realkreditinstitutter og lån i pengeinstitutter.

Siden 1975 har den effektive nominelle rente på lange lån i realkreditinstitutter varieret fra godt 5 pct. til næsten 22 pct., mens inflationen har varieret fra lidt over 1 pct. til næsten 13 pct. I perioder med kraftig inflation er realrenten efter skat et mere brugbart udtryk end den nominelle rente. Realrenten efter skat (50 pct.) er derfor vist i figur 8 såvel for lange fastforrentede realkreditlån som for rentetilpasningslån. (De viste renter er med tillæg af skønsmæssigt fastsatte omkostninger i form af bi-drag og provision mv. på 1,0 pct.)

Som det ses, har realrenten efter skat på lange realkreditlån varieret fra minus 4 pct. til plus 4 pct. siden 1975 – en ganske stor variation – mens gennemsnittet for hele perioden er 1,4 pct. Et afkast af landbrugskapitalen før skat på det dobbelte – altså ca. 2,8 pct. – er derfor i princippet tilstrækkeligt til netop at skabe balance i økonomien. Til sammenligning kan nævnes, at alle heltidslandbrug under ét forrentede landbrugskapitalen med 2,4 pct. i gennemsnit fra 1975 til 2008. For perioden som helhed var kapitalafkast således næsten tilstrækkeligt stor til at skabe balance i økonomien, men der var intet medafkast til dækning af risiko.

Figur 8. Realrenten efter 50 pct. skat på realkreditlån med lang løbetid samt på pengemarkedet (CIBOR-lån med løbetid på 12 måneder)^c

C. Inklusive omkostninger i form af bidrag og provision mv., anslået til 1,00 pct. p.a. CIBOR-renten ligger på niveau med renten på rentetilpasningslån i danske kroner med samme løbetid.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (WWW.statistikbanken.dk/DNTENTA samt Danmarks Nationalbank, Beretning og Regnskab, flere årgange)

Generelt bidrager den lave realrente efter skat på landbrugets lån samt erhvervets generelt gode lånemuligheder til at forklare de høje ejendomspriser og det lave kapitalafkast. Men blot 2-3 pct. højere afkast og heraf følgende væsentlig lavere priser på jord ville have været ønskeligt.

Hvis man sammenholdes ændringer i ejendomspriser (figur 1) og i realrenten efter skat (figur 8), ses en tydelig sammenhæng. Fra 1976-77 til 1978-82 steg realrenten efter skat fra minus 3-4 pct. til et niveau på fra minus 3 til plus 2, mens de reale ejendomspriser faldt fra 1978 til 1982. Og fra 1988-89 til 1990-93 steg realrenten efter skat igen – denne gang fra et niveau på 1-2 pct. til et niveau på 3-4 pct., mens de reale ejendomspriser faldt 1990 til 1993. Endelig faldt realrenten efter skat fra 3-4 pct. først 1990'erne til 2-3 pct. i midten af 1990'erne og videre til 1-2 pct. i de efterfølgende år, mens de reale priser på ejendomme udviste en uafbrudt stigning. Hertil kom omlægningen af landbrugets lån i realkreditinstitutter fra overvejende fast forrentede lange lån til fortrinsvis rentetilpasningslån med en gennemgående væsentlig realrente efter skat, hvilket givetvis også har bidraget til stigningen i ejendomspriserne.

Konklusion og afsluttende bemærkninger

Trods stor usikkerhed om krisens videre forløb kan der på grundlag af nærværende tilbageblik på dansk landbrug op- og nedture siden 1975 drages følgende konklusioner:

- At landbrugsproduktionen næppe bliver påvirket nævneværdigt af krisen,
- at udviklingen i bedrifts- og besætningsstrukturen imod færre og større landbrugs-

bedrifter samt især færre og større husdyr-bedrifter fortsætter med nogenlunde samme hastighed uafhængig af krisen,

- at landbrugets investeringer – der allerede er faldet markant – forbliver på et lavt niveau, indtil krisen letter.

Hvordan indtjeningen i landbruget og priserne på landbrugsejendomme vil udvikle sig de kommende år, er derimod behæftet med langt større usikkerhed, og der samme gælder udviklingen i antallet af tvangsauktioner. Ændringen på disse områder afhænger nemlig af en række vanskeligt forudsigelige forhold – herunder det kommende – men endnu skrøbelige – opsving i den globale økonomi, væksten i produktionen af biobrændstof samt effekten heraf på efterspørgslen efter landbrugsprodukter. Hertil kommer usikkerhed om den fremtidige rente – hvor længe bliver den korte rente nede på det for tiden særdeles lave niveau? Og endelig er priserne på landbrugsprodukter både i Danmark og i andre EU-landene efter omlægningerne af landbrugspolitikken langt mere afhængige af verdensmarkedspriserne end tidligere, og verdensmarkedspriserne er vanskeligt forudsigelige navnlig på mellemlangt sigt, især som følge af den globale landbrugsproduktions afhængighed af vejrforholdene i vigtige globale landbrugsområder.

Trods fortsat krise og usikkerhed i dansk landbrug er der visse lyspunkter – herunder ikke mindst den særdeles lave rente på rentetilpasningslån, som især bedrifter med stor gæld nyder godt af, og som vil medvirke til at

begrænse antallet af tvangsauktioner over landbrugsejendomme.

Andre lyspunkter er, at prisen på mælk – der bundede i 2. halvår 2009 – har rettet sig som resultat af markante stigninger i de globale priser på mejeriprodukter. Endvidere er verdensmarkedsprisen på sukker kommet op på et særdeles højt niveau primært som følge af lave høstudbytter af sukkerrør i Indien og Brasilien. Og endelig er prisen på minkskind efter kraftige stigninger også ganske høje.

Derimod befinder prisen på korn både i EU-området og på verdensmarkedet sig fortsat på et meget lavt niveau, hvilket bl.a. skyldes en rekordstor global produktion af korn både i 2007/08 og i 2008/09 især som følge af overvejende gode vejrforhold i vigtige globale områder for kornproduktion. For tiden er prisen på korn så lav, at kornproduktion på mindre produktive arealer såvel her i landet som i andre lande ikke er profitabel, uanset jordprisen højde (negativ jordrente). På lidt længere sigt må produktionen af korn derfor forudses at falde med en stigning i kornprisen til følge, med mindre prisen retter sig af andre grunde inden da. Meget taler således for, at prisen på korn og hermed andre planteprodukter vil rette sig noget de kommende år.

En del landmænd med store landbrugsbedrifter købt til høje priser, i årene før krisen satte ind, vil dog givetvis – selv i bedste fald – skulle leve med en stor gæld i en årrække. Indtjeningen i de pågældende bedrifter bliver næppe så stor, at gælden vil kunne nedbringes markant inden for en kortere årrække.

Noter

1. Det er væsentligt at være opmærksom på forskellen mellem de to begreber: landbrugsbedrift og landbrugsejendom. En landbrugsejendom er en ejendom, der er noteret som sådan i Kort- og Matrikelstyrelsens ejendomsregister. En landbrugsbedrift består derimod enten af en landbrugsejendom eller eventuelt en del heraf, der drives for sig selv, eller af flere

ejendomme eller dele heraf, der drives sammen. Dette betyder eksempelvis, at mange, fortrinsvis mindre, ejendomme, hvor jorden er bortforpagtet, og hvor der heller ikke er nogen husdyrproduktion, ikke betragtes som landbrugsbedrifter. I 2008 var der 43.415 landbrugs- og gartneribedrifter i Danmarks Statistiks landbrugs- og gartneritælling, mens der var 90.400 landbrugsejendomme ifølge den offentlige ejendomsvurdering i 2007. Antallet af handler og antallet af tvangsauktioner skal ses i relation til antallet af landbrugsejendomme, da det er ejendomme – og ikke bedrifter – der indgår i de pågældende statistikker.

14770
KARSTEN KYED

SNØBEGARDSVEJ 48

2820 GENTOFTE

POST

B

PP

DANMARK

TIDSSKRIFT FOR LANDØKONOMI
UDGIVES I SAMARBEJDE MELLEM:

FØDEVAREØKONOMISK INSTITUT
KØBENHAVNS UNIVERSITET
ROLIGHEDSVEJ 25
1958 FREDERIKSBERG C

TLF 35 33 68 00
FAX 35 33 68 01
FOI@FOI.DK
WWW.FOI.LIFE.KU.DK

DET KONGELIGE DANSKE LANDHUSHOLDNINGSSKAB
C/O LANDBRUG & FØDEVARER
AXELTORV 3, I.
1609 KØBENHAVN V

TLF 33 39 42 20
FAX 33 39 41 51
1769@1769.DK
WWW.1769.DK

ISSN 0040-7119